

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
УНІВЕРСИТЕТ ПРИКЛАДНИХ НАУК NOVIA, М. ТУРКУ, ФІНЛЯНДІЯ
УНІВЕРСИТЕТ МИКОЛАСА РОМЕРІСА, М. ВІЛЬНЮС, ЛИТВА
БАТУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ШОТА РУСТАВЕЛІ, М. БАТУМІ, ГРУЗІЯ
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «ДЕСПРО»

МАТЕРІАЛИ

XI ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ З МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ

«РОЗВИВАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЇ»

ПРИСВЯЧЕНА ПАМ'ЯТІ ПРОФЕСОРА ЮРІЯ МИХАЙЛОВИЧА ШВАЛБА

13-14 березня 2026 р.

м. Київ

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г. С. КОСТЮКА НАПН УКРАЇНИ
НОВІА УНІВЕРСИТЕТ ПРИКЛАДНИХ НАУК, М. ТУРКУ, ФІНЛЯНДІЯ
УНІВЕРСИТЕТ МИКОЛАСА РОМЕРІСА, М. ВІЛЬНЮС, ЛИТВА
БАТУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ, ГРУЗІЯ
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «ДЕСПРО»

МАТЕРІАЛИ

**XI Всеукраїнської науково-практичної конференції з
міжнародною участю**

**«РОЗВИВАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СУЧАСНОЇ
СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА
ТЕХНОЛОГІЇ»**

присвячена пам'яті професора Юрія Михайловича Швалба

13-14 березня 2026 р.

м. Київ

УДК 316.4:316.6:159.9

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19666189>

ББК 65.272 : 88.5

М

Друкується за ухвалою Вченої ради факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 12 від 26.03.2026 року)

Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології: матеріали XI Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конференції (13-14 березня 2026 року, Київ) / за ред. Л. П. Лютої. – Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2026. – 225 с.

Рецензенти:

Коваленко Алла Борисівна – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри соціальної психології факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Карамушка Людмила Миколаївна – дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор, заступниця директора Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України з науково-організаційної роботи та міжнародних наукових зв'язків, завідувачка лабораторією організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України

Редакційна колегія:

Данилюк І. В., доктор наук, професор, член-кореспондент НАПН України

Александров Д. О., доктор психологічних наук, професор,

Волинець Н. В., доктор психологічних наук, професор,

Люта Л. П., кандидат соціологічних наук, доцент,

Чернуха Н. М., доктор педагогічних наук, професор,

У матеріалах конференції викладено результати досліджень щодо найбільш актуальних міждисциплінарних проблем теорії і практики соціальної роботи, зокрема їх психологічних, соціологічних та правових аспектів. Представлені наукові розробки дослідників будуть корисні фахівцям соціальної роботи, психологам, юристам, соціологам, адміністративним працівникам соціальної сфери, представникам недержавних громадських організацій, усім, хто цікавиться проблемами сучасної соціальної роботи, її розвивальним потенціалом, управлінням соціальними процесами тощо.

Матеріали опубліковано в авторській редакції.

ЗМІСТ

Александров Д.О. <i>Проблеми соціально-психологічної інтеграції ВПО, або «збитий льотчик з розбитою вазою та філіжанкою кави»</i>	7
Александрова М.В. <i>Самотність як бар'єр соціального благополуччя молоді: ресурси соціальної роботи в громаді</i>	11
Астахова Є.С. <i>Соціальна згуртованість громад як ресурс підвищення соціальної стійкості в умовах війни</i>	15
Байдарова О.О. <i>Штучний інтелект як розвивальна освітня технологія у підготовці фахівців із соціальної роботи в умовах цифрової трансформації вищої освіти</i>	18
Балухтіна О. М., Танкушина Л. В. <i>Впровадження комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості в систему соціальних послуг України</i>	21
Бєлова І.О., Віра І.І., Журба М.О. <i>Від картування послуг до безперервності підтримки ветеранів: «тепле перенаправлення», кейс-менеджмент і підтримка фахівців супроводу (досвід ЧДТУ)</i>	25
Бовдрич О. <i>Індикатори якості соціальної роботи у військах: уроки російсько-української війни</i>	29
Бойко К.В. <i>Технології формування лідерських якостей у підлітків у сучасних умовах: зарубіжний досвід</i>	32
Борисова А.В. <i>Структура соціального благополуччя в контексті роботи з громадами в умовах війни</i>	36
Бутенко Н. В., Тулін К. С. <i>Зміст освітніх програм підготовки соціальних працівників в Україні та закордоном</i>	39
Варава Л.А. <i>Організаційні та змістовні компоненти в роботі психологічного супроводу</i>	42
Вернік О.Л. <i>Благополуччя особистості як умова і наслідок екологічності її життєдіяльності</i>	45
Власюк Л.П. <i>Роль сюжетно-рольової гри у розвитку соціальної компетентності старших дошкільників</i>	49
Волинець Н.В. <i>Підтримка благополуччя особистості та населення в громаді (за ідеями Ю. М. Швалба)</i>	51
Габа І.М. <i>Менеджмент соціальної роботи та соціальне підприємництво як ресурс соціальних інновацій у громаді</i>	55

Гавриш Д.А. <i>Вплив арт-терапевтичних занять на формування позитивного ставлення до себе в осіб з інвалідністю дитинства</i>	58
Гарнець Є.К. <i>Соціальна ізоляція та її основні прояви</i>	62
Головчук О.В. <i>Використання бібліопсихологічних знань у соціальній роботі з молоддю</i>	65
Горкушова Е.М. <i>Розвиток резильєнтності соціального працівника засобами тренінгових технологій</i>	68
Дерполук О.Є. <i>Особливості психологічного стану у жінок у вимушеній міграції</i>	72
Дідковський С.В. <i>Проблеми організації діяльності з підтримки ветеранів</i>	75
Довбешко С.В. <i>Цифровий чек-ін як розвивальна технологія соціальної роботи громади в умовах війни: підхід до пілотування та оцінки ризиків</i>	79
Доля Б.П. <i>Вплив музики на емоційний стан людини</i>	82
Жук О.С. <i>Проблеми та розвивальний потенціал фахівців з супроводу ветеранів та демобілізованих осіб</i>	86
Заєць А.В., Снігур Ю.С. <i>Соціально-психологічні особливості розвитку комунікативної компетентності підлітків</i>	89
Іванова М.А., Ловчикова С.Ю. <i>Баланс соціального працівника: як не допустити емоційного виснаження та співзалежності в допоміжній професії</i>	93
Ільчук А.М. <i>Соціальна згуртованість у територіальній громаді: кейс мікрорайону Садгора міста Чернівці</i>	95
Каденко І.Л. <i>Соціально-психологічні чинники життєстійкості осіб підліткового віку в умовах воєнного стану</i>	99
Кікбаєв Д.С. <i>Особливості психопрофілактики ризиків виникнення девіантної поведінки у правоохоронців</i>	103
Копилов Д. <i>Життєтворення і перспективи соціального розвитку спільнот та громад в умовах війни</i>	106
Копилова Є.С. <i>Суб'єктність соціального працівника як умова формування простору довіри в умовах воєнного стану</i>	109
Корнієнко І.О. <i>Наративні технології реконструкції життєвого простору особистості в умовах вимушеного переселення: аксіологічний аспект</i>	114
Кравченко О. <i>Зарубіжний досвід діяльності організацій та установ у сфері каністерапії</i>	117
	121

Криницька І.П. <i>Командна взаємодія у сфері соціального захисту населення громади</i>	
Курило В.О. <i>Соціально-психологічні особливості поведінки у конфлікті в підлітковому та юнацькому віці</i>	124
Ларченко М.Ю. <i>Роль інформаційної гігієни у процесі соціалізації підлітків</i>	127
Литва Л.А. <i>Ціннісні засади організаційної культури як чинник суспільної значущості діяльності громадських організацій</i>	130
Люта Л.П. <i>Неформальний професійний простір як засада особистісного благополуччя</i>	132
Маринич В.О., Стульнікова С.Ю. <i>Психосоціальна підтримка ветеранів війни як складова комплексної медичної допомоги</i>	137
Миронова Д.В., Стульнікова С.Ю. <i>Волонтерська діяльність молоді як чинник соціальної адаптації в умовах воєнного стану</i>	140
Москаленко А.М. <i>Формування етичної та ціннісної компетентності соціальних працівників у застосуванні розвивальних технологій</i>	145
Недвіга О.В., Олійник Л.В. <i>Організація соціальної роботи військ: функціональний вимір проблеми</i>	148
Нехань А.В. <i>Арт-терапевтичні методи у роботі з дітьми з числа внутрішньо переміщених осіб</i>	152
Нижник О.О., Барабаш О.Д. <i>Соціальне партнерство як основа сталого розвитку громади (за результатами реалізації програми «Школа дієвої демократії» проєкту DECIDE)</i>	155
Новицька М.І. <i>Особливості психологічного портрету соціального працівника в умовах професійної діяльності</i>	159
Осадчук Р.А. <i>Основні підходи до осмислення ветеранського підприємництва</i>	161
Павленко О.В. <i>Використання сценарного підходу для роботи з майбутнім особистості в психолого соціальній роботі</i>	165
Пінчук О.В. <i>Психологічні детермінанти формування групової суб'єктності українського суспільства в цифровому просторі</i>	169
Писаренко Д.О. <i>Перспективи соціального розвитку спільнот та громад в умовах війни</i>	172
Романова В.С. <i>Гумор і мему як ресурс життєвого благополуччя в умовах воєнного досвіду: екопсихологічна перспектива</i>	175

Сабат Н.І., Сабат Н.В. <i>Екотуризм як інноваційний ресурс реабілітації ветеранів війни</i>	181
Саранча І.Г., Прядкіна Г.Р. <i>Компетентності фахівця із соціальної роботи, який надає послуги з формування навичок незалежного проживання для людей з інвалідністю</i>	184
Скрипник В. <i>Роль фахівця із супроводу ветеранів у системі психологічної підтримки військовослужбовців та членів їх родин</i>	187
Стаканчук І.В., Чуйко О.В. <i>Метод форум-театру в системі соціально-психологічного консультування вразливих груп населення</i>	191
Ткаченко О.А. <i>Особистісна готовність як проблема підготовки фахівця із супроводу ветеранів війни</i>	194
Ткаченко О.А., Пономарь Т.І. <i>Робота фахівця із супроводу ветеранів та демобілізованих осіб у напрямку посттравматичного розвитку</i>	197
Токарук Л., Дорошенко В. <i>Соціально-педагогічна профілактика агресивної поведінки серед дошкільників</i>	201
Турчак В.В., Коваль А.А. <i>Вплив батьківського спілкування на формування дитячих страхів в умовах соціальної нестабільності</i>	204
Царук І.В. <i>Екологічна ідентичність та суб'єктність ветеранів як чинники соціального благополуччя громади в умовах війни</i>	206
Чернуха Н.М., Васильєва-Халатникова М. О. <i>Безбар'єрне середовище для демобілізованих ветеранів та ветеранок ЗСУ в Класичному університеті України</i>	209
Юсупова К.В. <i>Особливості професійної самореалізації жінок в Україні в умовах війни</i>	213
Яблонська Т.М., Герасименко А.П. <i>Психологічна гнучкість батьків дітей дошкільного віку</i>	217
Яловенко А. <i>Психологічні умови посттравматичного зростання осіб, які пережили невидимі втрати в умовах війни</i>	220
Yanovska S. G., Turenko R.L. <i>Psychological aspects of veteran image perception by students</i>	222

Александров Д.О.
доктор психологічних наук, професор
професор кафедри соціальної роботи
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ

**ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ВПО,
АБО «ЗБИТИЙ ЛЬОТЧИК З РОЗБИТОЮ ВАЗОЮ ТА
ФІЛЖАНКОЮ КАВИ»**

На п'ятий рік повномасштабної війни проблеми адаптації та інтеграції ВПО у приймаючі громади залишаються актуальними через два основні чинники. По-перше, не всі ВПО «першої хвилі» змогли адаптуватися та інтегруватися до умов нового життя у приймаючих громадах, що спонукає їх або змінювати місце перебування (як у межах країни, так і за її кордоном), або повертатися додому, не зважаючи на загрози війни. По-друге, продовження бойових дій на сході та півдні країни породжують нові хвилі внутрішньої міграції, і нові ВПО стикаються з проблемами адаптації та інтеграції до специфічних соціокультурних особливостей приймаючих громад. Звісно, що дехто з ВПО, приймаючи важке рішення покинути свою домівку, обирають регіон більш-менш схожий за соціокультурними особливостями з тим, який звичний для них. Але частина переселенців мігрують у безпечніші, наприклад, західні регіони, які менш потерпають від ракетних ударів та інших криз, пов'язаних з бойовими діями. Тому проблема адаптації та інтеграції ВПО до соціокультурного середовища приймаючої громади залишається актуальним як напрям соціальної роботи, так і психологічної допомоги.

Щоб розуміти динаміку психічних станів, варто торкнутися стадій адаптації ВПО («U-крива адаптації» К. Оберга та Г. Тріандіса). На першій стадії «туристичній» людина відчуває полегшення через розуміння того, що йому вдалося втікти від небезпеки воєнних дій. На другій стадії настає розчарування через труднощі з якими переселенець стикається (починаючи від житла й працевлаштування, й закінчуючи медобслуговуванням та прийняттям дітей до освітніх закладів). Третій етап, за формулюванням Г. Тріандіса, можна визначити як «дно», коли людина стикається не лише з попередніми труднощами, але й з критичними труднощами пристосування до

незвичних соціокультурних особливостей приймаючої громади, які можуть суттєво відрізнятися від звичних «культурних кодів». Зважаючи на те, що «культурний код» зазвичай асоціюється з набором символів, цінностей, звичаїв, традицій, діалектів мови, історичної пам'яті, стереотипів та несвідомих асоціацій, що впливають на сприйняття світу, сформований історично та зрозумілий членам певної спільноти, який виник на її історичному досвіді та міжкультурних взаєминах, він служить системою орієнтирів для розуміння поведінки, менталітету та смислів, допомагаючи відрізняти, умовно кажучи, «своїх» від «чужих». У такому випадку, чим більш несхожим є «культурний код» вимушеного переселенця від місцевого, тим більш важко йому прийняти його, не відмовляючись від наявного власного, щоб не відчувати себе «чужим». Тут настає максимальний ризик зриву та повернення до своєї рідної місцевості, або ж, принаймні, чергового переїзду до місцевості, яка, на думку мігранта, більш-менш схожа своїм «культурним кодом» з його рідним. Але, якщо мігрант успішно адаптувався та потім інтегрувався у специфічний «культурний код» приймаючої громади, то настає четвертий етап, коли людина стає частиною нової спільноти та відчуває свою включеність у неї не гірше, аніж було у його рідній місцевості.

При цьому, окрім розв'язання суто соціальних проблем, фахівці стикаються з наступними ключовими соціально-психологічними викликами. Для простоти викладення, звернемося до метафоричних образів окресленого питання. По-перше, відчуття «розбитої вази» (за С.Джозефом), коли людина вважає, що усе її життя безповоротно зруйноване війною. По-друге, «синдром збитого льотчика», коли людина вважає, що усі її професійні та кар'єрні досягнення втрачені. По-третє, проблема «наповнення вже заповненої філіжанки», коли людина не знає, як прийняти новий соціально-психологічний зміст через його несумісність із вже сформованим протягом життя баченням життя.

Традиційно соціально-психологічна допомога будувалася на дефіцитарному підході, згідно якому клієнту слід допомогти відновити його втрачений минулий потенціал. Але неможливо повернути людину у минуле. Це як намагатися дитину, яка підросла, вдягати у штанці, з яких вона виросла. Відтак, варто звернутися до профіцитарного підходу, який в Україні представляють напрацювання П. Лушина.

Для кращого розуміння концепції посттравматичного зростання на засадах профіцитарного підходу, варто звернутися до С. Джозефа, який ввів метафору розбитої на дрібні осколки вази яку можна: а) спробувати склеїти, хоча вона навряд чи зможе бути відновленою; б) викинути осколки на сміття і залишитися взагалі ні з чим; в) зробити з осколків щось абсолютно нове, наприклад, чудову мозаїчну картину. Зрозуміло, що ні перший, ні другий варіант не допоможе відновленню клієнта. Але ж третій варіант дозволяє клієнту інтегрувати новий, нехай навіть травматичний, але, все ж таким досвід у структуру своєї особистості, завдяки чому він набуває якісно нового рівня зростання, у порівнянні зі своїм минулим (дотравматичним) станом.

Стосовно синдрому «збитого льотчика», то фахівець стикається з розчаруванням клієнта на тлі апатії, колись успішного професіонала, який втратив посаду, бізнес чи дохід і не може знайти нову відповідну кваліфікації роботу. Цей стан характеризується втратою самооцінки, страхом перед майбутнім, відчуттям безпорадності, соромом за «провал» та труднощами з адаптацією до нових реалій. Через зниження самооцінки чи/та віри у себе, клієнт зациклюється на минулому благополуччі, ігноруючи нові умови буття, або боїться починати з меншої посади (ролі чи статусу). У такому разі соціально-психологічна підтримка має зосереджуватися на формуванні у клієнта готовності прийняти втрату як даність, переоцінити свої компетенції, оновити навички для самовідкриття до нового професійного досвіду.

Що ж стосується «наповнення заповненої філіжанки», то ця метафора показує, що людина, якщо хоче попити чогось нового, має вилити з філіжанки те, що наповнює її зараз і заважає заповнити новим напоєм. Як людина, яка з чашкою чаю отримує пропозицію скоштувати кави, не може долити її, а має захотіти прийняти рішення про необхідність очистити філіжанку від минулого змісту, для можливості її наповнення новим. Ключовим словом тут є «захотіти», тобто готовність відкритися новому досвіду.

У всіх трьох метафорах йдеться про готовність клієнта до розототожнення себе з колишніми нежиттєздатними у нових умовах самоідентифікаціями. І допомогу варто будувати на засадах проектного підходу, коли людина усвідомлює необхідність не жити минулим з намаганнями «лізти у чужий монастир зі своїм статутом», а з чистого

листа та готовністю до самозмін. Для цього доцільно допомогти людині усвідомити та прийняти принаймні два рішення: а) не приймати нові умови та шукати щось більш звичне; б) готовність до кардинальних самозмін та інтеграцію у нові соціокультурні умови. Перший варіант передбачає лише допомогу у пошуку безпечного, але більш звичного місця міграції у межах країни, або ж за її кордонами. У другому випадку, фахівець, на засадах профіцитарного підходу, допомагає клієнтові розвинути толерантність до невизначеності, адже саме страх нового та незвичного найчастіше гальмує готовність людини до його прийняття. Ця трансформація особистості дозволить клієнтові переосмислити доцільність збереження наявного наповнення його «філіжанки», і відмовитися від такого вмісту на користь більш адаптивному наповненню новим змістом. Може виникнути питання, а чи не вилле людина разом з старим вмістом минулого буття все раніш набуте цінне? Але, продовжуючи розвивати цю метафору, можна вважати, що людина має зберегти не формальний вміст, а сам досвід набуття цього змістовного наповнення, яким і виступає сама «філіжанка». Тобто вміст/зміст може змінюватись залежно від обставин, але посуд, який вбирає це наповнення, і є тим адаптивним потенціалом, яким є досвід інтеріоризації нового життєвого знання.

Відтак, підсумовуючи викладене, основною проблемою інтеграції ВПО до специфічних соціокультурних особливостей приймаючої громади має передбачати не лише допомогу у задоволенні суто соціальних потреб, необхідних для виживання, але й на роботу з мотивацією клієнта до інтеграції у нове середовище на засадах профіцитарного підходу та формуванню толерантності до невизначеності, як готовності до прийняття нового, можливо незвичного, але необхідного для благополучного життя у нових умовах, досвіду.

Александрова М. В.
*студентка 4 курсу, ОС «Бакалавр»
спеціальність 231 «Соціальна робота»
Науковий керівник:
професор кафедри соціальної роботи,
доктор психологічних наук, професор*
Александров Д. О.
*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ*

САМОТНІСТЬ ЯК БАР'ЄР СОЦІАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ МОЛОДІ: РЕСУРСИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ

В умовах повномасштабного вторгнення самотність молоді перестає бути лише приватним психологічним станом і набуває значення системного чинника, що підриває соціальне благополуччя громади. Масові переміщення, розрив усталених зв'язків і тривала невизначеність утворюють середовище, в якому суб'єктивна ізоляція стає нормою для значної частини молоді 25–40 років [1; 2]. Водночас цифрова епоха породжує парадокс: попри широкі можливості онлайн-комунікації, молоді люди дедалі частіше повідомляють про відчуття емоційної відстороненості та брак справжньої близькості [6]. Поєднання воєнного контексту з цифровою ізоляцією робить проблему особливо гострою для України сьогодні. Дослідження спрямоване на виявлення взаємозв'язку між самотністю, самооцінкою та задоволеністю життям, а також на обґрунтування ролі соціальної роботи в громаді як провідного механізму подолання ізоляції.

Теоретичну основу дослідження становлять теорія самодетермінації Р. Раяна та Е. Десі та евдемонічний підхід М. Селігмана. Теорія самодетермінації визначає три базові психологічні потреби — автономію, компетентність і соціальну пов'язаність, — задоволення яких є необхідною умовою суб'єктивного благополуччя [3, с. 141]. Незадоволення потреби в пов'язаності через самотність безпосередньо знижує рівень задоволеності життям. Евдемонічний підхід Селігмана доповнює цю картину: у моделі PERMA стосунки та відчуття сенсу є ключовими компонентами процвітання, а їх відсутність — прямою загрозою добробуту [4, с. 16]. Теорія суб'єктивного благополуччя Е. Дінера, своєю чергою, вказує на те, що якість соціальних зв'язків є одним із найпотужніших предикторів позитивної когнітивної оцінки власного життя

[5, с. 134]. Важливу роль у цьому ланцюжку відіграє самооцінка: соціальна підтримка функціонує як буфер між стресом і психологічним дискомфортом, а її відсутність посилює невпевненість у власній цінності [7, с. 310]. На перетині цих концепцій сформовано теоретичну модель: самотність порушує задоволення потреби в пов'язаності → знижує самооцінку → послаблює загальну задоволеність життям. Це обумовлює дві гіпотези: (Г-1) вищий рівень самотності корелює з нижчою задоволеністю життям; (Г-2) вища самооцінка корелює з вищою задоволеністю і виступає буфером щодо впливу самотності.

Емпіричне дослідження охопило 101 особу (65,3% жінки, 34,7% чоловіки; вік 25–40 років, $M = 30,3$). Вікова група обрана не випадково: за Е. Еріксоном, цей період характеризується психосоціальним конфліктом між інтимністю та ізоляцією, коли нездатність формувати глибокі зв'язки стає ключовою загрозою для розвитку особистості [8, с. 78]. Усі учасники попередньо підтвердили наявність досвіду самотності. Для збору даних застосовано: Шкалу самотності UCLA (версія 3) [9], Шкалу самооцінки Розенберга [10] та Індекс життєвого задоволення Нойгартен [11]. Статистичний аналіз — кореляційний коефіцієнт Спірмена (IBM SPSS Statistics, версія 27).

Г-1 підтверджена: між самотністю та задоволеністю життям виявлено значущий негативний зв'язок ($r_s = -0,459$, $p < ,01$) [9; 11] — що вищий рівень суб'єктивної ізоляції, то нижча загальна оцінка власного життя. Понад 95% учасників демонструють середній або високий рівень самотності за UCLA, що свідчить про масштабність явища. Показово, що найсильнішим предиктором задоволеності життям виявився загальний емоційний фон ($r_s = 0,798$, $p < ,01$): самотність через пригнічення настрою опосередковано підриває суб'єктивне благополуччя ще глибше, ніж прямо. Суттєвим є також зв'язок між узгодженістю поставлених і досягнутих цілей та задоволеністю ($r_s = 0,735$, $p < ,01$) — розрив між очікуваннями і реальністю, типовий для молоді в умовах війни та переміщення, додатково знижує благополуччя.

Г-2 підтверджена: між самооцінкою та задоволеністю життям зафіксовано сильний позитивний зв'язок ($r_s = 0,616$, $p < ,01$), тоді як між самотністю та самооцінкою — значущий негативний ($r_s = -0,395$, $p < ,01$) [9; 10]. Брак соціальних зв'язків послаблює відчуття власної цінності, що, своєю чергою, знижує задоволеність

— замкнене коло, в якому позитивне самосприйняття відіграє роль протекторного ресурсу [3, с. 166; 4, с. 24]. Несподіваною знахідкою стала відсутність статистично значущих відмінностей між молоддю у стосунках і без них за жодним із трьох показників ($p > ,05$). Це свідчить про те, що для суб'єктивного благополуччя молоді якість ширших соціальних зв'язків у громаді — дружніх, спільнотних — важливіша за наявність романтичного партнерства [2, с. 34].

Отримані результати підтверджують: самотність є ключовим дестабілізуючим чинником, що через зниження самооцінки, пригнічення настрою та поглиблення розриву між цілями й досягненнями системно підриває соціальне благополуччя молоді в громаді [1; 5; 12]. Виявлена система кореляцій вказує на те, що самотність не діє ізольовано — вона запускає каскад взаємопов'язаних негативних змін у психологічному стані молодої людини, кожна з яких додатково знижує її здатність відновлювати соціальні зв'язки. Особливо тривожним є те, що понад 60% учасників відчують хронічну або виражену ізоляцію в умовах і так напруженого воєнного часу, що вказує на системний, а не індивідуальний характер проблеми.

Це обґрунтовує розвивальний потенціал соціальної роботи в громаді як провідної умови підтримки соціального благополуччя молоді. Ефективні втручання мають бути двохрівневими. На рівні громади — це розбудова середовища, що сприяє якісній соціальній взаємодії: групи взаємопідтримки, волонтерські ініціативи, спільнотні програми для молоді, зокрема для ВПО та членів сімей військовослужбовців [1, с. 15; 13]. Такі формати забезпечують не просто формальний контакт, а емоційно наповнену взаємодію, що є необхідною умовою подолання суб'єктивної ізоляції. На особистісному рівні — програми, спрямовані на зміцнення самооцінки, розвиток соціальних навичок і навичок емоційної регуляції, а також відновлення відчуття узгодженості між цілями й реальністю [3; 4; 7]. Враховуючи, що самооцінка виявилась найпотужнішим індивідуальним предиктором задоволеності, саме її зміцнення через консультативні та розвивальні програми є пріоритетним напрямом для соціальних працівників.

Молодь, що переживає досвід вимушеного переміщення, розлучення з родиною через мобілізацію чи кризу ідентичності в умовах воєнного часу, потребує окремих цільових програм, які поєднують відновлення соціальних зв'язків із психологічною

підтримкою [1; 2; 13]. Дані дослідження свідчать, що молодь у стосунках і без них є однаково вразливою до самотності, що розширює коло потенційних отримувачів допомоги. Соціальна робота, орієнтована на розвиток громади як простору подолання ізоляції, здатна не лише знижувати рівень самотності, але й через цей механізм підвищувати самооцінку та задоволеність життям одночасно — що і є її розвивальним потенціалом у найповнішому сенсі.

Список використаних джерел

1. Балакірева О. Хронічна самотність серед ВПО. *Соціальна психологія*. 2023. № 1. С. 15.
2. Дослідження соціального благополуччя 2023. Київ : Укр. центр суспільних даних, 2023. 50 с. URL: https://socialdata.org.ua/wp-content/uploads/2023/11/Social_Wellbeing_Ukraine_2023.pdf (дата звернення: 14.05.2025).
3. Ryan R. M., Deci E. L. On Happiness and Human Potentials: A Review of Research on Hedonic and Eudaimonic Well-Being. *Annual Review of Psychology*. 2001. Vol. 52. P. 141—166.
4. Seligman M. E. P. Flourish: A Visionary New Understanding of Happiness and Well-Being. New York : Free Press, 2011. 368 p.
5. Diener E. Subjective Well-Being. *Social Psychology Quarterly*. 2000. Vol. 63, No. 3. P. 134—145. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.2307/2695872> (date of access: 12.05.2025).
6. Теркл Ш. Самотні разом / пер. з англ. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2015. 400 с.
7. Cohen S., Wills T. A. Stress, Social Support, and the Buffering Hypothesis. *Psychological Bulletin*. 1985. Vol. 98, No. 2. P. 310—357.
8. Еріксон Е. Ідентичність : юність і криза / пер. з англ. Київ : Основа, 1996. 312 с.
9. Russell D. UCLA Loneliness Scale (Version 3): Reliability, Validity, and Factor Structure. *Journal of Personality Assessment*. 1996. Vol. 66, No. 1. P. 20—40.
10. Rosenberg M. Society and the Adolescent Self-Image. Princeton : Princeton University Press, 1965. 326 p.
11. Neugarten B. L., Havighurst R. J., Tobin S. S. The Measurement of Life Satisfaction. *Journal of Gerontology*. 1961. Vol. 16, No. 2. P. 134—143.
12. Cacioppo J. T., Cacioppo S. The Growing Problem of Loneliness. *The Lancet*. 2018. Vol. 391, No. 10119. P. 426.
13. Mental Health and Well-Being in Young Adults. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2022. 50 p. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/2022/mental-health-and-well-being-young-adults> (date of access: 14.05.2025).

Астахова Є. С.
*здобувачка освіти 4 року навчання ОП «Соціальна робота»
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ*
Науковий керівник:
*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи*
Стульнікова Л. Ю.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

СОЦІАЛЬНА ЗГУРТОВАНІСТЬ ГРОМАД ЯК РЕСУРС ПІДВИЩЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабна війна в Україні стала суттєвим фактором глибоких соціальних трансформацій, що оголили вразливість звичних соціальних структур і водночас підвищили значення взаємної підтримки та солідарності в суспільстві. Руйнування інфраструктури, вимушене переміщення населення, втрата житла, розрив соціальних зв'язків, окупація та подальша деокупація територій істотно впливають на функціонування територіальних громад і на повсякденні практики взаємодії їхніх мешканців. За таких умов особливого значення набувають чинники, що дозволяють громадам не лише підтримувати життєдіяльність, а й відновлюватися, адаптуватися до нових обставин та забезпечувати базовий рівень благополуччя населення. Одним із таких чинників виступає соціальна згуртованість.

У контексті сучасних викликів стабільність і згуртованість громади є основою її сталого розвитку. Стійкість громади розглядається як здатність соціальної системи адаптуватися до зовнішніх загроз, функціонувати в умовах невизначеності та відновлюватися після кризових подій [1]. Первинно поняття «resilience» (англ. стійкість) сформувався в фізиці, де ним описують здатність матеріалів відновлювати власну форму після деформації [4; с. 2]. Згодом цей підхід був адаптований іншими галузями, і навіть поширений на соціальні системи: індивідів, спільноти та державу тощо. І хоча поняття стійкості має низку складових, саме соціальна складова часто стає визначальною, адже навіть за обмежених матеріальних ресурсів громади можуть продовжувати функціонувати завдяки взаємодопомозі, довірі та самоорганізації населення.

У цьому контексті соціальна згуртованість постає одним із ключових ресурсів соціальної стійкості. Під нею розуміють якість взаємовідносин між членами громади,

що характеризується довірою, взаємною підтримкою, співпрацею, почуттям приналежності та орієнтацією на спільне благо. Вона виявляється як у горизонтальних зв'язках між мешканцями (солідарності, взаємодопомозі та спільних цінностях), так і у вертикальних зв'язках, що відображають рівень довіри до інституцій влади та участь громадян у прийнятті рішень [2; с. 7–9]. Згуртована громада характеризується включеністю мешканців у спільне життя, позитивним емоційним зв'язком між її членами, готовністю діяти разом і брати відповідальність за загальний добробут. Важливими компонентами згуртованості виступають спільна ідентичність, взаємоповага та партнерські відносини. Водночас вона передбачає зменшення соціальної ізоляції та нерівності й одночасне зміцнення соціальних взаємодій [2].

Особливої ваги соціальна згуртованість набуває в умовах війни. Спільна загроза сприяє активізації солідарності та взаємної підтримки. Досвід України засвідчує, що в умовах небезпеки люди схильні об'єднуватися навколо спільних цінностей. Одним із найбільш показових проявів такого процесу став волонтерський рух. Масова самоорганізація, оперативне поширення інформації про потреби та мобілізація ресурсів свідчать про високий рівень горизонтальних зв'язків у суспільстві. Особливо показовою є ситуація соціальної згуртованості у прифронтових та деокупованих громадах. Попри значні руйнування інфраструктури та втрату майна, мешканці об'єднуються навколо повсякденних потреб: організації харчування, відновлення житла, допомоги літнім людям, догляду за дітьми, тваринами та підтримки військових. Поширеними стають такі практики взаємодопомоги як: обмін продуктами, надання тимчасового житла, спільне відновлення будинків, і просто дружня підтримка. Важливою ознакою згуртованості виступає орієнтація на спільне благо. Саме через спільну діяльність (допомога сусідам, вакцинація тварин тощо), формується відчуття приналежності та соціальної значущості, що, своєю чергою, підсилює психологічну стійкість не тільки громади, а й окремої людини. У результаті виникає відчуття «ми», яке зменшує почуття ізольованості та безпорадності, характерні для травматичних ситуацій. Таким чином, згуртованість виступає не лише соціальним, але й психологічним ресурсом.

Водночас соціальна згуртованість не формується стихійно і не є сталою характеристикою громади. В умовах війни поряд із проявами солідарності можуть посилюватися й протилежні процеси: тривалий стрес, втома та пережиті травматичні

події нерідко спричиняють напруження і зниження рівня довіри, збільшуючи соціальну дистанцію між людьми. За відсутності належної підтримки такі явища послаблюють внутрішні зв'язки громади та знижують її здатність до колективних дій. У зв'язку з цим важливою умовою збереження і розвитку згуртованості стає цілеспрямована підтримка з боку інституцій – органів місцевого самоврядування, державних структур, соціальних служб, громадських та благодійних організацій. Інституційна участь покликана не замінювати, а підсилювати наявні горизонтальні зв'язки через залучення мешканців до прийняття рішень, розвиток практик громадської участі, створення безпечних просторів діалогу та спільної діяльності, реалізацію соціальних і культурних ініціатив, підтримку волонтерства, а також діяльність центрів життєстійкості, гуманітарних і консультаційних пунктів [3]. Водночас відкритість управлінських рішень, прозорість процедур і зрозумілі механізми взаємодії сприяють формуванню довіри між громадянами та владою, що безпосередньо підсилює вертикальну згуртованість і запобігає виникненню соціальної напруги в громаді.

Таким чином, розвиток соціальної згуртованості має розглядатися як один із пріоритетних напрямів соціальної роботи та місцевої політики відновлення. Підтримка та підсилення горизонтальних та вертикальних зв'язків соціальної згуртованості сприятиме формуванню стійких громад, здатних протистояти кризам і забезпечувати довгостроковий соціальний розвиток навіть у післявоєнний період.

Список використаних джерел

1. Горбата Л. П. Стійкість та соціальна згуртованість як основа сталого розвитку територіальних громад. Публічне управління та соціальна робота, № 2, 2024. с. 40–45 DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-2-7>
2. Гест А., Панайоту О. Соціальна згуртованість в Україні. Частина I: визначення та вимірювання соціальної згуртованості за допомогою Індексу соціальної згуртованості та примирення (SCORE). 2022. 32 с.
3. Кучереносов В. Соціальна згуртованість та розбудова спроможностей в українських громадах. Міжнародна організація з міграції, Представництво в Україні. 2015. 56 с.
4. Пахненко О. Сутність та складові резильєнтності громад в контексті COVID-19. Економіка та суспільство. Випуск № 39. 2022. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-51>

Байдарова О. О.
*кандидатка психологічних наук, доцентка
кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ*

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК РОЗВИВАЛЬНА ОСВІТНЯ ТЕХНОЛОГІЯ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Погляд на використання штучного інтелекту (ШІ) в соціальній роботі як на можливість для посилення практики – розширення доступу до допомоги, підвищення ефективності аналізу потреб, покращення якості рішень [3] – актуалізує питання осмислення ролі ШІ у професійній підготовці соціальних працівників в умовах інтенсивної цифровізації освітніх процесів. ШІ має потенціал стати розвивальною освітньою технологією, спрямованою на формування критичного, етичного і рефлексивного мислення майбутніх фахівців із соціальної роботи, та необхідним є аналіз умов, за яких цей потенціал може бути реалізовано.

Найпершою умовою перетворення ШІ на розвивальну освітню технологію є відкрите і об'єктивне дослідження соціотехнічних змін, пов'язаних із цифровою трансформацією. Визнання неунікненності проникнення ШІ в освіту сприяє активним науковим пошукам можливостей використання ШІ у підготовці висококваліфікованих кадрів [10], у т. ч., в соціальній роботі. Дослідження демонструють, що впровадження ШІ у вищу освіту сприяє персоналізації навчання, автоматизованому оцінюванню, адаптивній підтримці студентів та підвищенню їх залученості в навчальний процес [1; 8; 10]. Учасники освітнього процесу переважно вважають, що ШІ може бути корисним у освіті з соціальної роботи, однак низький рівень обізнаності і навичок у питаннях використання інструментів ШІ, а також недостатній розвиток інфраструктури освітніх установ перешкоджають активному упровадженню ШІ в освітню підготовку [8]. Освітній сектор демонструє значний опір інноваціям через традиційні підходи до навчання, небажання ризикувати та проблеми з фінансуванням дорогих інновацій [7, с. 75]. Скептицизм щодо здатності ШІ покращувати якість навчання призводить до консервативного ставлення до цих технологій, що відводить

ШІ допоміжну роль – переважно, у презентації та тестуванні контенту. Це не сприяє розвитку критичного мислення, вирішення проблем, креативності та управлінню знаннями.

Однак ШІ здатен виконувати і радикально трансформувальну функцію в освітньому процесі [5]. В епоху ШІ очікується трансформація практичних професійних навичок соціальної роботи, а саме – їх еволюція «із виключно людських у поєднання людських, цифрових та етичних компетенцій» [9, с. 86]. Формування професійно важливих для соціального працівника «soft skills» уможлиблюється при поєднанні традиційних та інноваційних форм, методів і технологій навчання [4], зокрема, з використанням ШІ: генеративні мовні моделі можуть бути використані для розвитку критичного мислення, етичних рефлексій та письмових навичок; імерсивні симуляції – для моделювання складних соціальних ситуацій для безпечного опрацювання навичок. Крім того, ШІ-тьютори забезпечують персоналізоване навчання, а аналітичні панелі допомагають у моніторингу прогресу студентів [5]. Водночас, є підстави припускати, що українські заклади вищої освіти, згідно запропонованої авторками моделі SAMR, перебувають лише на першій стадії впровадження ШІ у підготовку соціальних працівників – Substitution (Заміна).

Завдяки своїй здатності до адаптивного навчання, персоналізації освітніх траєкторій, симуляції професійних ситуацій і підтримки аналітичної діяльності, ШІ має потенціал стати розвивальною освітньою технологією, спрямованою на формування критичного, етичного і рефлексивного мислення майбутніх фахівців із соціальної роботи. Водночас сучасні дослідження підкреслюють необхідність врахування етичних ризиків, нормативно-правових обмежень і зміцнення академічної доброчесності при інтеграції ШІ в освітній процес.

Посилення цифрових компетентностей викладачів, міждисциплінарні дослідження, співпраця між розробниками інструментів ШІ та експертами може сприяти подоланню бар'єрів впровадження ШІ в освіту з соціальної роботи. Розробка закладами вищої освіти корпоративних політик використання ШІ із залученням викладачів «непрофільних спеціальностей» (які не спеціалізуються в галузі ІТ) та самих здобувачів освіти [10] може слугувати способом мінімізації поверхового сприйняття ролі ШІ в освіті в цілому, та в освіті з соціальної роботи – зокрема.

Комплексна модель впровадження ШІ повинна поєднувати технологічні інновації з педагогічними принципами людиноцентризму, критичної оцінки алгоритмічних рішень та рефлексії щодо меж компетентності ШІ як інструмента, а не заміни професійної взаємодії в соціальній роботі. Дослідники [6] виразно демонструють, як грамотність у сфері ШІ перетинається зі здатністю соціальних працівників підтримувати і зміцнювати основні професійні компетенції в умовах розвитку ШІ – від етичної практики та захисту соціальної справедливості до взаємодії з громадами й розробки політики.

Таким чином, щоб вирішувати нові виклики, зберігаючи при цьому професійні цінності, недостатньо просто підвищувати грамотність у сфері ШІ майбутніх соціальних працівників. ШІ може бути розвивальною освітньою технологією у підготовці соціальних працівників, якщо його використання реалізується через педагогічно обґрунтовані моделі, що сприяють формуванню аналітичних, критичних та етичних компетенцій майбутніх фахівців.

Список використаних джерел

1. Воротникова І., Дзябенко О., Морзе Н. Виклики впровадження персоналізованого навчання з використанням штучного інтелекту у вищій освіті. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2025. Т. 105, № 1. С. 144–157. <https://doi.org/10.33407/itlt.v105i1.5893>
2. Інтеграція штучного інтелекту в освіту – виклики та можливості: зб. тез наук.-метод. доповідей Всеукр. науково-педагогічного підвищення кваліфікації (Київ, 10.12.2024–20.01.2025). Київ–Львів–Торунь: Національний університет фізичного виховання і спорту України, Liha-Pres, 2025. 968 с.
3. Карагодіна, О., Семигіна, Т. (2025). Штучний інтелект для соціальної роботи: виміри трансформації практики. *Social Work and Education*, Vol. 12, № 3. P. 343-366. <https://doi.org/10.25128/25206230.25.3.4>
4. Мандро Л. О., Михайлишин Г. Й. Технології формування «soft skills» майбутніх соціальних працівників. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2023. № 29. С. 303–306. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.07.07.2023.050>
5. Семигіна Т., Карагодіна О. Штучний інтелект як виклик та ресурс для освіти у сфері соціальної роботи: огляд міжнародного досвіду. *Соціальна робота і соціальна освіта*. 2025. № 2 (15). С. 336–352. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(15\).2025.344788](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(15).2025.344788)
6. Ahn E., Choi M., Fowler P., Song I. H. Artificial intelligence (AI) literacy for social work: Implications for core competencies. *Journal of the Society for Social Work and Research*. 2025. № 16(1). P. 9–26. <https://doi.org/10.1086/735187>
7. Bobro N. Advantages and disadvantages of implementing artificial intelligence in the educational process. *Young Scientist*. 2024. № 4(128). P.72–76. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-4-128-38>
8. Galetin M., Škorić, J. Analysis of the application of artificial intelligence in social work teaching. *Pravo – Teorija I Praksa*. 2024. № 4(4). P. 165–179. <https://doi.org/10.5937/ptp2404165G>

9. Ibrahim A. T. H. From Casework to Algowork: Artificial Intelligence and the Reimagining of Social Workers' Roles, Skills, and Professional Competencies. *Social Work Journal*. № 86(1). P. 73–94. <https://doi.org/10.21608/egjsw.2025.422286.1522>
10. Spivakovsky O. V., Omelchuk S. A., Kobets V. V., Valko N. V., Malchykova D. S. Institutional policies on artificial intelligence in university learning, teaching and research. *Information Technologies and Learning Tools*. 2023. Vol. 97, № 5. P. 181–202. <https://doi.org/10.33407/itlt.v97i5.5395>

Балухтіна О. М.

*кандидат історичних наук, доцент
доцент кафедри соціальної роботи*

Національний університет «Запорізька політехніка», м. Запоріжжя

Танкушина Л. В.

*студентка 1 року магістратури спеціальності І 10
Освітня програма: Управління соціальним закладом*

Національний університет «Запорізька політехніка», м. Запоріжжя

ВПРОВАДЖЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ З ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ В СИСТЕМУ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

Сучасна соціальна політика України спрямована на послідовне впровадження різних програм щодо підтримки населення та удосконалення системи соціальних послуг, що набуває особливої актуальності в умовах повномасштабної війни та затяжної соціальної кризи. Одним із таких напрямів є впровадження соціальної послуги з формування життєстійкості, яка відповідає актуальним потребам громад і держави загалом. На відміну від короткострокових кризових заходів, зазначена послуга орієнтована на створення сталої моделі психосоціальної підтримки, що допомагає людям відновлювати внутрішні ресурси.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 19.11.2025 р. «Про питання реалізації проекту з організації надання соціальної послуги з формування життєстійкості» визначено, що соціальна послуга з формування життєстійкості є системою взаємопов'язаних заходів, спрямованих на посилення психологічної та соціальної стійкості особи, сім'ї або групи осіб у межах територіальної громади [2]. Її метою є допомога в подоланні складних життєвих обставин, формування навичок позитивного батьківства, заохочення громадян до активної участі в житті громади та

зміцнення соціальної згуртованості. Реалізація послуги здійснюється через Центри життєстійкості, у яких надаються індивідуальні та групові консультації, психологічна підтримка, соціальний супровід, а також проводяться тренінги з розвитку навичок саморегуляції, подолання стресу й ефективної комунікації [3]. Відповідно, Центри життєстійкості створюють як відкриті, безбар'єрні та дружні простори, де кожен мешканець громади може безоплатно отримати першу психологічну допомогу – індивідуальну чи сімейну, долучитися до груп психосоціальної підтримки та скористатися іншими видами допомоги.

У наукових дослідженнях життєстійкість трактується як комплекс установок, умінь і особистісних характеристик, що відображають рівень психологічної витривалості та ефективності людини. Вона тісно пов'язана з мотивацією до подолання складних життєвих ситуацій і створює підґрунтя для переосмислення кризових подій, трансформуючи їх із потенційних загроз у можливості для особистісного розвитку та зростання [4, с. 205].

Проблема життєстійкості в Україні досліджується різними науковцями. Зокрема, О. Кокун розглядає життєстійкість як цілісну, інтегративну характеристику особистості, що відображає її здатність протистояти труднощам і зберігати внутрішню рівновагу. А. Чиханцова аналізує особистісні ресурси українців у період воєнного стану та їхню роль у подоланні кризових ситуацій. Водночас, функціонування Центрів життєстійкості як окремий напрям дослідження поки що не є достатньо представленим у наукових працях.

Актуальність соціальної послуги з формування життєстійкості підтверджується результатами емпіричних досліджень. За даними Міжнародного надзвичайного фонду допомоги дітям при Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ), в 2024 році майже половина населення України перебуває в умовах постійного стресу, а близько п'ятої частини громадян поєднує високий рівень стресового навантаження з низьким рівнем життєстійкості, що свідчить про наявність об'єктивної потреби в комплексній та системній підтримці. У відповідь на цей запит із грудня 2023 року в громадах України розпочали діяльність Центри життєстійкості, які забезпечують індивідуальну, сімейну та групову допомогу в безпечному й доступному середовищі за участі підготовлених фахівців соціальної сфери [3].

Реалізація послуги здійснюється в межах Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?», що забезпечує доступність психосоціальної допомоги для різних категорій населення та сприяє формуванню культури звернення за підтримкою. Центри життєстійкості, в свою чергу, функціонують як відкриті простори для всіх категорій населення: ветеранів війни, військовослужбовців і цивільних осіб, дітей і осіб похилого віку, родин. Звернення до Центру не потребує направлення чи попереднього запису, що забезпечує можливість отримання підтримки саме в момент виникнення потреби.

Станом на 2025 рік в Україні функціонує близько 287 Центрів життєстійкості у різних територіальних громадах. За півтора року роботи мережі зафіксовано понад 1,5 млн відвідувань та проведено близько 850 тис. заходів, що свідчить про високий рівень затребуваності послуги серед населення.

Показовим є й регіональний досвід: у місті Запоріжжі Центр життєстійкості відкрито у 2025 році, і вже за перші місяці роботи сотні мешканців отримали тисячі соціальних і психологічних послуг [1]. Така динаміка в прифронтовому місті підтверджує не лише актуальність, а й практичну ефективність нової моделі підтримки на місцевому рівні.

За повідомленням Міністра соціальної політики, сім'ї та єдності України Д. Улютіна, на наступний рік заплановано виділення 1 млрд грн із державного бюджету на розвиток Центрів [3]. Також передбачається перехід проекту з експериментального формату до постійно діючого. Важливою особливістю реалізації проекту є залучення громадського сектору на системному рівні. Понад 150 громадських і благодійних організацій по всій території країни стали надавачами послуги з формування життєстійкості та сформували міждисциплінарні команди фахівців, до складу яких входять спеціалісти соціальної роботи, психологи та соціальні менеджери.

На нашу думку, послуга має значний потенціал, проте за умови її послідовної підтримки з боку держави та територіальних громад.

Таким чином, впровадження соціальної послуги з формування життєстійкості виступає важливим етапом модернізації системи соціальних послуг України, сприяючи підвищенню ефективності соціальної підтримки, розвитку міжвідомчої взаємодії та формуванню здатності населення й громад адаптуватися до сучасних викликів, що

створює підґрунтя для сталого відновлення та подальшого розвитку держави. У послуги є потенціал, при умові постійної підтримки з боку громад та держави.

Список використаних джерел

1. Відкриття Центру життєстійкості. Департамент соціального захисту населення Запорізької міської ради. URL: https://dszn.zp.ua/blog/vidkrittya-centru-zhittyestijkosti_1 (дата звернення: 15.02.2026).
2. Деякі питання реалізації експериментального проекту з організації надання комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості в територіальних громадах : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.11.2025 р. № 1505. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1505-2025-п#Text> (дата звернення: 15.02.2026).
3. Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України: офіційний сайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/> (дата звернення: 29.01.2026).
4. Назарук Н. Життєстійкість як індикатор психічного здоров'я особистості. *Габітус*. 2024. № 66. С. 203-207.

Бєлова І. О.,
завідувач кафедри соціального забезпечення,
керівник Центру ветеранського розвитку,
Черкаський державний технологічний університет. м. Черкаси

Віра І. І.,
студентка групи МСЗ-25,
ОП «Соціальноє забезпечення», ЧДТУ, м. Черкаси

Журба М. О.,
студент групи СЗ-25,
ОП «Соціальноє забезпечення», ЧДТУ, м. Черкаси

ВІД КАРТУВАННЯ ПОСЛУГ ДО БЕЗПЕРЕРВНОСТІ ПІДТРИМКИ ВETERANІВ: «ТЕПЛЕ ПЕРЕНАПРАВЛЕННЯ», КЕЙС-МЕНЕДЖМЕНТ І ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СУПРОВОДУ (ДОСВІД ЧДТУ)

Розвиток ветеранських сервісів в Україні у воєнний час дедалі частіше описується через «мережу послуг» — переліки установ, контакти, локальні точки входу та мапи маршрутів звернення. Однак сама наявність мапи ще не гарантує, що ветеран або член його/її родини фактично отримує результат: у реальних траєкторіях звернень часто виникає «випадіння з маршруту» між установами, рівнями чи етапами допомоги, коли людина зупиняється через виснаження, недовіру, стигму, черги, логістику або розрив комунікації між службами [2]. Саме тому для соціальної роботи в громаді принциповим стає перехід від картування як довідника до картування як алгоритму: хто і що робить після першого контакту, як визначається пріоритетність потреб, коли й на яких умовах відбувається перенаправлення, хто залишається відповідальним за клієнта/клієнтку, і яким способом система перевіряє, чи людина дійшла до наступного кроку. У цій логіці координація допомоги означає не «перерозподіл контактів», а організацію безперервності підтримки через поєднання тріажу, керованого перенаправлення та контрольного контакту (follow-up) як елементу відповідальності.

Нормативний контекст 2026 року підсилює важливість єдиного стандарту в роботі «першої лінії» та супроводу. Постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2026 № 191 запроваджує експериментальний проєкт щодо організації навчання суб'єктів, які надають послуги ветеранам війни та членам їхніх сімей, у період воєнного стану (але не більше ніж протягом двох років з дня набрання чинності),

передбачає затвердження типової програми навчання у визначені строки та подання звіту про результати реалізації проекту, а також встановлює моніторинг відповідності вимогам включення до переліку суб'єктів не рідше ніж двічі на рік [1]. Це фактично означає інституціоналізацію вимоги до якості: навчання, алгоритми перенаправлення і супроводу мають бути не «разовим тренінгом», а системою, яка підтримується, перевіряється й оновлюється.

Запропонована авторами модель координації побудована як практико-орієнтований маршрут із трьома рівнями психосоціальної підтримки, який спрощує картування, уніфікує тріаж і дозволяє різним точкам входу діяти за однаковою логікою. Ступеневий підхід у психосоціальній сфері розглядається як спосіб поєднати доступність та інтенсивність допомоги: від мінімально достатньої підтримки до спеціалізованої — залежно від потреб і ризиків, із можливістю «повертати» людину на менш інтенсивний рівень після стабілізації [6, с. 11–17]. На першому рівні ключовими є низькопорогова підтримка у громаді, первинна стабілізація, психоедукація, включення у взаємопідтримку, сімейні формати та первинна навігація; на другому — короткостроковий план відновлення функціонування в зв'язці «психологічне консультування + соціальний супровід», де кейс-менеджмент забезпечує координацію соціально-правових питань, взаємодію з медициною/реабілітацією, зайнятістю й освітою; на третьому — спеціалізована допомога при високих ризиках і станах, що потребують профільної компетенції. Усі рівні мають працювати в травмоінформованій логіці, де взаємодія з людиною будується на безпечній комунікації, повазі до автономії та зниженні ризику повторної травматизації «через систему» [4]. Операційним механізмом, що «зшиває» маршрут і зменшує ризик випадіння, у моделі визначено стандарт «теплого перенаправлення»: перенаправлення трактується не як інформування («ось телефон»), а як керований перехід із збереженням відповідальності. У практичній роботі це означає пояснення людині логіки наступного кроку, отримання згоди на передачу мінімально необхідної інформації, організацію конкретного запису/контакту між фахівцями та обов'язковий контрольний контакт після перенаправлення, який підтверджує факт отримання послуги й уточнює подальші дії [1; 4]. Саме контрольний контакт переводить систему

в режим управління безперервністю: якщо людина не дійшла — маршрут коригується одразу, а не «після» у статистиці.

Центральною умовою працездатності маршруту є фахівець супроводу (кейс-менеджер) і фахівець першого контакту як компетентнісні ролі. Інна Белова у межах досвіду Центру ветеранського розвитку ЧДТУ акцентує, що безперервність підтримки формується не в моменті складання мапи, а у щоденній роботі з «живим» запитом — коли фахівець приймає звернення без оцінювання, визначає пріоритетність потреб, не руйнує довіру комунікацією, координує між установами й тримає контакт до результату. Відповідно до авторського узагальнення, підготовка фахівця супроводу має включати кейс-менеджмент, травмоінформовану взаємодію, базову психосоціальну грамотність для своєчасного підвищення рівня допомоги, соціально-правову навігацію, сімейно-орієнтовану практику та міжвідомчу координацію [1; 4; 5]. Додатково важливою є супервізійна підтримка як механізм стабільності практики та профілактики професійного виснаження фахівців; у класичній літературі з супервізії соціальної роботи вона описується як поєднання підтримувальної, освітньої та контрольної функцій, без яких складні випадки «з’їдають» команду [7]. У роботі автори підкреслюють, що для системи перенаправлення вирішальним є не «розмір карти», а наявність спільних правил і етики взаємодії між службами; навіть сильні сервіси не компенсують відсутність координаційної ролі, якщо людина залишається сам-на-сам із переходами між установами.

Для оцінювання ефективності безперервності підтримки автори пропонують мінімальний набір показників, орієнтованих на результат, а не на кількість «відвідувань»: факт досягнення рекомендованої послуги (людина дійшла), факт проходження ключового етапу маршруту (короткі цілі виконано або спеціалізована фаза завершена з поверненням у маршрут), а також фіксацію типових «точок провалу» (де саме і чому маршрут переривається). Такі метрики дозволяють приймати управлінські рішення щодо посилення конкретних ланок маршруту (запис/логістика/дефіцит спеціалістів/комунікаційні розриви) та узгоджуються з напрямом державної політики на стандартизацію навчання і моніторинг відповідності суб’єктів надання послуг ветеранам [1]. Узагальнюючи, модель демонструє: координація допомоги ветеранам стає дієвою тоді, коли картування послуг

перетворюється на маршрут із визначеними рівнями підтримки, стандартом «теплого перенаправлення» і відповідальною роллю супроводу; університетський сегмент у цій системі може виступати ресурсним вузлом регіону, поєднуючи підготовку кадрів, короткі програми підвищення кваліфікації та супервізію, що підвищує якість і безперервність підтримки в громадах.

Список використаних джерел

1. Деякі питання реалізації експериментального проекту щодо організації навчання суб'єктів, які надають послуги ветеранам війни та членам їх сімей : постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2026 № 191. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/191-2026-%D0%BF> (дата звернення: 24.02.2026).
2. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 № 3551-ХІІ. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12> (дата звернення: 24.02.2026).
3. IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings. Geneva : Inter-Agency Standing Committee, 2007.
4. SAMHSA's Concept of Trauma and Guidance for a Trauma-Informed Approach. HHS Publication No. (SMA) 14-4884. Rockville, MD : SAMHSA, 2014.
5. mhGAP intervention guide for mental, neurological and substance use disorders in non-specialized health settings : version 2.0. Geneva : World Health Organization, 2016.
6. Bower P., Gilbody S. Stepped care in psychological therapies: access, effectiveness and efficiency. *The British Journal of Psychiatry*. 2005. Vol. 186. P. 11–17.
7. Kadushin A., Harkness D. *Supervision in Social Work*. 5th ed. New York : Columbia University Press, 2014

ІНДИКАТОРИ ЯКОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ВІЙСЬКАХ: УРОКИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Соціальна робота в умовах війни набуває особливої ваги: вона поєднує в собі проблеми психологічної травми, реабілітації поранених, реінтеграції ветеранів, підтримки сімей військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та цивільного населення, яке зазнало руйнувань. Якість такої соціальної роботи – фактор, що здатен значною мірою впливати не лише на добробут окремих осіб, проте й також на стійкість суспільства, моральний стан армії, ефективність державних інститутів. У контексті російсько-української війни особливо помітно, які індикатори мають пріоритет і котрі з них критично важливі.

Індикатори якості соціальної роботи у військах – це чіткі показники, які дозволяють оцінити, наскільки соціальна робота відповідає потребам військових, ветеранів, їхніх сімей і постраждалого цивільного населення під час війни. Зазначені індикатори вимірюють такі характеристики: наскільки доступною і своєчасною є допомога; чи є вона адекватною потребам кожного конкретного отримувача; чи сприяє вона відновленню фізичного й психологічного стану та соціальної адаптації; наскільки професійно і етично виконуються послуги; чи має ця допомога довготривалий і стабільний ефект [6]. Інакше кажучи, індикатори якості показують і результат (що змінилося для людей), і процес (як саме надають допомогу), і ресурси (чи достатньо засобів, персоналу, підтримки).

На основі досліджень та практик в Україні за період з 2022 року й дотепер можна виокремити такі індикатори, які проявили себе як особливо значущі: своєчасність реагування; доступність; професійність та компетентність персоналу; індивідуалізація та адекватність допомоги; результативність й довгострокова стійкість; зворотний зв'язок та участь отримувачів; етичність, права людини, конфіденційність; координація, інтеграція і ресурсна забезпеченість.

Своєчасність реагування – час від подачі звернення до отримання допомоги (соціальної, психологічної, матеріальної). Чим коротший цей проміжок, тим вищий

рівень якості. Наприклад, програми навчання працівників соціальних служб і поліції/ДСНС із психологічної підтримки та комунікації після травми, які реалізовувалися UNDP, показують, що навчання дозволяє швидше виявляти потреби, зменшувати час реагування на звернення [2]. Доступність послуг може бути географічна (до фронтових районів, окупованих територій, ВПО), економічна (безкоштовність або компенсація витрат), інформаційна (обізнаність про наявні послуги). Широке використання цифрових платформ і онлайн-форм допомоги (для ВПО, волонтерських організацій) створює додатковий канал доступу [5]. Дослідження з цифровізації соціальних послуг підтвердили позитивний вплив технологій на захист соціального статусу ВПО та біженців.

Професійність та компетентність персоналу, тобто наявність спеціалізованих навичок (робота з травмою, кризова психологія), супервізії, навчання. Військова/воєнна специфіка вимагає, щоб соціальні працівники могли працювати в умовах, де присутні ризики, в тому числі фізичні, психологічні, де інфраструктура обмежена [4]. Індивідуалізація та адекватність допомоги включає оцінку потреб клієнта (військовослужбовця, ветерана, переселенця, сім'ї), розробку персональних планів підтримки. Адаптацію з урахуванням психологічного стану, статусу (поранений, ветеран, сім'я загиблого), соціальних обставин.

Результативність й довгострокова стійкість також є індикаторами якості соціальної роботи у військах, адже важливий не тільки короткостроковий ефект (наприклад, надання матеріальної допомоги чи психологічної консультації), але й чи зберігається поліпшення через шість-дванадцять місяців або більше. Для ветеранів це може проявлятися у рівні працевлаштування, якості життя, стані психічного здоров'я довгий час після повернення до цивільного життя. Дослідження вказують, що матеріальна, психологічна, медична, правова підтримка – усі ці складові мають бути складовими реінтеграції [1]. Якість зворотного зв'язку та участі отримувачів оцінюється за допомогою опитувань, анкетувань, фокус-груп серед тих, кому надавались послуги: наскільки вони задоволені; чи відповідають отримані послуги їхнім потребам. Це також механізм моніторингу і корекції програм. Приміром, внутрішня оцінка якості соціальних послуг у територіальних громадах включає такі

показники, як адресність та індивідуальний підхід, повага до гідності, конфіденційність, інформованість отримувача, доступність [6].

Етичність, права людини, конфіденційність – захист особистої інформації; уникнення дискримінації (за віком, статтю, статусом, етнічною ознакою); дотримання гідності і автономії отримувача. Етичні стандарти стають особливо важливими у зонах конфлікту, коли ризик порушення прав вищий [3]. Координація, інтеграція і ресурсна забезпеченість – співпраця між державними службами (соціальної політики, охорони здоров'я, ветеранів), НГО, волонтерськими групами, місцевими громадами. Наявність достатніх матеріальних, фінансових ресурсів, логістики, технічних засобів (комп'ютери, транспорт, засоби зв'язку тощо.). Цифрові платформи та інтеграція з неурядовими структурами дозволяють розширити охоплення та підвищити гнучкість.

Для підвищення якості соціальної роботи у військах потрібно розробити стандартні індикатори якості, адаптовані до воєнного стану, які мають бути вбудовані в державні соціальні програми, включно з соціальним захистом військових, ветеранів і ВПО.

Таким чином, загалом, індикатори якості соціальної роботи у військах – це показники, за якими оцінюють ефективність, доступність, своєчасність, результативність та етичність надання соціальної допомоги військовослужбовцям, ветеранам і членам їхніх сімей. Російсько-українська війна чітко показала, що якість соціальної роботи у військах – це не другорядна тема, а базовий компонент національної безпеки та стійкості суспільства. Індикатори якості показують, що соціальні послуги не просто надаються, а дійсно відповідають потребам людей, є справедливими, поважають людську гідність, а також забезпечують тривалий результат. Впровадження чітких показників, моніторинг, підтримка професійності та ресурсів, участь отримувачів – усе це є елементами, котрі можуть і мають бути посилені у державній політиці, у діяльності громадянського суспільства та міжнародних партнерів.

Список використаних джерел

1. Беседін П. В. Досвід соціальної роботи з ветеранами військової служби: сучасні виклики та перспективи. *Věda a perspektivy*. 2025. № 5 (48). С. 123-126.
2. Павлюк В. В. Особливості соціальної роботи з ветеранами російсько-української війни. *Магістерські студії*. Альманах / ред. кол.: Д. С. Мальчикова, Т. С. Корнішева. Херсон ; Івано-Франківськ : ХДУ, 2023. Вип. 23. С. 155-158.

3. Савицький В. І. Особливості військової соціальної роботи з різними категоріями клієнтів. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: збірник наукових праць*. 2011. №1(9). С. 131-137.
4. Франко Н., Акіменко В. Актуальні напрями соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія. 2024. №78. С. 42-46. DOI: <https://doi.org/10.31652/2415-7872-2024-78-42-46>
5. Ihnatenko K., Sadzaglishvili S. The digitalization of social services in response to the war in Ukraine. *Social Work and Education*. 2023. № 10 (3). DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.3.2>
6. Wooten N. R. Military Social Work: Opportunities and Challenges for Social Work Education. *Journal of Social Work Education*. 2015. № 51 (sup1). P. 6-25. DOI: <https://doi.org/10.1080/10437797.2015.1001274>

Бойко К.В.

аспірантка

третього року навчання кафедри соціальної роботи

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка, м.Київ

ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У ПІДЛІТКІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У сучасних умовах економічної, політичної, культурної та соціальної дійсності, враховуючи різноманітні фактори і обставини, що відбуваються останнім часом, перед системою освіти постає важливе завдання — підготувати учнів до життя в умовах невизначеності, навчити їх брати на себе відповідальність і здобувати життєвий досвід протягом усього життя. Сучасні виклики суспільства вимагають, щоб учні засвоювали навички, які дозволять їм залишатися конкурентоспроможними та досягати успіху в швидкозмінному світі. До таких навичок належать так звані м'які навички, або *soft skills*, які охоплюють аспекти саморозвитку, емоційного інтелекту, сукупності особистісних характеристик, комунікативних вмінь, індивідуальних звичок, дружелюбності, оптимізму та здатності будувати гармонійні стосунки з оточуючими. Однією з таких важливих м'яких навичок є лідерство.

Підлітковий вік є ключовим етапом становлення особистості, оскільки у цей період відбувається інтенсивний розвиток соціальних навичок, креативного мислення та засвоєння основних принципів молодіжної культури. Формування лідерського

потенціалу у підлітків відіграє важливу роль у зміцненні їхньої впевненості, відповідальності та здатності приймати самостійні рішення. Наявність лідерських якостей сприяє покращенню соціальної адаптації та сприяє успішному професійному розвитку молоді.

Зарубіжні науковці у вивченні питань формування лідерських якостей підлітків приділяють увагу розвитку м'яких навичок, в тому числі і лідерству, а також залучення підлітків до участі в шкільних гуртках, секціях, позакласних виховних заходах, громадських соціальних проектах, де діти можуть досліджувати та розвивати свої сильні сторони й, відповідно, лідерські якості.

Попри те, що впродовж останніх десятиліть за кордоном активно впроваджуються різноманітні програми розвитку лідерства серед учнів, сучасні зарубіжні публікації свідчать про недостатню дослідженість наукових основ лідерства та формування лідерських якостей саме у підлітковому віці. Виникають питання: чи проявляється лідерство у підлітків так само, як у дорослих, як формується лідерська поведінка та якими технологіями її можна підтримувати або стимулювати в подальшому [1,с.86–98].

Розуміння сутності лідерського потенціалу в підлітковому віці вважається надзвичайно важливим для формування та передбачення лідерських якостей у майбутньому. Крім того, дослідники акцентують увагу на негативних наслідках ігнорування відповідної сфери досліджень. Зокрема, це може призвести до втрати можливостей для молоді усвідомити та розвинути свій лідерський потенціал, а також до неефективного використання ресурсів у школах, місцевих громадах, які впроваджують науково необґрунтовані програми розвитку лідерства. У ширшому контексті такі недоліки можуть мати серйозні наслідки для суспільства загалом через недостатньо ефективне або некомпетентне керівництво [4, с.117].

Дослідження лідерських якостей підлітків має ключове значення для наукового розуміння ранніх проявів лідерства, його розвитку та впливу на формування лідерських здібностей у дорослому віці. Адже наступними за сучасними керівниками стануть представники покоління X та міленіалів, що зумовить появу молодших лідерів із новим підходом до управління. Аналіз процесів ухвалення рішень у підлітковому віці демонструє низку відмінностей порівняно з дорослими. Зокрема, підліткам

складніше стримувати емоції, вони більше орієнтовані на миттєву винагороду, з оптимізмом оцінюють наслідки ризикованих вчинків, але їм бракує життєвого досвіду, який дорослі використовують для кращого розуміння ситуацій. Через це їхні рішення суттєво залежать від свідомого аналізу витрат та вигоди.

Варто зазначити, що життєвий досвід є важливим чинником у процесі прийняття зрілих рішень. Для розвитку лідерських якостей підліткам необхідно створювати відповідні виклики та забезпечувати можливості для участі в безпечному середовищі. Це дасть змогу їм здобувати навички ухвалення обґрунтованих і відповідальних лідерських рішень [3, с.530–548].

Зарубіжні дослідники дійшли висновку, що підлітки, залучені до різноманітної діяльності у шкільному середовищі, отримують ширші можливості для розвитку лідерських якостей та усвідомлюють значущість власної думки у процесах прийняття рішень.

Позашкільні програми з розвитку лідерських якостей мають низку переваг, оскільки надають підліткам можливість розвивати та практикувати лідерські навички в реальному житті. Формування лідерства через залучення до життя громади є одним із вагомих аспектів становлення молоді. Участь підлітків у громадській діяльності дозволяє отримати цінний досвід, який позитивно впливає на їхній психологічний стан і загальний розвиток. Ці програми виконують важливу функцію формування лідерських якостей, забезпечуючи підлітків можливостями навчання через спостереження і безпосередню участь у соціальних процесах. Взаємодія з громадою сприяє розвитку таких необхідних компетенцій, як набуття і вдосконалення лідерських навичок.

Просоціальна поведінка виділяється як один із ключових індикаторів розвитку інших важливих характеристик: самосвідомості, почуття відповідальності та формування власної ідентичності. Соціальна компетентність, активна взаємодія із суспільством і розвиток різноманітних навичок відіграють важливу роль у створенні ефективних програм для підлітків. Дослідження доводять, що участь у таких ініціативах допомагає молоді подолати соціальні та особистісні бар'єри, з якими вони часто стикаються у шкільному середовищі. Таким чином, позашкільні програми є

реальним інструментом для всебічного розвитку підлітків і зміцнення їхнього зв'язку з суспільством [2, с.375–379].

Висновки. Підсумовуючи проведений аналіз зарубіжного досвіду можемо стверджувати, що у дослідженнях зарубіжних науковців увага акцентується на значущості розвитку лідерських якостей в підлітковому віці. Формування дитячого лідерства відбувається під впливом зовнішніх чинників, однак варто відзначити, що діти здатні приймати усвідомлені рішення щодо прояву лідерських здібностей. Висновки проведених досліджень свідчать про те, що впровадження науково обґрунтованих програм розвитку лідерства у шкільному середовищі або на рівні громад є вкрай важливим. Такі програми забезпечують учням можливість для активної участі у спільнотах та процесах прийняття рішень, що сприяє ефективному становленню їхніх лідерських компетентностей.

Список використаних джерел

1. Karagianni D., Montgomery A. J. Developing leadership skills among adolescents and young adults: a review of leadership programmes. *International Journal of Adolescence and Youth*. 2018. vol. 23, N. 1, PP. 86–98. URL: <https://www.researchgate.net/publication/314974619>
2. Parkhill A., Deans C.L., Chapin L.A., Pre-leadership processes in leadership training for adolescents. *Children and Youth Services Review*, Elsevier 2018. Volume 88. PP 375-379. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S019074091731068X>
3. Riddell P. M., Reward and threat in the adolescent brain: implications for leadership development. *Leadership & Organization Development Journal*. 2017. Vol. 38 No. 4, pp. 530-548. URL: <https://doi.org/10.1108/LODJ-03-2015-0062>
4. Understanding the Leaders of Tomorrow: The Need to Study Leadership in Adolescence Jennifer L. Tackett¹, Kathleen W. Reardon, Nathanael J. Fast, Lars Johnson, Sonia K. Kang, Jonas W. B. Lang, Frederick L. Oswald. *Perspectives on Psychological Science*. 2022. Volume 18, Issue 4. Retrieved from URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/17456916221118536>

Борисова А. В.
*директорка гуманітарних програм
Благодійної організації «Благодійний фонду
«Стабілізейшен Суппорт Сервісез», м. Київ*

СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ В КОНТЕКСТІ РОБОТИ З ГРОМАДАМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сучасні гуманітарні кризи дедалі частіше мають комплексний характер і виходять за межі традиційного розуміння надзвичайних ситуацій. Збройні конфлікти, економічні потрясіння, міграційні процеси та руйнування соціальної інфраструктури створюють багатовимірні виклики для функціонування суспільства. Особливо яскраво ці процеси проявляються в Україні в умовах повномасштабної війни, де мільйони людей втратили житло, роботу, доступ до базових послуг або були змушені змінити місце проживання.

У таких умовах гуманітарні інтервенції перестають бути лише інструментом короткострокового реагування на кризу і набувають стратегічного значення для стабілізації соціальних систем. Водночас традиційні підходи до гуманітарної допомоги, орієнтовані виключно на задоволення базових потреб, часто не враховують складну структуру соціального благополуччя населення та не створюють передумов для довгострокового відновлення громад.

Проблематика соціального благополуччя активно досліджується в сучасній соціальній психології та соціальній роботі. Зокрема, український дослідник Ю. М. Швалб розглядає соціальне благополуччя як інтегральну характеристику життєдіяльності людини та спільноти, що формується внаслідок взаємодії об'єктивних умов життя та суб'єктивного відчуття задоволеності соціальним середовищем [2]. На його думку, соціальне благополуччя включає не лише матеріальні ресурси, але й рівень довіри, соціальної підтримки, можливості самореалізації та відчуття контролю над власним життям.

Подібний підхід дозволяє розглядати благополуччя як багатовимірне явище, що формується на перетині економічних, соціальних, психологічних та культурних факторів. У контексті гуманітарних криз це особливо важливо, оскільки руйнування інфраструктури

супроводжується також порушенням соціальних зв'язків, зростанням тривожності, відчуттям невизначеності та втратою життєвих перспектив.

У межах такого підходу пропонується розглядати соціальне благополуччя громад через багаторівневу модель, що включає три взаємопов'язані рівні: **життєзабезпечення, організацію життя та самореалізацію**. Такий підхід дозволяє систематизувати гуманітарні інтервенції відповідно до реального стану громади та забезпечити логічну послідовність від екстреного реагування до довгострокового розвитку.

Перший рівень – **життєзабезпечення** – пов'язаний із задоволенням базових потреб населення. На цьому етапі ключовими є доступ до житла, води, харчування, санітарії, медичних послуг та безпеки. Саме цей рівень є визначальним у перші місяці після виникнення гуманітарної кризи. В умовах війни значна частина громад перебуває саме на цьому етапі, коли основним завданням гуманітарних організацій є збереження життя людей та мінімізація ризиків для їхнього здоров'я.

Другий рівень – **організація життя** – передбачає поступове відновлення соціальної стабільності та інтеграцію людей у соціальне середовище. На цьому етапі особливого значення набувають відновлення житлової інфраструктури, доступ до освітніх та медичних послуг, підтримка соціальних служб, розвиток громадських просторів та відновлення соціальних зв'язків.

Згідно з підходом Ю. М. Швалба, саме соціальні зв'язки та відчуття приналежності до спільноти відіграють ключову роль у формуванні суб'єктивного благополуччя людини [2; 3]. Тому гуманітарні програми на цьому етапі повинні поєднувати матеріальну допомогу з розвитком соціального капіталу та психосоціальної підтримки.

Третій рівень – **самореалізація** – пов'язаний із довгостроковим розвитком громади та активною участю її мешканців у соціально-економічному житті. На цьому етапі гуманітарні інтервенції поступово трансформуються у програми розвитку, що включають підтримку підприємництва, професійне навчання, розвиток соціального підприємництва та залучення мешканців до процесів прийняття рішень у громаді.

У цьому контексті важливою стає участь громадян у місцевому самоврядуванні, діяльності громадських організацій та ініціатив, спрямованих на розвиток локального

середовища. Така активність сприяє формуванню відчуття контролю над власним життям та підвищує рівень соціальної відповідальності.

Досвід реалізації гуманітарних програм у різних регіонах України демонструє, що найбільш критичним є перехід між першим і другим рівнями соціального благополуччя. Якщо громада тривалий час залишається на рівні життєзабезпечення, виникає ризик формування залежності від гуманітарної допомоги та зниження мотивації до самостійного відновлення.

Саме тому важливо забезпечити своєчасний перехід до програм, спрямованих на відновлення соціальної активності населення. До таких програм можуть належати відновлення громадської інфраструктури, створення соціальних центрів, розвиток освітніх програм, підтримка місцевих ініціатив та залучення мешканців до планування розвитку громади.

Важливим елементом цього процесу є також психосоціальна підтримка населення. Дослідження показують, що тривале перебування у стані невизначеності та небезпеки призводить до зростання рівня тривожності, депресивних станів та соціальної ізоляції. Тому ефективні гуманітарні інтервенції повинні поєднувати матеріальну допомогу з програмами підтримки психічного здоров'я та розвитку соціальної взаємодії.

Таким чином, багаторівнева структура соціального благополуччя дозволяє більш системно підходити до планування гуманітарних програм у громадах. Вона забезпечує логічну послідовність дій – від забезпечення базового виживання до створення умов для сталого розвитку.

Використання такого підходу сприяє підвищенню ефективності гуманітарної допомоги, зменшенню залежності населення від зовнішньої підтримки та формуванню більш стійких соціальних систем. У довгостроковій перспективі це створює передумови для відновлення громад, зміцнення соціальної згуртованості та розвитку локального потенціалу.

Список використаних джерел

1. Borysova A., Zhykharieva A. Humanitarian interventions in the context of a multilevel approach to social well-being. *Revista de Cercetare și Intervenție Socială*. 2026. Vol. 92. С. 104–123.

2. Швалб Ю. М. Соціальне благополуччя особистості: психологічні засади формування. Київ: Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2015.
3. Швалб Ю. М. Соціальна психологія благополуччя: теоретичні та прикладні аспекти. Київ: НАПН України, 2018.
4. Sphere Association. The Sphere Handbook: Humanitarian Charter and Minimum Standards in Humanitarian Response. Geneva, 2018.
5. REACH Initiative. Ukraine Multi-Sector Needs Assessment (MSNA). 2024.

Бутенко Н. В.

*доктор філософії з галузі соціальної роботи
асистент кафедри соціальної роботи*

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

Тулін К. С.

*доктор філософії з галузі освіта/педагогіка
асистент кафедри педагогіки*

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЗМІСТ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УКРАЇНІ ТА ЗАКОРДОНОМ

При розробці та оновленні програм підготовки соціальних працівників важливим фактором постає використання успішних практик, які використовуються закордоном. Українська система вищої освіти знаходиться на шляху до приведення у відповідність до європейської, де часто бакалаврат має обсяг 180 кредитів ЄКТС та триває три роки, однак система здобуття конкретної освіти побудована однаково. Для здобуття ступеня бакалавра з соціальної роботи здобувач повинен опанувати частину обов'язкових освітніх компонент та частину вибіркового, що і становитиме основу для його спеціалізації у конкретній сфері соціальної роботи. Співвідношення обов'язкової та вибіркової частини можуть варіюватися, однак нас цікавить які можливості надають закордонні університети для поглиблення знань у сфері соціальної роботи для своїх здобувачів.

В Україні навчання за бакалаврською програмою зазвичай триває 4 роки та охоплює 240 кредитів ЄКТС. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» здобувачі мають право обирати не менше 25 відсотків від загального обсягу освітніх компонент, тобто не менше 60 кредитів ЄКТС [1]. Обов'язковий освітній компонент включає в себе дисципліни, що спрямовані на формування загального уявлення та

отримання базових знань про соціальну роботу. Аналіз навчальних планів підготовки здобувачів вищої освіти за освітньою програмою «Соціальна робота» в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Національному університеті «Києво-Могилянська академія», Українському католицькому університеті, Західноукраїнському національному університеті показує, що обов'язковий компонент підготовки спрямований на формування базових уявлень про соціальну роботу. Маючи відмінності у формулюванні назв, основні дисципліни, які представлені у навчальних планах, орієнтовані на вивчення основних технологій та методів соціальної роботи, особливості здійснення соціальної роботи з сім'ями та дітьми, вивчення вікових особливостей різних груп (діти, молодь, люди похилого віку), здійснення соціальної роботи в громаді, вивчення основ нормативного забезпечення соціальної роботи та підтримки. Частина обов'язкових компонент варіюється залежно від загального контексту реалізації освітньої програми та спрямованості структурного підрозділу. Для прикладу, в КНУ імені Тараса Шевченка частину компонент складають дисципліни психологічного спрямування, а в ЗНУ – соціально-економічного.

В закордонних університетах структура навчання за освітніми програмами по соціальній роботі схожа. В Сінгапурському університеті соціальних наук (Сінгапур), Ратгерському університету (США) [2], Віденському університеті прикладних наук (Австрія) [3], Університеті Ланкастеру (Великобританія) [4] є дисципліни, що присвячені соціальній роботі в громаді/спільноті, соціальній роботі з дітьми, соціальній політиці та соціальному забезпеченню. Втім, відмінним є наявність великої кількості дисциплін, що присвячені забезпеченню гендерної рівності, інклюзії, впровадженню недискримінаційної політики та етичності у соціальну роботу.

Обов'язковою складовою усіх компонент є наявність практичної підготовки, оскільки саме під час практики здобувачі мають можливість ознайомитися з реальною діяльністю соціальних працівників та закріпити отримані компетентності.

Щодо вибіркової складової навчання, то у закордонних університетах варіанти, які пропонуються здобувачам, відрізняються від практики українських університетів. У вітчизняних університетах на вибіркову складову виносяться дисципліни, що орієнтовані на роботу з конкретними категоріями населення: люди, які живуть з ВІЛ,

люди, які відбувають покарання, прийомні сім'ї тощо. Очевидно, що кожен заклад вищої освіти може діяти в межах своєї автономії і специфіки регіону, втім є загальні тенденції, що відрізняють наші програми. Для прикладу, в університетах Сінгапуру та Відня є предмети, що присвячені особливостям середовищної організації соціальної роботи – можливості вбудувати її у міжособистісний, робочий та міський простір, використовувати технології для вирішення нагальних питань. Такий підхід дозволяє побачити перспективу використання та впровадження соціальної роботи у різних сферах життя, поза нормативних запитом. У частині держав викладання соціальної роботи в університетах регулюється професійними асоціаціями, які надають відповідний дозвіл, оскільки соціальна робота як практика є ліцензованою діяльністю, яка потребує спеціального дозволу. Для підготовки майбутніх соціальних працівників використовуються «спеціалізовані» курси, які показують особливості професійної діяльності у визначених сферах: клініці (психіатрії), кримінального правосуддя. Клінічна соціальна робота є поширеним курсом у закордонних університетах, де вчать особливостям надання професійної допомоги клієнтам, які мають особливості здоров'я, що впливають на їхнє нормальне та повноцінне функціонування.

Важливо також зазначити курс, що зустрічається в американських університетах і який присвячений роботі з горем. Він може супроводжуватися релігійною (вірувальною) складовою і покликаний навчити майбутніх соціальних працівників, які консультувати та працювати з клієнтами, які переживають втрату та горе через призму віри та сподівань. Разом з тим, унікальність цього курсу заключається у визнанні необхідності проживання і роботи з горем не тільки на психологічному рівні, а й на соціальному.

Вивчення закордонного досвіду підготовки соціальних працівників дає змогу розширити світогляд та відмітити реальні тенденції у професії, які є спільними для усіх країн. Це також допоможе зрозуміти, які нові перспективи можна відкривати для здобувачів, щоб зробити освітні програми для них більш привабливими.

Список використаних джерел

1. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII : станом на 1 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 05.03.2026).
2. Homepage | School of Social Work. *Homepage | School of Social Work*. URL: <https://socialwork.rutgers.edu/> (date of access: 05.03.2026).

3. Hochschule Campus Wien. *Hochschule Campus Wien*. URL: <https://www.hcw.ac.at> (date of access: 05.03.2026).
4. Social Work BA Hons (L500) - Lancaster University. *Lancaster University*. URL: <https://www.lancaster.ac.uk/study/undergraduate/courses/social-work-ba-hons-1500/2027/> (date of access: 05.03.2026).

Варава Л.А.
кандидат психологічних наук
провідний науковий співробітник
лабораторії екологічної психології
Інститут психології імені Г.С. Костюка
НАПН України

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ЗМІСТОВНІ КОМПОНЕНТИ В РОБОТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ

Постановка проблеми. Сьогоднішня наша країна, а саме перебування в стані війни, потребує своєчасного вирішення питань психологічного здоров'я людей, які перебувають тривалий час в кризовій життєвій ситуації. Це не є ознакою хвороби кожної людини, але спосіб та умови життя що змінилися в цей час, повністю змінили сталий спосіб кожного. А це може бути ознакою, що вирішення питань методами та технологіями минулого, теж не можливо. Запит на психологічне втручання та допомогу збільшується з кожним днем, але це не є тим запитом консультативної практики, яка допомагала зрозуміти та вирішити одноразово складну життєву ситуацію та благополучно будувати далі власне життя. Зараз виникає необхідність в створенні нового, як особистісного, так й професійного психологічного досвіду, щодо забезпечення допомоги за умов психологічного супроводу.

Виклад основного матеріалу. Якщо консультування або психотерапія можуть існувати як окремі епізодичні інтервенції, то психологічний супровід потребує організаційної структури, яка забезпечує інтегральний підхід:

- по-перше, враховує сучасну динаміку щоденних змін в ситуації тривалої невизначеності та кризи особистості в життєвому просторі;
- по-друге, орієнтація на розвиток екологічної життєдіяльності суб'єкта, а не на вирішення ситуативної проблеми;

- по-третє, координацію різних форм допомоги, а це передбачає методологічне та практичне володіння еkleктичним підходом, оскільки не обмежується рамками однієї теоретичної школи;
- четверте, орієнтацію на покращення власного майбутнього або системи будь-яких відносин за оцінкою самовизначення замовника послуги.

Психологічний супровід передбачає процес взаємодії, що враховує складність, динамічність і багатовимірність життєвого простору суб'єкта. Функціональність і змістовність психологічного супроводу як системної практики, відповідно аналізу й узагальненню нашого дослідження та професійного досвіду, надає можливості виокремити наступні компоненти, а саме – процесуально-динамічний, еколого-ресурсний, інтегративно-координаційний та перспективно-суб'єктний.

Перший компонент передбачає організацію психологічної роботи з урахуванням того, що життєва ситуація клієнта є динамічною, змінною та часто непередбачуваною. В умовах тривалої соціальної напруги, кризових подій і невизначеності психічний стан особистості не може розглядатися як стабільна величина, а потребує постійного уточнення та переоцінки.

У межах психологічного супроводу це реалізується через систематичний моніторинг психоемоційного стану, поведінкових стратегій і змін у життєвому контексті клієнта. Важливим є не лише реагування на вже сформовані труднощі, а й відстеження траєкторії розвитку ситуації, що дозволяє своєчасно коригувати стратегії взаємодії. Таким чином, супровід набуває характеру процесуальної діяльності, спрямованої на підтримку адаптаційного потенціалу особистості в умовах нестабільності.

Другий компонент визначає зміщення акценту з вирішення окремих проблем на формування екологічної моделі життєдіяльності особистості. У цьому контексті екологічність розглядається як узгодженість між внутрішніми потребами, цінностями та зовнішніми умовами життєвого середовища, що забезпечує збереження психологічної рівноваги та ресурсності.

Психологічний супровід спрямований на розвиток здатності клієнта до саморегуляції, усвідомлення власних меж, оптимізації розподілу ресурсів і формування збалансованих моделей поведінки. Особлива увага приділяється аналізу

життєвих рішень з точки зору їх впливу на загальну якість життя. Таким чином, супровід сприяє переходу від реактивного способу існування до усвідомленого управління власною життєдіяльністю.

Третій компонент пов'язаний із необхідністю інтеграції різних форм психологічної допомоги в межах єдиного процесу супроводу. Складність життєвих ситуацій сучасної людини зумовлює неможливість ефективного використання лише одного підходу або методу, що актуалізує потребу в еkleктичному, або інтегративному, підході.

У цьому випадку еkleктизм розуміється як свідомо організована методологічна стратегія, що передбачає доцільне поєднання різних форм роботи, а саме – консультування, психотерапії, коучингу, психопросвіти та кризових інтервенцій. Важливим є не механічне поєднання технік, а їх цільове використання відповідно до етапу супроводу та актуальних потреб клієнта. Крім того, психологічний супровід передбачає можливість міждисциплінарної взаємодії з іншими фахівцями, що забезпечує комплексність допомоги.

Четвертий компонент визначає стратегічну спрямованість психологічного супроводу на підтримку процесів самовизначення особистості та конструювання нею власного майбутнього. У цьому контексті супровід виходить за межі роботи з актуальними труднощами і набуває характеру розвитку суб'єктності.

Зміст цього компоненту полягає у сприянні формуванню особистісної позиції, усвідомленню власних цінностей і життєвих орієнтирів, а також у підтримці прийняття рішень, що відповідають індивідуальним цілям клієнта. Важливою є орієнтація на довгострокову перспективу та оцінка наслідків життєвих виборів. Ефективність психологічного супроводу в цьому випадку визначається не лише зовнішніми показниками, а й суб'єктивним відчуттям клієнта щодо зростання його автономії, цілісності та здатності впливати на власне життя.

Таким чином, психологічний супровід як системна форма сучасної психологічної практики реалізується через взаємодію чотирьох ключових компонентів: орієнтацію на динаміку змін, розвиток екологічної життєдіяльності, інтеграцію різних форм допомоги та підтримку самовизначення особистості. Їх поєднання забезпечує перехід

від фрагментарної допомоги до цілісної моделі психологічної підтримки, адекватної умовам сучасного соціального середовища.

Вернік О.Л.

*кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
заступник директора з науково-
організаційної роботи та цифровізації
Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*

БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК УМОВА І НАСЛІДОК ЕКОЛОГІЧНОСТІ ЇЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Вступ. Йде п'ятий рік повномасштабної війни. Усі ми живемо і працюємо не тільки «в умовах війни», але й, одночасно, «в умовах її наслідків». За даними ООН Україна має значний, майже не зменшуваний з 2022 року, обсяг гуманітарних потреб по відношенню до ВПО, біженців, осіб, постраждалих від війни тощо ([1]). Виснаження стосується не лише матеріальних, але й соціальних ресурсів. За оцінками ВООЗ в Україні фіксуються значні проблеми в сфері ментального здоров'я населення («нападки на систему охорони здоров'я за 2025 рік зросли на 20%. Зокрема, 72% опитаних у 2025 році переживали тривогу або депресію протягом попереднього року. У дітей і підлітків наслідки війни проявляються через тривале переміщення, перервану освіту, страх, втрату стабільності й посилення ізоляції; за даними UNICEF, станом на лютий 2026 року понад третина українських дітей залишалися переміщеними. ([2])

В таких умовах соціальна робота є одним з провідних чинників у підтримці соціального благополуччя населення в громаді. Тож, ми розглядаємо соціальну роботу не лише як фахову допомогу вразливим групам, а як одну з основ нашої суспільної стійкості. Вона підтримує здатність громади виживати в умовах втрат, переміщень, руйнацій, невизначеності та виснаження. Саме в цьому контексті соціальне благополуччя стає мірилом здатності людей зберігати зв'язки, взаємодопомогу, довіру, доступ до соціальних сервісів, участь у спільному житті та відчуття, що

громада є простором підтримки ([4]). Воно пов'язується, насамперед, з соціальною інтеграцією, соціальним прийняттям, злагодою, можливостями розвитку спільноти і суспільства в цілому.

Основний матеріал.

Ми змістили фокус питання з ролі соціальної роботи як умови благополуччя, на *місце благополуччя як явища в організації і процесі здійснення соціальної роботи в громаді*. Для відповіді на дане питання ми маємо щонайменше розглянути конструкт благополуччя, як по відношенню до конкретної людини, так і по відношенню до середовища її життя.

Наше бачення ґрунтується на підходах, які протягом останнього десятиліття розроблюється в лабораторії екологічної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка під керівництвом Ю.М. Швалба. В їх основі лежить декілька фундаментальних положень. А саме:

1. *Уявлення про роль середовища в житті людини.* Її можна виразити щонайменше у трьох взаємопов'язаних позиціях. По-перше, людина живе у середовищі, не сама по собі, не поза кимось або чимось, але завжди в певних зовнішніх умовах як даності. Це означає, що життя людини від самого початку вкорінене в конкретних просторових, соціальних, культурних, природних і матеріальних умовах. Особа ніколи не існує в ізоляції: її досвід, самопочуття, можливості розвитку і навіть способи переживання себе значною мірою залежать від тих обставин, у яких вона живе. По-друге, людина є частиною, складовою середовища свого життя. Тобто середовище не є чимось зовнішнім щодо людини. Це означає, пов'язаність стану і характеристик середовища зі станом людини: погано середовищу – погано людині, добре середовищу – добре людині. Позитивні зміни у середовищі сприяють позитивним змінам в людині, «збагачують» її; негативні, навпаки, виснажують і дестабілізують. По-третє, людина є суб'єктом у середовищі свого життя. Це означає, що вона через свою життєдіяльність змінює середовище, такі. Особа здатна осмислювати середовище, ставитися до нього вибірково і діяти в ньому відповідно до власних цілей, цінностей і відповідальності. Саме суб'єктна позиція людини робить можливим розгляд екологічності життя як способу свідомого і відповідального життєздійснення.

2. Розуміння про *благополуччя людини*, яке ми розглядаємо, щонайменше на соціальному, психологічному та особистісному рівнях. На соціальному рівні благополуччя пов'язане з характером включеності людини в систему суспільних відносин і з якістю її життєвого середовища. Воно проявляється в наявності підтримувальних соціальних зв'язків, відчутті приналежності, соціальній захищеності, доступі до ресурсів, послуг і можливостей повноцінної участі в житті спільноти. На психологічному рівні благополуччя стосується внутрішнього стану людини, її переживань, емоційного самопочуття та загального відчуття задоволеності життям. Воно виявляється у внутрішній рівновазі, здатності справлятися зі стресом, підтримувати психічну цілісність і відчувати осмисленість власного існування. На особистісному рівні благополуччя характеризує якість розвитку і самореалізації людини як суб'єкта власного життя; тут ідеться про самоприйняття, автономію, життєві цілі, сенс, особистісне зростання і здатність будувати життя відповідно до власних цінностей. Там є деякі дискусійні питання щодо термінології (суб'єктивне, психологічне і особистісне чи соціальне, психологічне, особистісне), проте це не є предметом доповіді.

3. На основі вище вказаних позицій щодо (1) середовища і людини й щодо (2) благополуччя людини, ми додали ще один вимір – *«благополуччя середовища»*. Йдеться про такий стан соціального і природного оточення, який підтримує безпеку, життєздатність, зв'язки, участь, відновлення та розвиток. Благополучне середовище – це не лише безпечне середовище у вузькому значенні, а й таке, в якому збережено доступ до базових ресурсів, до звичних або відновлених послуг, до підтримувальної взаємодії, до відчуття захищеності й передбачуваності.

4. Положення про *екологічність* як характеристику і стан будь-якого життєвого процесу, в контексті нашої теми йдеться про «Екологічність життєдіяльності особистості», під якою розуміємо дії людини, спрямовані на збереження, забезпечення, підтримку і розвиток навколишнього життя. Йдеться не лише про ставлення до природного довкілля у вузькому сенсі (тобто це не про біологічний рівень), а, насамперед, про підтримання життєвих умов, стосунків, ресурсів, спільнотних зв'язків і форм співіснування, що не руйнують, а відтворюють середовище життя.

В контексті вказаного благополуччя людини й екологічність її життєдіяльності ми розглядаємо не як окремі явища, але як взаємопов'язані виміри єдиного поля практики соціальної роботи. У межах такого підходу стає очевидним, що якість людського життя залежить не лише від внутрішніх ресурсів особистості, а й від того, в якому середовищі вона живе, як це середовище впливає на неї та як вона сама включена у його підтримання або руйнування.

Пропонуємо модель зворотного впливу «екологічності – благополуччя», в якій явища пов'язані не односпрямовано, а через постійно відтворюваний цикл. Згідно неї:

- людина здійснює своє життя екологічно або неекологічно;
- таке здійснення або підтримує й розвиває життя навколо, або спричиняє його виснаження, порушення чи деградацію;
- внаслідок цього середовище життя стає більш підтримувальним, безпечним, розвивальним, або, навпаки, більш загрозливим, дефіцитарним і руйнівним;
- відтак саме середовище набуває більшого або меншого рівня благополуччя;
- перебуваючи в такому середовищі, людина переживає благополуччя або неблагополуччя на психологічному рівні, а також отримує кращі чи гірші умови для соціального включення та особистісного функціонування;
- своєю чергою, це переживання і цей стан впливають на подальший спосіб її життєдіяльності.

Висновки. Відзначимо два моменти. По-перше, благополуччя людини чи спільноти не може бути **метою** діяльності фахівця соціальної роботи, оскільки таку мету в процесі соціальної роботи досягти неможливо. Тобто, ми не можемо, й, мабуть, ніколи не зможемо сказати приблизно так: «Ось була неблагополучна людина (або громада). Я – фахівець соціальної роботи втрутився тим чи іншим чином. В результаті цього втручання людина стала благополучною». В такому розумінні благополуччя має бути **місією соціальної роботи**. По-друге, й це, на наш погляд, найважливіше. Шлях до покращення агресивного, неекологічного, зруйнованого середовища лежить в роботі зі створення, підтримки і розвитку локальних умов. Чим більше людей індивідуально будуть усвідомлювати зв'язок між екологічністю своєї життєдіяльності і власним благополуччям, тим більш благополучними будуть спільноти. Чим більше буде благополучних спільнот в країні, тим більш благополучною буде країна.

Список використаних джерел

1. <https://humanitarianaction.info/plan/1515/document/ukraine-humanitarian-needs-and-response-plan-2026/article/12-humanitarian-needs-and-risks-3>
2. <https://www.who.int/europe/news/item/23-02-2026-attacks-on-ukraine-s-health-care-increased-by-20--in-2025>
3. <https://www.president.gov.ua/en/news/mentalne-zdorovya-u-kozhnij-sferi-zhittya-persha-ledi-pidbil-102105>

Власюк Л.П.
*аспірантка 3 курсу ОНП «Психологія»
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м.Київ*

РОЛЬ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ У РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Соціалізація дитини дошкільного віку є складним і багатограним процесом, у ході якого формуються її соціальні якості, здатність до взаємодії з іншими людьми, розуміння соціальних норм, ролей та правил поведінки. Одним із важливих результатів цього процесу виступає формування соціальної компетентності, яка забезпечує успішну адаптацію дитини до соціального середовища. У дошкільному віці особливого значення для розвитку соціальної компетентності набуває ігрова діяльність, зокрема сюжетно-рольова гра, що виступає провідним видом діяльності дитини.

Проблема розвитку ігрової діяльності та її значення для становлення особистості дитини висвітлена у працях Л. Виготського, О. Запорожця, В. Сухомлинського та інших дослідників. У їхніх роботах підкреслюється, що гра є соціальним явищем, у якому дитина відображає діяльність дорослих, опановує суспільний досвід та засвоює систему міжособистісних відносин. У процесі гри дитина має можливість моделювати різні життєві ситуації, приймати на себе ролі дорослих і відтворювати характерні для них дії та взаємини.

Метою дослідження є визначення ролі сюжетно-рольової гри у розвитку соціальної компетентності старших дошкільників.

Сюжетно-рольова гра створює умови для формування в дітей умінь взаємодіяти з однолітками, домовлятися, розподіляти ролі, дотримуватися правил, враховувати позицію іншого та регулювати власну поведінку. У процесі такої гри діти засвоюють соціальні ролі, моральні норми та моделі поведінки, що існують у суспільстві. Особливістю сюжетно-рольової гри є наявність уявної ситуації, у межах якої дитина відтворює соціальні відносини, що існують у реальному житті.

У старшому дошкільному віці зміст сюжетно-рольових ігор ускладнюється. Діти починають відображати не лише зовнішні дії дорослих, а й характер взаємин між ними, соціальні функції та морально-етичні норми. У ході гри формуються комунікативні вміння, здатність до співпраці, емпатія, самостійність, ініціативність та відповідальність. Таким чином, сюжетно-рольова гра сприяє розвитку соціального інтелекту дитини та становленню її соціальної компетентності.

Важливу роль у розвитку ігрової діяльності відіграє психолого- педагогічний супровід. Завдання вихователя та психолога полягає у створенні сприятливого предметно-ігрового середовища, збагаченні життєвого досвіду дітей, підтримці їхньої ініціативи та розвитку взаємодії між учасниками гри. При цьому втручання дорослого має бути тактовним і спрямованим на стимулювання самостійності дітей, розширення змісту гри та формування позитивних взаємин між однолітками.

Слід зазначити, що в сучасних умовах спостерігається зниження інтересу дітей до сюжетно-рольових ігор, що пов'язано з поширенням електронних форм дозвілля та зменшенням живого спілкування. Це актуалізує необхідність посилення ролі педагогів у розвитку ігрової діяльності як важливого засобу соціального розвитку дитини.

Висновки: Сюжетно-рольова гра є ефективним засобом формування соціальної компетентності старших дошкільників, оскільки забезпечує засвоєння соціальних ролей, норм і моделей поведінки, сприяє розвитку комунікативних умінь, емпатії, самостійності та здатності до співпраці. Цілеспрямоване використання сюжетно-рольових ігор у розвивально – ігровому середовищі закладу дошкільної освіти сприяє гармонійному соціальному розвитку дитини та підготовці її до успішної взаємодії в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Беленька Г. В. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. Київ : Каравела, 2012. 304 с.
2. Богуш А. М. Дошкільна педагогіка : підручник. Київ : Видавничий дім «Слово», 2018. 704 с.

3. Виготський Л. С. Уява і творчість у дитячому віці. Київ : Освіта, 1997. 96 с.
4. Кирста Н. Р., Лисенко Н. В. Педагогіка дошкільного дитинства. Київ : Слово, 2014. 400 с.
5. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості дошкільника. Київ : Освіта, 2004. 256 с.
6. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ : Радянська школа, 1977. 382 с.

Волинець Н. В.

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ*

ПІДТРИМКА БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ ТА НАСЕЛЕННЯ В ГРОМАДІ (ЗА ІДЕЯМИ Ю. М. ШВАЛБА)

Актуальність підтримки благополуччя особистості та населення в громаді зумовлена реальною соціально-психологічною проблемою буття людей [1], наповненого швидкими соціальними, політичними та економічними трансформаціями, кризовими явищами та зростанням психосоціальних навантажень на людину і суспільство.

Ю. М. Швалб розглядає благополуччя є складний культурно-психологічним феномен, де сама ідея благополуччя завжди вписана і відповідає певним загальнокультурним уявленням про смисл і цінність життя, а форми його переживання набувають різного змісту і зв'язків з іншими почуттями. Сам феномен благополуччя є впізнаваним, незалежно від конкретних форм його прояву у переживаннях. Прийняття ідеї благополуччя як життєво значущої та як цінності існування, перетворюють його психологічний зміст від форми простого почуття у форму цільової тенденції та принципу організації життєдіяльності особистості [2].

Тобто Ю. М. Швалб розглядає благополуччя не лише як індивідуальне особистісне переживання, яке виникає «в просторі соціальної активності індивіда», а як комплексне явище, що формується у взаємодії особистості із соціальним середовищем внаслідок «зрушень у ціннісно-значенневих підставах організації життєдіяльності» [2].

Важливу роль у цьому процесі відіграє громада як простір соціальної підтримки, взаємодії та реалізації потенціалу людини. Саме на рівні громади створюються умови для розвитку соціальних зв'язків («змін в системі міжособистісних відносин індивіда... у напрямку посилення турботи про себе та інших» [2]), взаємодопомоги, доступу до ресурсів та реалізації соціальних програм, спрямованих на зміцнення психологічного здоров'я населення.

В свою чергу, підтримка благополуччя особистості та населення в громаді стає важливим напрямом сучасної соціальної політики та практики соціальної роботи. Життєве благополуччя особистості Ю. М. Швалб пропонує розглядати в контексті трьох «базових процесів здійснення життєдіяльності в загальній організованості життя людини, які є які є атрибутивними для існування кожної людини і можуть розгортатися у будь-якій сфері життя»: життєзабезпечення (життєвого достатку, почуття наявності підтримки в міжособистісних стосунках та почуття комфортності), життєорганізації (усвідомлюваної впорядкованості життя як суб'єктивної відповідності структури життєвого простору наявним життєвим функціям існування особистості; сприйняття соціальної ситуації життєдіяльності як ситуації сприяння розгортанню життєво значущих діяльностей індивіда та почуття захищеності власного існування та існування близьких людей) та життєреалізації (усвідомленого прийняття життя як відповідного нормам історичності, етичності й естетичності; структурування «Я-образу» особистості через категорії успішності і самореалізованості та впевненості у наявності життєвих перспектив) [3].

Отже, відповідно до ідей Ю. М. Швалба, благополуччя людини необхідно розглядати і досліджувати через призму її життєдіяльності. Цей підхід відкриває, з одного боку, різноманітні можливості для переосмислення та узгодження існуючих моделей переживання суб'єктивного, психологічного та соціального благополуччя. А з іншого, він сприяє глибшому розумінню природи та специфіки самого феномену благополуччя, що створює основу для проведення нових емпіричних досліджень. Зокрема, йдеться про вивчення взаємозв'язку між різними рівнями життєдіяльності індивіда та рівнем його благополуччя, а також про аналіз того, як оцінка благополуччя різних сфер життєдіяльності пов'язана з благополуччям самої людини [3].

Реалізація ідей Ю. М. Швалба сприяє формуванню ресурсного середовища, здатного забезпечити психологічну стабільність, соціальну згуртованість і сталий розвиток громад. Тому актуальні проблеми підтримки благополуччя особистості й населення в громаді логічно згрупувати навколо того факту, що благополуччя є не «результатом послуги», а особливістю організації життєдіяльності та умов проживання в громаді. А сама підтримка має бути спрямована на зміни в середовищі, інфраструктурі, соціальних зв'язках та механізмах самоорганізації громади.

Тому в сучасних умовах підтримка благополуччя громади потребує переходу від індивідуально-клієнтської логіки до середовищно-розвивальної. Ю. М. Швалб зазначає, що благополуччя – це не лише суб'єктивне переживання, а характеристика організації життя людини в громаді та життєдіяльності спільноти. Тому предметом соціальної роботи є умови, що породжують і підтримують це переживання. Відповідно, проблемою є перехід від індивідуальних консультацій «про стан або переживання» до проектування змін умов життєдіяльності в громаді. А для цього потрібен фаховий всебічний аналіз інфраструктури, ресурсів та можливостей громад з оцінкою соціально-психологічного стану, що уможлиблює стратегічні зміни в громаді.

Наразі сьогодні зміни в соціальній інфраструктурі «не встигають» за змінами в реальних потребах та інтересах населення громад. Тому однією з центральних проблем соціальної роботи з підтримки благополуччя громади є узгодження ресурсів, сервісів і організаційних форм із фактичними життєвими функціями населення, що підвищить його відчуття «впорядкованості життя». Разом з тим, проблемою є низька участь мешканців громад, недовіра, відсутність практик взаємодії між спільнотами. Ю. М. Швалб розглядає розвиток самоврядування, самоорганізації та взаємодопомоги як шлях до зростання благополуччя населення в громадах.

Окрема група проблем пов'язана з тим, що життя сім'ї в громаді стає специфічним предметом соціальної роботи, у зв'язку з чим необхідні не лише стандарти супроводу в СЖО, соціального забезпечення тощо, а й створення соціального простору для сімейного функціонування та відпочинку, підвищення рівня самодостатності сім'ї. І тут Ю. М. Швалб зауважує на зміні ролі соціального працівника в громаді, яка має пройти трансформацію від позиції надання послуг конкретним клієнтам до управлінсько-проектної позиції, спрямованої на розробку й

впровадження програм соціального розвитку громади та безпосередню участь населення у стратегічному розвитку громади [4].

Тоді у якості критеріїв ефективності підтримки благополуччя населення в громаді можна окреслити рівень упорядкованості життя та рівень сприятливості соціального простору, який сприяє розгортанню життєво значущих діяльностей. А оцінювання результатів соціальної роботи має виходити за межі індивідуальних кейсів і враховувати системні зміни в організації життєдіяльності громади. Індикатори ефективності пов'язані не лише з кількістю наданих послуг, а з трансформацією соціального середовища та підвищенням його адаптаційного потенціалу.

Отже, соціальна робота в цій парадигмі спрямована на створення та підтримку таких умов, які забезпечують не лише подолання труднощів, а й можливість сталого розвитку особистості в громаді та громади в цілому. Ключові проблеми підтримки благополуччя громади він розглядає як системні прояви дисбалансу організації життєдіяльності спільноти.

Отже, підтримка благополуччя населення громади, за Ю. М. Швалбом, вимагає принципового зсуву від індивідуально-клієнтської моделі до середовищно-розвивальної парадигми соціальної роботи. Благополуччя є інтегральною характеристикою організації життєдіяльності спільноти, що відображає узгодженість соціальних умов, ресурсів і можливостей реалізації людського потенціалу. Воно є результатом узгодженості соціальних умов, інституційних ресурсів і активної позиції населення громади.

Список використаних джерел

1. Швалб Ю. М. Психологічні засади соціального благополуччя особистості в зрілому віці. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2019. Том VII. Екологічна психологія. Випуск 47. С. 314–331.
2. Швалб Ю. М. Благополуччя як ідея та принцип організації життєдіяльності. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2019. Том VII. Екологічна психологія. Випуск 47. С. 258-269.
3. Швалб Ю. М. Еколого- психологічні детермінанти суб'єктивного благополуччя особистості: монографія / Ю. М. Швалб, О. Л. Вернік, О. О. Вовчик-Блакитна , Т. М. Кирпенко, О. В. Павленко, О. В. Рудоміно- Дусятська; за ред. Ю. М. Швалба. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 234 с.

4. Швалб Ю. М. Соціальне благополуччя як мета діяльності фахівця соціальної роботи у громаді. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*. 2022. Том 1, № 8. С. 62-67. DOI : <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2022/8-1/12>.

Габа І. М.

*Кандидат психологічних наук, доцент,
Доцент кафедри психології та соціальної роботи
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця*

МЕНЕДЖМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК РЕСУРС СОЦІАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙ У ГРОМАДІ

Територіальна громада в умовах воєнного стану, внутрішньої міграції, демографічних змін і зростання потреб вразливих груп постає як відкритий соціальний простір, у межах якого взаємодіють потреби населення, локальні ресурси, інституції, партнерські зв'язки та управлінські механізми. У такому середовищі соціальні інновації доцільно тлумачити як нові або суттєво вдосконалені послуги, практики, організаційні рішення чи моделі міжсекторальної взаємодії, що забезпечують вимірюваний соціальний ефект і можуть бути відтворені у часі без втрати якості [1].

На відміну від разових ініціатив, соціальна інновація в громаді має спиратися не лише на актуальність проблеми, а й на зрозумілу логіку її ресурсного підтримання. Саме тому продуктивним є поєднання двох підходів. Менеджмент соціальної роботи забезпечує діагностику потреб, планування інтервенцій, координацію суб'єктів, контроль якості та моніторинг результатів. Соціальне підприємництво доповнює цей процес механізмами створення ціннісної пропозиції, диверсифікації фінансування, крос-субсидування, реінвестування та масштабування рішень [3;4].

Концептуально запропонована модель (Рис.1) охоплює кілька взаємопов'язаних блоків. Аналітичний блок передбачає виявлення соціальної проблеми, визначення цільових груп, картування ризиків і ресурсів громади. Управлінський блок включає проектування послуги або пакета послуг, визначення алгоритму супроводу, ролей фахівців, стандартів якості й етичних меж. Підприємницький блок стосується

формування моделі ресурсного забезпечення, поєднання різних джерел фінансування, крос-субсидування, реінвестування та створення умов для життєздатності ініціативи. Партнерський блок охоплює міжсекторальну координацію між органами місцевого самоврядування, соціальними службами, громадськими організаціями, закладами освіти, охорони здоров'я та бізнесом.

Результативний блок відображає безпосередні зміни, яких вдається досягти завдяки інновації. До таких змін належать підвищення доступності послуг, зниження ризиків соціального виключення, стабілізація життєвої ситуації отримувачів допомоги, посилення включення у життя громади та формування довіри до місцевих інституцій. Водночас ефективність соціальної інновації доцільно оцінювати на двох рівнях: на рівні результату - через конкретні зміни для цільової групи, і на рівні впливу - через довгострокове зміцнення соціальної спроможності громади, розвиток партнерства та зменшення залежності від разових ресурсних впливань.

Практичний потенціал інтегрованого підходу полягає в тому, що він дозволяє переходити від моделі «допомога як окрема подія» до моделі «допомога як система». Це особливо важливо для громад, які працюють із внутрішньо переміщеними особами, сім'ями у складних життєвих обставинах, людьми з інвалідністю, ветеранами, дітьми та молоддю [2]. За умови належного управління і ресурсного планування соціальні ініціативи можуть перетворюватися на сталі рішення, що не втрачають своєї місії навіть у ситуації високої соціальної турбулентності.

Інтеграція менеджменту соціальної роботи та соціального підприємництва є концептуально й практично продуктивною основою формування сталих соціальних інновацій у громаді. Менеджмент соціальної роботи надає інноваціям професійну логіку, етичну обґрунтованість, керованість і критерії якості, тоді як соціальне підприємництво забезпечує ресурсну життєздатність, гнучкість і можливості масштабування. Перспективою подальших розвідок є апробація запропонованої моделі на прикладі конкретних територіальних громад та програм підтримки вразливих груп населення.

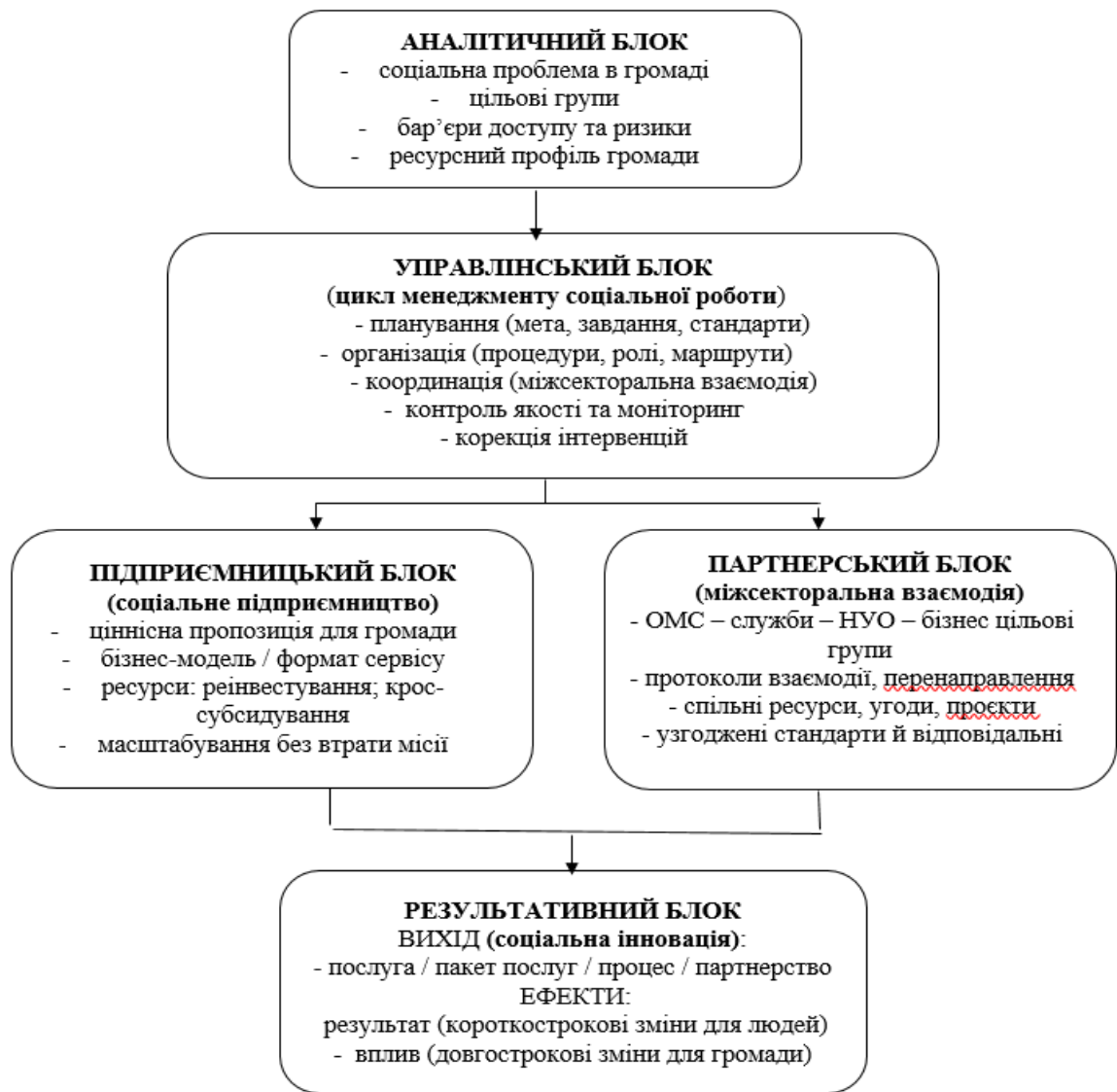

Рис. 1. Модель формування соціальних інновацій у громаді на основі інтеграції менеджменту соціальної роботи та соціального підприємництва

Список використаних джерел

1. Слезанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи : монографія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. 382 с.
2. Горемікіна Ю. В. Інноваційні практики соціальної роботи з вразливими групами населення в Україні. Демографія та соціальна економіка. 2020. № 3 (41). С. 91-113. DOI: 10.15407/dse2020.03.091.
3. Семигіна Т. Analysis of Social Work Educational Programs in Ukraine: Institutional Aspect. Social Work and Education. 2024. Vol. 11, No. 4. DOI: 10.25128/2520-6230.24.4.3.
4. Мельник Л. Соціальні інновації як основа інклюзивного місцевого розвитку. Соціально-економічні проблеми і держава. 2025. Вип. 2 (33). С. 40-51. DOI: 10.33108/sepd2025.02.040.

Гавриш Д.А.
*здобувачка освіти 4 року навчання ОП «Соціальна робота»
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ
Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи*
Волинець Н. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ВПЛИВ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ ЗАНЯТЬ НА ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ В ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ДИТИНСТВА

У сучасних умовах розвитку інклюзивного суспільства особливої актуальності набуває проблема формування позитивного ставлення до себе у людей з інвалідністю. Незважаючи на прогрес у рівні інклюзії серед громад станом на сьогодні, ця категорія осіб все ж залишається вразливою до емоційних викликів, переживань соціальної ізоляції та стигматизації, що часто супроводжується почуттям «несхожості» та незрозумілості оточенням. Це може істотно знижувати самооцінку та негативно впливати на емоційний стан особистості, що зумовлює необхідність пошуку ефективних засобів психологічної підтримки та шляхів реалізації корекційної роботи в соціально-реабілітаційних центрах, територіальних центрах соціального обслуговування та інших соціальних інституціях для підтримки осіб з інвалідністю.

Серед вагомих зарубіжних напрацювань у сфері самосприйняття та соціалізації осіб з інвалідністю варто виділити праці Х. Лівне та Р. Антонака, які фокусувалися на моделях адаптації особистості до нових умов стану здоров'я. Питання мотиваційної сфери людей з інвалідністю ґрунтовно досліджував М. Гарбат, тоді як М. Носек та Р. Г'юз зосередили увагу на гендерних аспектах самосприйняття та специфіці психології осіб з інвалідністю. Пошук життєвих смислів та ціннісних орієнтирів став ключовим у Р. Еммонса, Е. Колбі та Р. Кайзера.

Поширеність ментальних проблем серед людей з інвалідністю за оцінками фахівців на 30-50% перевищує загальностатистичні показники здорового населення [3, с.2]. Основними труднощами у соціалізації дітей та дорослих, зокрема з порушеннями опорно-рухового апарату є усвідомлення власної обмеженості та почуття меншовартості, що призводить до розвитку або ж захисних стратегій, щоб

приховати власні обмеження, або ж до зміни цінностей, способу сприйняття себе та інших людей і розвитку позитивної самооцінки, що інтегрує прийняття власних обмежень [1, с.19].

Стигматизація людей з інвалідністю нерідко призводить до їхнього виключення із загального соціального простору та маргіналізації. Це створює підґрунтя для формування стійкого відчуття неповноцінності, що накладає відбиток на весь життєвий шлях особистості.

Наявність інвалідності часто стає чинником формування «вивченої безпорадності» та низької самоефективності. Згідно з концепцією М. Селігмана, людина, яка перебуває в умовах надмірної опіки та постійно стикається з обмеженням контролю над життєвими ситуаціями, поступово втрачає мотивацію впливати на результати власної діяльності. Це проявляється не лише у складних обставинах, а й у ситуаціях, де людина цілком спроможна діяти самостійно. Як наслідок, через гіперопіку у людей з інвалідністю може формуватися трирівневий особистісний дефіцит: мотиваційний, когнітивний та емоційний [1].

Отже, у людей з особливими потребами виникають спільні особистісні проблеми, специфіка яких виявляється у формуванні стійкого відчуття меншовартості, усвідомленні власної неспроможності виконувати значущі соціальні функції та підвищеній потребі в зовнішньому захисті. Це часто супроводжується глибоким переживанням своєї несхожості на інших, відчуженістю та почуттям самотності, що зумовлене обмеженістю контактів із зовнішнім світом, вимушеною підлеглистю у взаємодії та зниженням рівня емпатії. Крім того, гостро постають екзистенційні проблеми, пов'язані з втратою життєвих сенсів. Загальною рисою, що об'єднує ці стани, є недостатнє опанування життєвих умінь і навичок, труднощі з адаптацією в навколишньому середовищі, а також неможливість ефективно використовувати внутрішні особистісні ресурси для розв'язання актуальних життєвих завдань [5].

У цьому контексті творчі заняття виступають не лише як форма дозвілля для осіб з інвалідністю, а як критично важливий інструмент психологічної підтримки та формування позитивної самоідентифікації у людей з інвалідністю [5].

У результаті аналізу наукових підходів встановлено, що саме творча діяльність розглядається як ефективний засіб самовираження, розвитку емоційної сфери та

підвищення рівня самоприйняття. Дослідники підкреслюють, що участь у художній, декоративно-прикладній, музичній чи театральній діяльності сприяє формуванню відчуття успішності, підвищенню впевненості у власних можливостях та розширенню соціальної взаємодії. Творчі заняття створюють безпечний простір для прояву індивідуальності та позитивного досвіду досягнення результату [2;3;5].

Наукові дослідження підтверджують, що арт-терапія виступає дієвим інструментом інтенсифікації соціальної активності та розвитку комунікативного потенціалу особистості, що сприяє її гармонійній інтеграції в суспільне середовище. Окрім соціалізаційної функції, мистецькі практики дозволяють корегувати функціональні порушення опорно-рухового апарату, а також долати психогенні та соціальні дезадаптивні стани, стимулюючи творчу енергію людини. Зокрема, терапевтичний вплив живопису реалізується через такі механізми, як емоційний катарсис, стабілізація психоемоційного фону та полегшення усвідомлення глибинних соціально-динамічних і внутрішніх психічних процесів [3;5].

Позитивне ставлення до себе тісно пов'язане зі здатністю людини контролювати своє життя та адаптуватися до змін. Дослідження Гарсія-Вільямісар та співавторів підтверджують, що їхня програма терапевтичної рекреації мала прямий позитивний вплив на виконавчі функції (Executive Functions - EF). Зокрема, розвиток таких навичок, як когнітивна гнучкість, пам'ять та самоконтроль, що дозволяло особам з РАС та ІП ефективніше вирішувати повсякденні проблеми. 40-тижнева програма терапевтичної рекреації показала також непрямий позитивний вплив на розвиток соціальних навичок й особисте благополуччя [2].

Творчий процес у межах арт-терапії виступає також потужним регулятором емоційного стану. За результатами дослідження залучення до творчості сприяє зниженню фізіологічних показників стресу (наприклад, частоти серцебиття). Особливо ефективним у цьому плані є вільне малювання, яке дозволяє учаснику вийти за межі жорстких інструкцій і відчувати контроль над власним вибором. Створення завершеного художнього продукту дає людині з інвалідністю рідкісний досвід успіху. Творчість акцентує увагу на ресурсах, що «я можу створити», «я можу обрати колір», тощо [3].

Арт-терапія створює умови для «identity work» (роботи над ідентичністю). Учасники через мистецтво отримують можливість виразити ті аспекти свого «Я», які ігноруються суспільством через стигму. Це і є той самий перехід від «особи з обмеженнями» до «особи, яка створює смисли». Арт-терапевтичні заняття також допомагають у переосмисленні себе після травм або при хронічних станах, що безпосередньо стосується зміни ідентичності на більш позитивну та активну [4].

Узагальнено можна констатувати, що систематичне залучення людей з інвалідністю до творчої діяльності сприяє комплексному формуванню позитивного образу «Я» через поєднання когнітивного розвитку, емоційної регуляції та соціальної адаптації. Творчий процес дозволяє особистості опанувати навички самоконтролю та гнучкості, що поступово трансформується у впевненість у власних силах і зниження внутрішньої напруги. Важливим аспектом є зміна внутрішньої ідентичності: завдяки творчості людина переходить від сприйняття себе через призму обмежень до усвідомлення себе як активного творця, здатного до самовираження та успіху. Мистецтво стає універсальним інструментом, який допомагає інтегрувати життєвий досвід у цілісну структуру особистості, де інвалідність перестає бути визначальним бар'єром, а творча реалізація відкриває шлях до стійкої самооцінки та глибшої взаємодії з оточенням. Таким чином, творчі заняття виступають незамінним ресурсом психологічної підтримки, що забезпечує людині з інвалідністю відчуття власної цінності, незалежно від її фізичних чи інтелектуальних особливостей.

Список використаних джерел

1. Саранча І. Г. Соціалізація осіб з порушеннями опорно-рухового апарату: монографія. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. С. 144 URL: <https://dspace.vspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7d6119bb-1b0c-483a-834c-85cc3beb5efa/content>
2. García-Villamizar D., Dattilo J., Muela C. Effects of therapeutic recreation on adults with ASD and ID: a preliminary randomized control trial. *Journal of Intellectual Disability Research*. 2017. Vol. 61, no. 4. P. 325-340. DOI: 10.1111/jir.12320.
3. Power N., Harrison T. L., Hackett S., Carr C. Art therapy as a treatment for adults with learning disabilities who are experiencing mental distress: A configurative systematic review with narrative synthesis. *The Arts in Psychotherapy*. 2023. Vol. 86. Art. 102088. DOI: 10.1016/j.artpsycho.2023.102088.
4. Creative Arts Therapies in Rehabilitation : Editorial. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*. 2025. Vol. 106, no. 1. P. 153-157. DOI: 10.1016/j.apmr.2024.11.001.

5. Ревть А., Гук О. Арт-терапія у соціально-реабілітаційній роботі з дітьми з особливими потребами. Молодь і ринок. 2019. № 7 (174) С. 93-97 DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.176108>

Гарнець Є. К.
*аспірантка першого курсу за спеціальністю
110 Соціальна робота та консультування
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ*

СОЦІАЛЬНА ІЗОЛЯЦІЯ ТА ЇЇ ОСНОВНІ ПРОЯВИ

Людина – соціальна істота, яка протягом всього свого життя зростає та розвивається в соціумі, перебуваючи у постійній взаємодії з іншими людьми. Уже з ранніх етапів життя дитина набуває досвіду формування міжособистісних взаємин та соціальної взаємодії і є залежною від їх розвитку. Соціальні контакти, підтримка з боку оточення та відчуття приналежності до спільноти відіграють важливу роль у забезпеченні психологічного благополуччя та загального добробуту дитини.

У процесі дорослішання життєві обставини людини поступово змінюються. Зокрема, навчання, працевлаштування або створення сім'ї нерідко супроводжуються переїздами та зміною місця проживання. На такі зміни можуть впливати і зовнішні обставини, зокрема воєнні конфлікти, економічні труднощі, природні явища або інші соціальні й екологічні фактори. У подібних ситуаціях люди часто вимушені залишати звичне соціальне середовище та переїжджати до нових місць проживання, що може призводити до втрати або послаблення вже сформованих соціальних зв'язків. Потрапляючи у нове середовище, людина часто стикається з труднощами у налагодженні нових контактів, оскільки процес формування довірливих взаємин потребує часу. У результаті це може призводити до тимчасового звуження кола соціального спілкування та соціальної ізоляції.

Соціальна ізоляція характеризується обмеженням соціальних контактів, зниженням рівня соціальної взаємодії та віддаленням людини від активної участі у житті спільноти. Саме тому дослідження соціальної ізоляції, її причин, проявів та

наслідків набуває особливої актуальності у контексті сучасних соціальних процесів. **Соціальна ізоляція** може виникати під впливом різних життєвих обставин, але варто підкреслити, що у деяких випадках обмеження соціальних контактів є радше результатом зовнішніх умов, а не особистого вибору людини. Відчуття самотності, яке може виникати на цьому фоні, працює як своєрідний індикатор природної потреби людини у соціальній взаємодії [3, с. 793].

Згідно з науковими дослідженнями, соціальна ізоляція визначається як **об'єктивний стан недостатності соціальних зв'язків або низького рівня соціальної взаємодії з іншими людьми та соціальними групами** [6, с.1]. Такий стан може проявлятися як у зменшенні кількості міжособистісних взаємодій, так і в обмеженому доступі до соціальних ресурсів, підтримки та можливостей для участі у колективних формах діяльності [5, с. 2].

Актуальність дослідження проблеми соціальної ізоляції зумовлена тим, що в умовах сучасних соціальних трансформацій, урбанізації, цифровізації комунікацій та змін у способі життя людей ризик зниження рівня соціальної взаємодії зростає. Крім того, результати численних наукових досліджень свідчать про взаємозв'язок соціальної ізоляції з підвищеним ризиком розвитку різних захворювань та інших негативних наслідків для здоров'я. Вплив соціальної ізоляції на здоров'я може бути співставним із дією таких поширених факторів ризику, як тютюнопаління, надмірне вживання алкоголю, низький рівень фізичної активності або ожиріння. Тривале перебування у стані соціальної ізоляції нерідко супроводжується зниженням мотивації до активної діяльності та участі у соціальному житті, що може призводити до формування малорухливого способу життя та подальшого погіршення фізичного і психічного здоров'я. Також соціальна ізоляція асоціюється з підвищеною ймовірністю розвитку серцево-судинних захворювань, деменції та погіршенням когнітивних функцій, а також із посиленням проявів тривожних і депресивних станів. Це підкреслює, що її вплив поширюється не лише на фізичне, але й на психічне здоров'я людини [4, с. 2].

У контексті сучасного інформаційного суспільства значного поширення набули онлайн-платформи та соціальні мережі, які можуть виконувати функцію підтримки соціальних зв'язків. Обмін інформацією та думками, формування відчуття

приналежності до певної спільноти – соціальні мережі дійсно можуть частково замінити реальні соціальні потреби. Коли ж ці мережі є слабкими або фрагментованими, людина може втрачати можливість отримувати емоційну, інформаційну та практичну допомогу від інших [2, с. 233].

Науковці зазначають, що соціальні мережі впливають на поведінкові аспекти життя людини через низку важливих механізмів, зокрема через отримання соціальної підтримки, соціальний вплив, формування відчуття залученості та приналежності до спільноти, а також через доступ до ресурсів і матеріальних можливостей [1, с.844].

Слабка інтегрованість у соціальні мережі часто супроводжується зниженням рівня соціальної активності, що проявляється у меншій участі у громадських заходах, професійних об'єднаннях, освітніх ініціативах або інших формах суспільної взаємодії. Це також пов'язано з тим, що соціальні мережі виступають своєрідною «афішею» можливих подій, заходів та соціальних активностей. Разом з тим, треба розуміти що соціальні мережі не можуть повністю вирішити проблему соціальної ізоляції, хоча вони можуть сприяти підтриманню контактів.

Крім того, одним із сучасних факторів, що може сприяти виникненню соціальної ізоляції, є поширення дистанційної або онлайн-роботи. Попри її переваги, такий формат праці часто супроводжується зменшенням кількості безпосередніх соціальних контактів. Обмеження щоденної взаємодії з колегами та відсутність спільного робочого простору можуть призводити до звуження соціального кола спілкування та підвищення ризику відчуття соціальної дистанційованості, що по суті є ізоляції.

Таким чином, вивчення поняття соціальної ізоляції, її основних проявів та факторів виникнення є важливим для глибшого розуміння сучасних соціальних процесів, а також для розробки ефективних підходів до профілактики та подолання цього явища. У деяких випадках вони можуть бути тимчасовими та пов'язаними з певними життєвими обставинами, такими як зміна місця проживання, втрата роботи або зміни у соціальному статусі. Проте за тривалого збереження соціальна ізоляція може набувати системного характеру та впливати на різні аспекти життя людини, включаючи її соціальну адаптацію та можливості інтеграції у суспільство.

Список використаних джерел

1. Berkman, L. F., Glass, T., Brissette, I., & Seeman, T. E. (2000). From social integration to health: Durkheim in the new millennium. *Social science & medicine* (1982), 51(6), 843–857. [https://doi.org/10.1016/s0277-9536\(00\)00065-4](https://doi.org/10.1016/s0277-9536(00)00065-4).
2. Holt-Lunstad, J., & Steptoe, A. (2022). Social isolation: An underappreciated determinant of physical health. *Current opinion in psychology*, 43, 232-237.
3. Lim, M. H., Eres, R., & Vasan, S. (2020). Understanding loneliness in the twenty-first century: an update on correlates, risk factors, and potential solutions. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 55(7), 793-810.
4. National Academies of Sciences, Medicine, Medicine Division, Board on Behavioral, Sensory Sciences, Board on Health Sciences Policy, ... & Loneliness in Older Adults. (2020). Social isolation and loneliness in older adults: Opportunities for the health care system.
5. Taylor, H. O., Cudjoe, T. K., Bu, F., & Lim, M. H. (2023). The state of loneliness and social isolation research: current knowledge and future directions. *BMC public health*, 23(1), 1049.
6. Taylor, H. O. (2020). Social isolation's influence on loneliness among older adults. *Clinical social work journal*, 48(1).

Головчук О.В.

кандидат політичних наук

доцент кафедри готельно-ресторанної та музейної справи

Мукачівський державний університет, м.Мукачево

ВИКОРИСТАННЯ БІБЛІОПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З МОЛОДІЮ

Питання підвищення особистої культури молодій людині, і, як наслідок, гармонізації соціального середовища молоді, стоїть дуже гостро у всіх сучасних суспільствах. Термін «особиста культура» вживається фахівцями у розумінні культурного, інтелектуального рівнів, ерудиції, сфери інтересів, цінностей, звичок і прагнень – усього, що в сукупності дає духовну зрілість, формує самовідчуття (Я-концепція, самооцінка). Читання й відвідування бібліотеки є доступним для кожної людини впродовж усього життя, важливим засобом підвищення культури особистості. Ми одразу розпізнаємо «начитану людину» за манерою висловлювань, які є наслідком мислення і аналізу. Але йдеться не про форму, а про зміст. Суспільство потерпає від беззмістовного проживання сучасних людей, зміст існування яких зводиться до заробляння коштів без певної цілі, без усвідомлення важливості буття, його моральної та

християнської складової. Люди, причаровані штучними образами успіху, краси і щастя героїв гламурних рекламних роликів, прагнуть досягти таких «картинок» і у своєму житті. На практиці це проявляється соціальною напруженістю та значним зростанням рівня стресу в мільйонів людей [1]. Прилавки аптек рясніють антидепресантами, хоча повною мірою зняття напруги в людей сприяє духовний пошук, усвідомлення себе у світі, орієнтація на духовні цінності, а не на речі – все те, що означається формулою культурного розвитку та духовної зрілості.

Вважаємо абсолютно необхідним кроком сьогодення масову популяризацію читання серед молодих людей усіма можливими методами, зокрема і бібліотечною, науковою роботою, для доведення користі читання людині XXI ст., увага якої, на жаль, захоплена електронними носіями швидких повідомлень низької змістової якості. Бібліотекам у прямому розумінні цього слова належить роль «реабілітаційних центрів», яку вони професійно виконують [2, с.3-6].

У багатьох оригінальних працях читання розглядається як важливий чинник життєвої стратегії сучасної людини [3]. Розвивальний потенціал книг, а саме «традиційних» паперових, зміни читацьких практик і вподобань є предметом досліджень О. Дроздова [4, с. 24–26] та І. Славінської [5]. Багато уваги науковці приділяють ролі бібліотек у процесі залучення читацької аудиторії, новим формам роботи бібліотечних закладів, які можна охарактеризувати, як рух до пасивної та інтерактивної бібліотерапії [6].

Опитування тисяч людей на тему ефективності бібліотерапії проводяться колективами соціологічних інститутів та наукових кафедр. Це підтверджують такі цифри: звичка регулярно читати знижує рівень стресу на дві третини вже за шість хвилин [7]. Тому у світі дедалі частіше з'являються установи, функцією яких є робота з різними категоріями людей для вироблення у них звички постійного читання. Це Асоціація бібліотерапії та прикладної літератури (Association for Bibliotherapy and Applied Literature), американський Бібліотечний відділ охорони здоров'я і реабілітації (Health and Rehabilitative Library Services), Польське бібліотерапевтичне товариство (Polskie Towarzystwo Biblioterapeutyczne) та багато інших. В Україні роль «лікарень для душі» виконують бібліотеки, у т. ч. сільські, які стають центром просвітництва, психологічної допомоги, підтримки для людей будь-якого віку.

Достатньо велика частина молоді читає Святе Письмо. Це свідчить про пошук правдивої інформації, намір знайти першоджерело і про здатність мислити критично. Адже, попри те, що Біблію читати не так просто і її зміст може залишатися незрозумілим до певного часу, молоді люди практикують читання, адже мають тверде переконання, що це джерело варте часу і зусиль.

Якщо говорити про решту названих книг, то більшість із них – про важкі переживання головного героя, про великий біль через пригоди й випробування. Можна припустити, що, з одного боку, читач черпає сили, знаходячи підтвердження тому, наскільки його життя простіше й легше, ніж у героя книжки, а з іншого – читач ідентифікує себе з героєм книги, його болем, переживаннями, надіями. Подібні книжки повертають читача до адекватного сприйняття непростой реальності, видряпують його з кігтів депресії і розчарувань, але не шляхом обіцянки кращого, а показуючи іншу, настільки важчу реальність, що наявні страхи й переживання здаються смішними й просто зникають на фоні прочитаного. Отже, маємо свідчення дієвості бібліотерапії особистого розвитку для самовідчуття та самооцінки читача.

Отже, книги впливають на культурно-інтелектуальний, особистісний, соціальний та духовний розвиток сучасної молоді, а отже мають неабиякий вплив на соціальне молодіжне середовище. Цей вплив є важливим і усвідомленим самими читачами – вони підкреслюють, що з допомогою читання та звички відвідування бібліотек, набувають якостей, які допомагають їм успішніше взаємодіяти зі світом, уникати непорозумінь, незадоволеності життям і песимізму. Саме ці якості є ознаками культурного й духовного зростання, позитивного самовизначення.

Отже, людина – це передусім її особиста культура, явлена в другому народженні – зрілості особистого духу. Духовно народжені, тобто культурні, люди, володіючи особливою енергетикою і глибинною свідомістю, не тільки осягають духовну сферу, а й творять лад у своїх сім'ях і суспільстві. Читання неабияк сприяє досягненню духовної довершеності й культурному саморозвитку.

Вважаємо, що українській спільноті важливо сьогодні усвідомити потребу «лікування» суспільства й молоді зокрема. Тому що бачимо прагнення людей «знайти рецепт», зцілитись, читаючи духовну літературу й літературу з саморозвитку. І поки медична галузь масово готує психіатрів та реабілітологів, бібліотерапевти й

бібліопсихологи, а може, і бібліохірурги, якими насправді є соціальні працівники та бібліотекарі, повинні діяти, оперуючи своїми знаннями та інтелектом.

Список використаних джерел

1. Психологія про щастя. Лисечко М. В. Психологічна служба КДПУ. URL : <https://kdpu.edu.ua/sotsialno-hromadska-diialnist/psykholohichna-sluzhba/rekomendatsii/18121-psykholohiya-pro-shchastya.html> (дата звернення: 30.01.2024).
2. Веремчук О. В. Історія розвитку бібліотерапії в Україні та світі. *Бібліопсихологія, бібліопедагогіка, бібліографістика, бібліотерапія в освіті: теорія і практика* : збірник тез доповідей Першої Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. 2021. Мукачєво / ред. кол.: Т. Д. Щербан (гол. ред.) та ін. Мукачєво : МДУ, 2021. С. 3–6.
3. Радченко А., Канищева В. Читання як життєва стратегія: читання і війна. *Бібліотечний вісник*. 2023. № 3. С. 79–86. URL: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2023_3_8 (дата звернення: 18.06.2025).
4. Дроздов О. Ю. Розвивальний потенціал «традиційних» книжок в цифрову епоху: психолого-педагогічні аспекти. *XII Міжнародні і XXIX Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»*. Чернівці, 2022. С. 24–26.
5. Славінська І. Як ми (не) читаємо під час війни. *Українська правда. Життя*. 05.02.2023. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2023/02/5/252697/> (дата звернення: 18.06.2025).
6. Янавічене Д. Методика бібліотерапії: веб-сайт Луганської обласної універсальної накової бібліотеки. URL: https://library.lg.ua/upload/files/ua_biblioterapijos_metodika.pdf (дата звернення: 17.06.2025).
7. Ковальчук С. П. Книга у подоланні стресових ситуацій сьогодення. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Культурологія*. 2015. Вип. 21(2). С. 121–126. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrk_2015_21\(2\)_27](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrk_2015_21(2)_27) (дата звернення: 18.06.2025).

Горкушова Е.М.

здобувачка СВО магістра
ОП ІІО Соціальна робота та консультування,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця

РОЗВИТОК РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА ЗАСОБАМИ ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Професійна діяльність соціальних працівників у сучасних реаліях характеризується складними умовами праці, невизначеністю, високим рівнем емоційного навантаження, стресом, необхідністю швидкої адаптації до змін, непередбачуваністю подій політичного, економічного, культурного життя соціуму. Це

вимагає від соціальних працівників стресостійкості, гнучкості, високого рівня адаптаційних можливостей. Виразним на часі постає розвиток резильєнтності фахівців соціальних служб, котрі мають якісно виконувати свої професійні обов'язки, незважаючи на обставини.

Термін «резилієнс» (resilience), або стійкість, має широке використання в науковій літературі та психологічній практиці. Натепер поняттям «резилієнс» активно послуговуються «...у психології, медицині, біології та соціальних науках в контексті впливу на людину певних екстремальних, загрозливих чи стресових умов, а також її здатності до збереження повноцінного функціонування під час та після такого впливу. В україномовній літературі термін «resilience» перекладають як «стресостійкість», «життестійкість», «життєздатність», «стійкість до травми», «психологічна пружність», «психологічна стійкість», що призводить до певної термінологічної плутанини. Відмінність у змісті понять резилієнсу («resilience») та резильєнтності («resiliency»), полягає в тому, що резилієнс є процесом, а резильєнтність – властивістю (або здатністю) особистості» [1].

За визначенням Американської психологічної асоціації, «...резилієнс є процесом і результатом успішної адаптації людини до важких або складних життєвих обставин, насамперед, через розумову, емоційну та поведінкову гнучкість, а також через пристосування до зовнішніх і внутрішніх вимог» [3]. Важливими у контексті нашого дослідження видається визначення О. Кокуна: «резильєнтність – це розумова, фізична, емоційна та поведінкова здатність людини адаптуватися, відновлюватися та процвітати в ситуаціях ризику, викликів, небезпеки, складності та негараздів, а також вчитися та рости після невдач» [2].

Мета статті – описати умови розвитку резильєнтності соціальних працівників засобами тренінгових технологій.

Резильєнтність соціального працівника, який надає підтримку своїм клієнтам – дорослим, дітям, людям з інвалідністю – в умовах воєнного стану, характеризується здатністю протистояти викликам і змінам, котрі супроводжують їх в процесі професійної діяльності і виконання усього спектру своїх професійних ролей у кожній конкретній ситуації допомоги тим, хто її потребує.

Розвинена резильєнтність соціального працівника, який працює з різними категоріями клієнтів, забезпечує успішність подолання різноманітних професійних і життєвих труднощів та формує здатність витримувати стресові ситуації у людей, котрі потребують соціальної допомоги, зберігаючи внутрішню впевненість, збалансованість, не знижуючи ефективності фахової діяльності. Ця якість знаходить прояв у позитивному сприйнятті світу загалом і своєї професійної реальності зокрема; у спрямованості на самореалізацію; виявляється в адекватних і оптимальних реакціях на ситуації стресу або морально-етичного вибору; про стійкість свідчать також самоєфективність фахівця, наявність навиків роботи із суперечливою інформацією; нервово-психологічна витривалість; навички здорового способу життя; володіння методиками аутотренінгу, релаксації; навички рефлексії, аналізу та узагальнення, самоаналізу; здатність до ідентифікації та контролю власних емоцій, особистісна зрілість, розвинений емоційний інтелект [21].

Для розвитку резильєнтності соціальних працівників корисним буде залучення фахівців до участі у спеціальних тренінгах. Цикл таких тренінгових занять дає учасникам можливість висловитися та бути почутим у колі колег, сприяє відреагуванню станів, які виникають внаслідок роботи з постраждалими від війни клієнтами або людьми, які опинились у складних життєвих обставинах, сприяє обміну практичним досвідом між фахівцями.

Зміст вправ, які виконуються в групі, спрямований на розвиток навичок резильєнтності, професійної життєстійкості, комунікативної компетентності соціальних працівників. Корисними й ефективними є такі вправи, як «Самоспівчуття» (розвиток захисного емоційного механізму особистості через роботу з питаннями типу: *Згадайте важку обставину у вашому житті, яка хвилювала вас. Запишіть деякі подробиці події. Що б ви сказали другу в такій ситуації? Який тон ви б використали? Які дії ви б зробили?*); «Відзначте свої відмінності» (спонукає менше турбуватися про те, що про людину думають інші. *Знайдіть час, щоб подумати про свої унікальні якості. Що відрізняє вас від інших? Яку особливу цінність ви приносите? Як можна відзначити унікальність інших?*); «Вправа стійкості» (*Обговоріть з групою, що таке стійкість (здатність прийти в норму, вийти з важких часів). Нехай кожен учасник напише власне визначення та наведе приклад того, коли він або хтось із їхніх знайомих був стійким.*

Наприкінці вправи намалюйте діаграму на дошці або великому аркуші, щоб усі бачили. Об'єднавшись у групу, обміркуйте суть того, як це виглядає, відчувається та звучить як стійкість); «Створення особистого плану стійкості» (Визначте навички стійкості та стратегію, яку ви зараз використовуєте. Що добре працює? Визначте 2 навички стійкості, які ви хотіли б розвинути. Напишіть 1 ціль для кожної з навичок, які ви визначили. Визначте потенційні перешкоди для розвитку цих навичок. Запишіть 3 випадки, коли ви подолали складну ситуацію, але все ще змогли проявити себе якнайкраще та бути оптимально ефективним. Як вам вдалося це зробити? Що вам підійшло? Що важливо мати на увазі наступного разу?).

Описані коротко вище і подібні до них вправи сприяють визначенню фахівцями соціальних служб свої головних сильних сторін характеру, визначають сильні сторони інших і тренують навик використовувати індивідуальні сильні сторони та сильні сторони команди, щоб подолати різні професійні виклики і досягти мети своєї діяльності.

Висновки. Ефективна діяльність фахівців соціальних служб в умовах воєнного стану вимагає високого рівня розвитку тих особистісно-професійних якостей, що дозволяють протистояти труднощам, долати виклики і надавати якісну допомогу різним категоріям клієнтів. До таких якостей належить резильєнтність. Найбільш оптимальними умовами розвитку резильєнтності є систематична робота фахівця над розвитком індивідуальних вольових якостей та участь у спеціально організованих тренінгах, що передбачають як індивідуальну, так і командну роботу, обмін особистісним і професійним досвідом, рефлексію власних психоемоційних станів.

Список використаних джерел

1. Асонов Д., Хаустова О. Розвиток концепції резилієнсу в науковій літературі протягом останніх років. *Психосоматична медицина та загальна практика*, 2019. № 4(4). С. 1–15.
2. Кокун О. М. Всеукраїнське опитування «Твоя життєстійкість в умовах війни»: препринт. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2022. 46 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/731505>
3. American Psychological Association. Resilience. 2023. URL: <https://www.apa.org/topics/resilience>

Дерполок О.Є.
здобувачка 3 курсу
третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія
кафедри практичної психології
Центральноукраїнського державного університету
ім. Володимира Винниченка, м. Кропивницький

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ У ЖІНОК У ВИМУШЕНІЙ МІГРАЦІЇ

Вступ. Вимушена міграція є складним психотравмувальним та екзистенційно значущим феноменом, що супроводжується порушенням базових відчуттів безпеки, стабільності та передбачуваності життєвого простору. Для жінок досвід вимушеного переміщення часто пов'язаний із тривалою психоемоційною напругою, втратою звичних соціальних ролей, фрагментацією внутрішнього досвіду та зниженням здатності до саморегуляції. За таких умов актуалізується потреба у психокорекційних підходах, спрямованих не лише на зменшення симптоматики, а й на відновлення цілісності особистості та інтеграцію травматичного досвіду.

Виклад основного матеріалу

Психологічний стан жінок у вимушеній міграції формується під впливом поєднання травматичних подій, втрати соціального контексту та необхідності адаптації до нових культурних і соціальних умов. Центральним феноменом цих процесів виступає криза ідентичності.

У посібнику «Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях» В. Л. Зливков, С. О. Лукомська та О. В. Федан (2016) визначають кризу (від грец. kreses – рішення, поворотний пункт) як важкий психічний стан або різку зміну статусів персонального життя, що супроводжується порушенням звичних механізмів адаптації. У психологічній літературі це поняття розкривається також через категорії «критичний період» (Т. Шибутані), «перехід» (Г. Шихі), «поворотний етап життєвого шляху» (С. Рубінштейн), «розрив» (Л. Виготський), «критична ситуація» (Ф. Василюк) [1, с. 7].

Узагальнення цих підходів дозволяє розглядати кризу як перехідний стан, що потребує глибинної перебудови системи особистісних смислів. Особливого значення

у цьому контексті набуває криза ідентичності, яка у психологічному словнику Американської психологічної асоціації визначається як фаза життя, що характеризується зміною, експериментуванням, конфліктом або формуванням нових цінностей та відсутністю стійкої відданості звичним соціальним ролям [2].

У ситуації вимушеної міграції криза ідентичності посилюється поєднанням травматичного досвіду, втрати соціального статусу та необхідності адаптації до нового середовища. У межах даного дослідження вона розглядається як психосоціальний та екзистенційний стан, що проявляється у внутрішній невизначеності щодо власної ролі, цінності та місця у новому соціальному контексті.

Криза ідентичності у жінок у ситуації вимушеної міграції має процесуальний характер і розгортається у динаміці адаптації після травматичної події. Теоретичною основою аналізу стала поетапна модель адаптації G. R. Schiraldi (2016).

На *етапі травматичної події* спостерігається первинна дезінтеграція ідентичності, що супроводжується дезорієнтацією, втратою суб'єктивного контролю та руйнуванням звичних уявлень про себе і світ.

Посттравматичний етап характеризується посиленням внутрішнього конфлікту між попередньою ідентичністю та новими життєвими умовами, нестійкістю образу «я» та переживанням втрати соціальної суб'єктності.

На *етапі зцілення* формується здатність до рефлексивного осмислення пережитого досвіду та поступового відокремлення травматичного досвіду від цілісного образу себе.

Етап відновлення пов'язаний з реконструкцією ідентичності, формуванням нових соціальних і особистісних опор та зниженням інтенсивності внутрішнього конфлікту.

На *етапі посттравматичного зростання* криза ідентичності може трансформуватися у ресурс особистісного розвитку та переосмислення життєвих цінностей.

Ефективна робота з кризою ідентичності потребує психокорекційних підходів, здатних забезпечити доступ до глибинних емоційних процесів без ризику повторної ретравматизації. У цьому контексті особливої значущості набувають невербальні

психокорекційні методи, які дозволяють працювати з внутрішнім досвідом поза межами обов'язкової вербалізації.

Вагомий внесок у розвиток таких підходів здійснено у межах вітчизняної психодинамічної школи, зокрема в роботах Т. С. Яценко та її наукової школи, де розроблено метод активного соціально-психологічного пізнання (АСПП) [3]. Подальші дослідження засвідчили ефективність невербальної взаємодії у процесах інтеграції особистості та трансформації кризових станів, пов'язаних із порушенням ідентичності [4].

Результати

Емпіричне дослідження проводилося із застосуванням авторської анкети серед 99 жінок віком від 23 до 55 років у ситуації вимушеної міграції. Анкета включала 28 запитань, об'єднаних у дев'ять тематичних блоків, що дозволило комплексно оцінити труднощі адаптації та психоемоційний стан респонденток [5].

Найпоширенішими труднощами інтеграції виявилися мовний бар'єр (71,7 %), проблеми з працевлаштуванням (54,5 %) та соціальна ізоляція (42,4 %). Ці чинники істотно впливають на формування та підтримку ідентичності, посилюючи переживання знецінення, тривожності та втрати соціальної приналежності. Досвід дискримінації (13,1 %) та індивідуалізовані труднощі (14,1 %) додатково ускладнюють адаптаційні процеси та підсилюють психоемоційне напруження.

Висновки. Вимушена міграція є потужним психотравмувальним чинником, що зумовлює у жінок розвиток кризи ідентичності як центрального механізму психоемоційної дезадаптації. Криза ідентичності має поетапний характер і може трансформуватися у ресурс посттравматичного зростання за умови адекватної психокорекційної підтримки. Отримані результати підтверджують доцільність застосування невербальних психокорекційних підходів у роботі з жінками у ситуації вимушеної міграції та окреслюють перспективи подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Зливков В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях : навч. посіб. Київ : Педагогічна думка, 2016. 291 с.
2. Identity crisis // APA Dictionary of Psychology. URL: <https://dictionary.apa.org/identity-crisis> (дата звернення: 06.03.2026).

3. Яценко Т. С., Галушко Л. Я., Дметерко Н. В., та ін. Динаміка розвитку методології, теорії та практики глибинного пізнання // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. 2013. Вип. 1–2. С. 129–159. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NPO_2013_1-2_22.
4. Дерполюк О. Є. Пізнання як засадниче підґрунтя використання невербальних методів у психокорекційному процесі із жінками в екзилі. // Наукові записки. Серія: Психологія. 2024. № 4. С. 32–43. URL: <https://journals.cusu.in.ua/index.php/psychology/article/view/588/556> (дата звернення: 06.03.2026).
5. Дерполюк О. Є. Опитувальник для дослідження досвіду жінок-мігранток. URL: https://docs.google.com/forms/d/1Db5v2b9v_vT2yZ1Lt-FoAKAJkP5u18IGCuYjldPizRM/viewanalytics.

Дідковський С.В.

Методолог

Товариство незалежних експертів,

Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ПІДТРИМКИ ВЕТЕРАНІВ

В Україні сформувалась багаторівнева структура роботи з ветеранами, однак вона функціонує як сукупність окремих елементів, а не як цілісна узгоджена система. У підсумку структура реагує переважно ситуативно, а не стратегічно, що послаблює довіру ветеранів до державних інституцій та гальмує їхню повноцінну соціальну й економічну інтеграцію.

Головна проблема полягає у відсутності цілісної схеми діяльності з підтримки ветеранів.

Завдання: 1) Сконструювати схему багаторівневої діяльності з ветеранами. 2) Провести аналіз проблем на кожному рівні діяльності.

Схема багаторівневої діяльності з підтримки ветеранів.

Схема діяльності має сім рівнів (див. малюнок 1). Кожен рівень містить суб'єкти та функції.

Проблеми діяльності всередині кожного рівня.

1. Стратегічний рівень національної політики.

Суб'єкти. Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, профільні парламентські комітети, Офіс Президента.

Функції. Визначення цілей, принципів, нормативної бази, бюджетних рамок та довгострокової стратегії реінтеграції ветеранів.

Проблеми. Політична конкуренція між гілками влади. Часті зміни пріоритетів залежно від політичного циклу. Недостатня міжкомітетська координація у парламенті.

2. Національний програмний рівень.

Суб'єкти. Міністерство у справах ветеранів України, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство освіти і науки, Міністерство соціальної політики, національні партнерські та громадські організації.

Функції. Розробка програм, стандартів, механізмів фінансування, методичних матеріалів, систем моніторингу.

Рис. 1. Схема проблем у діяльності з підтримки ветеранів.

Проблеми. Міжвідомча конкуренція за ресурси та повноваження. Різні відомчі логіки (медична, соціальна, освітня) не інтегруються у спільну модель. НГО та міжнародні партнери діють автономно від державної системи. Відсутня синхронізація між міністерствами, єдина методологія, інтегрована система моніторингу.

3. Рівень регіональної координації.

Суб'єкти. Обласні військові адміністрації, профільні департаменти (соціального захисту, охорони здоров'я, освіти), координаційні ради з питань ветеранів.

Функції. Адаптація національних програм до специфіки регіону, розподіл ресурсів, координація громад.

Проблеми. Конфлікти між департаментами. Нечітке розмежування відповідальності. Формальний характер координаційних рад. Відсутні аналітичні центри, системна оцінка потреб.

4. Рівень громад.

Суб'єкти. Органи місцевого самоврядування, центри надання адміністративних послуг, ветеранські простори та комунальні установи.

Функції. Безпосередня організація доступу ветерана до послуг. Це перший рівень, де система стикається з конкретною людиною.

Проблеми. Обмежені бюджети та управлінська спроможність. Персоніфікація процесів (залежність від активності конкретних посадовців). Недостатня співпраця з місцевим бізнесом. Відсутні стандарти якості послуг, сталість фінансування.

5. Рівень професійної роботи.

Суб'єкти. Психологи, соціальні працівники, лікарі, реабілітологи, юристи, кар'єрні консультанти.

Функції. Реабілітація, адаптація, консультування, супровід.

Проблеми. Конкуренція між приватними та державними надавачами послуг. Професійне вигорання фахівців. Відсутня єдина система підготовки та сертифікації фахівців, обов'язкова супервізія.

6. Рівень роботи сім'ї з ветераном.

Суб'єкти. Подружжя, батьки, діти, інші близькі особи.

Функції. Емоційна підтримка, сприяння стабілізації повсякденного життя, допомога в адаптації до цивільного середовища.

Проблеми. Психоемоційне перевантаження родини. Нерозуміння природи травматичних станів. Конфлікти ролей після повернення ветерана. Відсутні навчальні програми для родин, психологічна підтримка сім'ї.

7. Рівень самостійної роботи ветерана.

Суб'єкт. Сам ветеран як активний учасник власного відновлення.

Функції. Саморегуляція, саморефлексія, прийняття рішень, включення в соціальну та професійну діяльність.

Проблеми. Втрата ідентичності після демобілізації. Недовіра до державних структур. Соціальна ізоляція або залежність від допомоги замість самостійної інтеграції. Відсутні доступні інструменти саморегуляції, середовище підтримки.

Висновки.

Системний ефект накопичення проблем формує фрагментовану систему, де відповідальність розмита, а результат залежить від локальних ініціатив, а не від узгодженої державної політики. Система існує, але не функціонує як цілісний механізм із єдиною логікою дії та спільним центром координації.

Перспективи продовження роботи полягають в аналізі проблем, що існують між рівнями діяльності підтримки ветеранів. Після вирішення цієї задача необхідно буде перейти до розробки програми вирішення проблем в діяльності по підтримці та інтеграції ветеранів.

ЦИФРОВИЙ ЧЕК-ІН ЯК РОЗВИВАЛЬНА ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ГРОМАДИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПІДХІД ДО ПІЛОТУВАННЯ ТА ОЦІНКИ РИЗИКІВ

Воєнний стан та тривалі суспільні трансформації в Україні посилюють соціальну ізоляцію, розрив звичних мереж підтримки та ризики запізненого реагування на критичні ситуації, зокрема у людей, які живуть самі. У фокусі соціальної роботи громади зростає потреба в інструментах, що швидко масштабуються, не замінюють живого контакту, але структурують його та підсилюють спроможність громади вчасно помічати потребу в допомозі. Мета цих тез – концептуально обґрунтувати цифровий чек-ін як розвивальну технологію соціальної роботи громади та описати підхід до пілотування з оцінкою потенційної користі й ризиків для різних груп користувачів, у тому числі ВПО. Практичне значення полягає в пропозиції протоколу впровадження та мінімального набору показників для перевірки прийнятності рішення на рівні громади.

Цифровий чек-ін у цьому контексті розглядається як мінімалістична мікроінтервенція: користувач у заданому ритмі підтверджує статус «я на зв'язку», а у разі пропуску активується заздалегідь погоджений ланцюг контакту. Важливою є не сама дія натискання, а соціальна механіка, яка з неї витікає, а саме передбачуване реагування, що зменшує ризик «невидимої» ізоляції та скорочує час до першого кроку перевірки стану.

Ілюстративним для аналізу є кейс Китаю – застосунок Sileme, що набув вірусної популярності у січні 2026 року та згодом був ребрендований у Demumi. Його логіка полягає в регулярному чек-іні користувача і автоматичному повідомленні екстреному контакту, якщо підтвердження немає протягом налаштованого періоду. У медійному висвітленні підкреслюється, що інструмент відповів на запит зростаючої кількості

людей, які живуть самі, та на тривогу щодо ситуацій, коли людині може бути погано, а допомога не приходить вчасно [1].

Український контекст підсилює актуальність подібних рішень через фрагментацію соціальних зв'язків і масштаб внутрішнього переміщення. Для соціальної роботи громади це означає не лише зміну місця проживання, а й обмеження доступу до підтримки, зростання самотності та підвищену вразливість окремих груп, зокрема людей похилого віку, осіб після втрат та людей із хронічними станами.

Разом із потенційними перевагами цифровий чек-ін має психологічні ризики. Частина користувачів із підвищеною тривожністю або схильністю до нав'язливого контролю може почати сприймати чек-ін як обов'язковий ритуал «щоб уникнути небезпеки», а пропуск – як знак неминучої загрози. Це створює ризик підкріплення катастрофізації та контрольних поведінок, особливо якщо інтерфейс містить жорсткі дедлайни, лічильники або емоційно насичені формулювання. Тому доцільно одразу закладати принципи добровільності, інформованої згоди, нейтральної мови та можливості м'яких режимів використання.

Практично виправданим є підхід «скринінг – інформована згода – персоналізовані налаштування». Короткий скринінг тривожності застосовується не для заборони, а для попередження про можливі небажані ефекти та вибору частоти й стилю нагадувань; сам цифровий чек-ін не є терапевтичним інструментом. Як інструмент короткої оцінки може використовуватися GAD-7 з урахуванням української адаптації та перевірки психометричних властивостей в умовах воєнного стану [2]. Для користувачів із високими показниками тривожності доцільно пропонувати рідшу частоту чек-іну, м'якші тексти, відсутність лічильників, а також можливість повного вимкнення функції.

Для соціальної роботи на рівні громади принципово, що цифровий сигнал має бути вбудований у зрозумілий протокол реагування. Координаційна роль соціального працівника полягає у встановленні правил взаємодії, первинному інструктажі контактів, етичному супроводі випадків із підвищеними ризиками та зниженні конфліктності комунікації. За відсутності протоколу пропуски чек-іну або ігноруються, або провокують хаотичні реакції, що підсилює напругу й недовіру до інструмента.

Пілотування доцільно організувати на обмеженій вибірці з фіксацією трьох груп показників: контактність і залучення (частка виконаних чек-інів, утримання у функції після 2-3 тижнів, зміна частоти реальних контактів), оперативність реагування (час від пропуску до першої спроби зв'язку і до підтвердження статусу, коректність виконання протоколу) та психологічна прийнятність (динаміка скринінгових показників тривожності, частота самозвітів про напруження, страх пропуску, компульсивні перевірки). Щоб відокремлювати загальний воєнний стрес від реакцій на функцію, корисно додати щотижневий короткий самозвіт 1-2 реченнями про емоції щодо використання та повторний скринінг через 2-3 тижні після старту.

Окремим напрямом є інтеграція з «Дія» як опційного модуля або через механізм підтвердження особи та керування згодами. Концептуально це може підсилювати довіру до сервісу і спростити документування добровільної згоди на сповіщення конкретного контакту за принципом мінімізації даних. Важливо, щоб модуль залишався вимкненим за замовчуванням і керувався користувачем, аби уникати відчуття примусу.

У роботі з літніми людьми слід враховувати, що повторювані пропуски можуть бути не лише технічною помилкою, а й непрямим запитом на увагу через самотність або невпевненість у цифрових діях. У такому випадку повторювані пропуски доцільно трактувати як маркер потреби у плановому контакті, а не як «недоброчесність», і коригувати підтримку так, щоб технологія не підкріплювала пропуск як єдиний спосіб бути поміченим. За потреби може розглядатися опційний соціальний модуль для добровільного налагодження горизонтальних зв'язків у громаді через партнерські організації, проте він має залишатися вторинним щодо основної функції та працювати лише за явною згодою користувача.

Обмеження підходу пов'язані з багатофакторністю тривожності у війні та ризиком хибної атрибуції змін психічного стану впливу застосунку. Також важливими є самоселекція учасників, нерівномірна цифрова грамотність, питання приватності та розподілу відповідальності між контактною особою і соціальною службою. Отже, цифровий чек-ін варто розглядати не як універсальне рішення і не як терапевтичний інструмент, а як елемент системи соціальної підтримки громади, який потребує

добровільності, інформованої згоди, етичних запобіжників і масштабування лише після пілотної оцінки.

Список використаних джерел

1. Are you dead? Chinese app for single living goes viral / Reuters. - 14.01.2026. - URL: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/are-you-dead-chinese-app-single-living-goes-viral-2026-01-14/> (дата звернення: 10.02.2026).
2. Алексіна Н., Герасименко О., Лавриненко Д., Савченко О. Українська адаптація шкали для оцінки генералізованого тривожного розладу GAD-7: досвід діагностики в умовах воєнного стану // Інсайт: психологічні виміри суспільства. - 2024. - № 11. - С. 77-103. - DOI: 10.32999/2663-970X/2024-11-5. - URL: <https://insight.journal.kspu.edu/index.php/insight/article/view/180> (дата звернення: 10.02.2026).

Доля Б. П.

*здобувач ОС «Бакалавр», 4 курс, спеціальність
231 «Соціальна робота»*

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ*

Науковий керівник:

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи*

Волинець Н. В.

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ*

ВПЛИВ МУЗИКИ НА ЕМОЦІЙНИЙ СТАН ЛЮДИНИ

Мистецтво інтонації, яке здатне відображати дійсність за допомогою звукових художніх образів називають музикою. Вона здатна впливати передусім на емоційну та чуттєву сферу людини, це в свою чергу сприяє розвитку її внутрішнього творчого потенціалу. Музичне сприймання – це ключовий чинник такого процесу, воно пов'язане з феноменами композиції, інтерпретації, слухання, виконання та оцінювання.

В наш час музикотерапія розглядається як міждисциплінарна галузь, яка формується на перетині нейрофізіології, психології, рефлексології, музикознавства, музичної психології та суміжних наук. Водночас вона є порівняно новим методом психотерапії [1, с. 156].

Академік, психолог та реабілітолог В. Гаврилюк сказав, що музикотерапія є методом комплексного впливу на організм. Звукові електромагнітні коливання спрямовані безпосередньо на мозок і не впливають на окремі органи. Мозок зберігає інформацію про дисбаланси в органах і системах – і часто саме там криється корінь проблем. У результаті запускається механізм саморегуляції: звук активізує ДНК та стимулює внутрішні ресурси організму до самозцілення [1, с. 156].

На особистість музика впливає як психотерапевтичний засіб через глибокі психологічні механізми, а саме: ідентифікацію з художнім образом, емпатію до емоційного змісту твору, рефлексію та перенесення особистого досвіду на зміст музичного матеріалу. Ці процеси можуть викликати емоційне очищення й внутрішнє полегшення. Людина, під час прослуховування емоційно насичених творів, переживає різноманітні почуття, які сприяють зниженню психоемоційної напруги, дратівливості, агресії та тривожності.

Результат музикотерапії в більшості випадків залежить від індивідуальних особливостей: типу темпераменту, специфіки музичного стилю та емоційного стану слухача. Наприклад нервову систему заспокоюють, спокійні твори (на кшталт Моцарта чи Шопена), а твори *heavy metal* чи *hard rock* можуть не збуджувати, а навпаки – стабілізувати емоційний стан людей, які перебувають у стані гніву [2, с. 159-160].

Ритм є ключовим елементом, що організовує музику в часі та чинить потужний психоемоційний вплив, синхронізуючи внутрішні процеси людини. Він сприяє сенсibiliзації - підвищенню чутливості нервової системи через одночасно дію на слух і зір. Саме це пояснює виникнення несвідомих рухів та глибоких емоцій під час прослуховування. Наприклад Ігор Стравінський зазначав, що поєднання звуку з візуальним сприйняттям рухів значно підсилює ефект від музичного твору [2, 45-47].

Тембр – це акустична характеристика, що визначається спектральним складом звуку, і на відміну від ритму, не залежить від м'язової чутливості. Він має найвищу предметну впізнаваність, дозволяючи інтуїтивно ідентифікувати людину чи інструмент (джерело). У психологічному аспекті тембр виконує функцію персоніфікації: тому що саме він створює емоційний портрет образу, завдяки якому слухач сприймає не лише настрій твору, а й характер виконавця чи ліричного героя [2, с. 51-52].

Доведеним фактом є те, що музика здатна не лише лікувати, а й маніпулювати свідомістю людини. Цей факт, підтверджений як історичними прикладами, так і сучасними психофізіологічними дослідженнями. У деяких стародавніх культурах одноманітна ритмічна музика в поєднанні з психоактивними речовинами використовувалася для приглушення інстинкту самозбереження – аж до того, що люди добровільно ставали жертвами ритуалів [2, 156-159].

У сучасних умовах питання негативного музичного впливу постає ще гостріше – зважаючи на надзвичайно високу щільність музичного контенту в інформаційному просторі, зокрема серед молоді та медіа. Часто масова культура просуває треки, що просувають агресію, знецінення життя, саморуйнацію та соціальну апатію. Особливе занепокоєння викликає використання низькочастотних вібрацій у електронній музиці, яка широко представлена у фільмах, відеоіграх, анімації – особливо для дітей. Такі звуки можуть впливати на підсвідомість, провокуючи тривожність, агресію або ослаблення критичного мислення [2, 156-159].

За даними досліджень Г. Шетелінга та інших вчених надмірно гучна рок-музика пригнічує коркові реакції мозку подібно до алкогольного сп'яніння. Її динаміка та ритм негативно впливають на дихання, серцебиття, тиск та активність мозку. Дисонанси й темп близько 120 ударів на хвилину звужують судини та зіниці, а тривале прослуховування одноманітного ритму гальмує аналітичне мислення та провокує надмірне збудження, яке здатне перерости в агресію [2, с. 53].

Дослідники виявили, що різні звуки мають різний вплив на людину: одні пригнічують і викликають депресію, інші, навпаки, стимулюють творчість і підвищують настрій. Психоемоційний стан може помітно змінюватися завдяки музиці та співу. Особливо позитивно діють звуки з високочастотними гармоніками, вони є активаторами центральної нервової системи та кори головного мозку [3, с. 168-169].

Потужним джерелом формування духовності особистості виступає музичне мистецтво, слугуючи не лише способом пізнання зовнішнього світу, а й тонким інструментом розкриття та вдосконалення внутрішнього емоційного стану людини. Завдяки здатності безпосередньо впливати на почуття, музика має виняткове значення у формуванні особистості, відіграючи ключову роль у розвитку її чуттєво-емоційної сфери [4, с. 316-317].

Прослуховування музики сприяє зменшенню емоційного напруження, гармонізації внутрішнього стану та підвищенню адаптаційних ресурсів особистості. Це робить музику ефективним методом підтримки при тривожних розладах, депресії та посттравматичних станах. Сучасні нейропсихологічні дослідження підтверджують, що музика стимулює роботу лімбічної системи та префронтальної кори мозку – центрів, відповідальних за емоційне реагування. Вона здатна викликати широкий спектр емоцій – від радості до смутку – та впливати на гормональний фон, серцевий ритм і загальний психофізіологічний стан людини [4, с. 316-317].

Ефективність музикотерапії підтверджена дослідженнями, що демонструють позитивний вплив музики на стан людей із депресією, тривожними розладами, посттравматичним стресовим розладом та розладами аутичного спектра [5, с. 93].

Музика здатна не лише викликати певні емоційні стани, а й регулювати їх, сприяти розслабленню, саморефлексії та навіть активізувати ресурсність людини. Цей вплив є основою для розвитку напрямів музикотерапії, які з часом можуть перерости в ефективний засіб психоемоційної підтримки. Що і відкриває можливості для подальшого вивчення музичного впливу в контексті конкретних вікових груп, зокрема підлітків.

Список використаних джерел

1. Левчук Н. О., Крет М. В. Музика як психотерапевтичний засіб впливу на емоційний стан людини. Історія становлення та перспективи розвитку духової музики в контексті національної культури України та зарубіжжя. Рівне, 2021. Вип. 13. С. 154–158.
2. Драганчук В. М. Музична психологія і терапія : навч. посіб. для студ. спец. «Музичне мистецтво» / передм. Л. Кияновської ; Східноєвр. нац. ун-т ім. Лесі Українки. 2016. 230 с.
3. Дьомін К. П. Вплив музичних і пісенних звуків на емоційний стан і здоров'я людини. Наукові записки. Кіровоград, 2009. Вип. 9. С. 166–170.
4. Шиделко А. В., Новак В. В. Вплив музики на психоемоційний стан особистості. *Science in the modern world: innovations and challenges : Proceedings of the VII International Scientific and Practical Conference (Toronto, Canada, March 20–22, 2025)*. Toronto: Perfect Publishing, 2025. P. 311–318.
5. Дудник Є. Вплив музичного мистецтва на емоційний світ людини та суспільство. *Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук: наук. журн.* 2023. № 32. С. 88–94.

ПРОБЛЕМИ ТА РОЗВИВАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ ІЗ СУПРОВОДУ ВЕТЕРАНІВ ТА ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ ОСІБ

Запровадження посади фахівця з супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб є ключовим елементом нової ветеранської політики України. Наказом Міністерства у справах ветеранів України від 09 квітня 2024 року №111 затверджено професійний стандарт «Фахівець із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб», який станом на березень 2026 року вже двічі зазнавав змін. Ключовим завданням фахівця із супроводу ветеранів (ФСВ) є надання ветеранам, членам їх сімей та іншим визначеним Порядком забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб особам, послуг з підтримки повернення до цивільного життя після проходження військової служби.

В своїй діяльності ФСВ мають забезпечити ветерану та його родині всеохоплюючу підтримку – від допомоги в оформленні державних пільг, визначенні потреб до надання психосоціальної підтримки та проведення заходів, спрямованих на формування соціально-позитивних ціннісних орієнтацій. Фахівець повинен не просто надати послугу, а й спроектувати індивідуальну траєкторію повернення людини до цивільного життя, він повинен стати сполучною ланкою між ветераном та суспільством, забезпечивши ветерану адаптацію та сталий розвиток .

Робота ФСВ є фізично та емоційно виснажливою, а система підтримки все ще перебуває на етапі становлення. Від ФСВ вимагається глибоке знання законодавства щодо соціального захисту та прав ветеранів, законодавчих норм щодо надання соціальних послуг, навігації в системі охорони здоров'я та реабілітації. За словами заступника міністра у справах ветеранів України Юлії Кіріллової станом на 30 січня 2026 року в Україні працює 1400 ФСВ, на супроводі яких перебуває орієнтовно 120000 ветеранів та членів їх родин [3]. Велика кількість запитів (понад 600000 за 2025 рік) [3] стосується саме «паперової» роботи – отримання статусів учасника бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, довідок про поранення та пільг,

різноманітних запитів до військових частин, медичних закладів, тощо. Фахівці часто стають заручниками «бюрократичної машини», недосконалої координації між різними державними установами, що спричиняє значне емоційне навантаження та займає питома частину робочого часу.

Робота ФСВ тісно пов'язана із травматичним досвідом самого ветерана і це є найскладніша частина роботи. Часто люди приходять у цю професію з щирим бажанням допомогти. Але без спеціальної психологічної підготовки вони опиняються беззахисними перед обличчям чужого болю та піддаються вторинній травматизації. 42% ФСВ самі є ветеранами/ветеранками та членами їх сімей. Такий фахівець, маючи власний травматичний досвід, може ретравматизуватись через спілкування під час супроводу ветеранів. Як наслідок, психіка ФСВ може не справлятися з емоційним навантаженням та «вмикає» захисні механізми, що призводить до «вигорання». Наслідком цього можуть бути і розрив контакту ветерана із ФСВ, і відчуття байдужості та знецінення свого досвіду, і втрата довіри ветераном до системи супроводу в цілому.

Тому важливим аспектом є комплексна підготовка ФСВ, яка має фокусуватись не лише на вивченні законодавства та здатності ведення ділової документації. Необхідно приділяти значну увагу формуванню психологічної стійкості, навчання використовувати психологічні техніки у роботі з ветеранами. Адже у системі «держава – ветеран» особистість ФСВ є не просто технічним виконавцем, а своєрідним «ціннісним фільтром», який визначає, чи відчує ветеран підтримку, чи зіткнеться з черговим проявом бюрократичної байдужості.

Концепція посттравматичного зростання свідчить про позитивний бік подолання кризи, коли люди після пережитих травматичних подій не просто повертаються до норми, а виходять на якісно новий рівень особистісного розвитку [4]. І ФСВ як перша людина, з якою ветеран контактує в системі «держава – ветеран» мав би бути тим, хто може помітити паростки зростання там, де сам ветеран бачить лише руїни, створити умови, за яких болючий досвід війни трансформується у потужну енергію відновлення особистості ветерана і, як наслідок, країни.

Внаслідок участі у бойових діях, у ветеранів часто змінюється ставлення до оточуючих, виникають нові та загострюються старі проблеми у стосунках, знижується

толерантність. А із посттравматичним зростанням пов'язані такі індивідуально-психологічні особливості ветеранів, як відчуття злагодженості, доброзичливість, сумлінність, рівень самооцінки та відчуття контролю, стійкість, сила духу, завзяття, наполегливість та хоробрість, тощо [4].

Згідно концепції акмеологічного розвитку особистості [6], для забезпечення високої ефективності ФСВ необхідно імплементувати перевірені методики, спрямовані на формування цільової ціннісно-сислової установки на вищі цінності та акмесоціалізацію. На це спрямований проєкт «Ветеранська хата» [5]. Зокрема, його найбільш активні учасники, які вже продемонстрували свою результативність, можуть самореалізовуватись в частині формування психологічної стійкості комплексної підготовки ФСВ. Це дозволяє змінити вектор комплексної підготовки ФСВ з «кризового менеджера» на «фасилітатора посттравматичного зростання». Адже саме посттравматичне зростання ветерана є найвищим показником ефективності роботи ФСВ.

Список використаних джерел

1. Професійний стандарт «Фахівець із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб», Наказ Міністерства у справах ветеранів України 10 жовтня 2025 р. № 835, <https://mva.gov.ua/nakaz-vid-20>
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2024 р. № 881 Про затвердження Порядку забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/881-2024-%D0%BF#Text>
3. Репортаж ТСН від 30.01.2026 р. «Робота для помічників ветеранів у цивільному житті! Яка зарплата і які обов'язки?» <https://www.youtube.com/watch?v=xPwEskgEaG0>
4. Кокурн О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Олійник В.О. Теоретичні основи посттравматичного зростання військовослужбовців – учасників бойових дій : метод. посіб. К. : ТОВ «7БЦ», 2023. 148 с.
5. Ткаченко О. Доказові психологічні практики посттравматичного розвитку в роботі з ветеранами та членами їх сімей. *Ментальне здоров'я особистості в парадигмі воєнного стану : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* / [редкол.: С. А. Мозоль, Н. С. Полудьонна, О. А. Прокопенко та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 294 – 299. <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/efbefe80-dafe-4e70-8e06-43cf1810ecc2/content>
6. Ткаченко О. А. Психологія акмеологічного розвитку особистості: дис. ... д - ра психол. наук: 19.00.01 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ, 2021. 467.

Заєць А. В.

*студентка 3 курсу ОП Соціальна робота
Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, м. Київ
науковий керівник:*

Снігур Ю. С.

*докторка філософії у галузі Психології,
асистентка кафедри соціальної роботи
Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, м. Київ*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ

У сучасних соціокультурних умовах комунікація виступає одним із ключових механізмів соціальної взаємодії та інтеграції особистості в суспільство. Саме через процес спілкування формуються соціальні зв'язки, відбувається передача соціального досвіду та розвивається особистість. Особливої актуальності проблема розвитку комунікативної компетентності набуває в підлітковому віці, оскільки цей період характеризується інтенсивними психологічними змінами, формуванням самосвідомості та активним розширенням соціальних контактів.

У наукових дослідженнях комунікація розглядається як складний соціально-психологічний процес. Зокрема, (Кривенко 2016) визначає комунікацію як «динамічний соціальний процес, що включає когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти і реалізується в межах певного соціокультурного контексту». Такий підхід підкреслює багатовимірний характер спілкування та його залежність від соціального середовища.

У контексті сучасних психологічних досліджень важливе місце займає поняття комунікативної компетентності. (Пінська; Калашнікова 2018) визначають її як систему знань про закономірності спілкування, умінь міжособистісної взаємодії та особистісних характеристик, що забезпечують адекватну поведінку людини в різних комунікативних ситуаціях. На думку дослідниць, комунікативна компетентність має динамічний характер і формується в процесі соціального досвіду та взаємодії з іншими людьми.

Подібну позицію висловлює (Добротвор 2017), який підкреслює, що комунікативна компетентність є міждисциплінарним феноменом, а її головною

характеристикою виступає здатність забезпечувати ефективно досягнення цілей спілкування з урахуванням соціальних і ситуаційних умов .

У структурі комунікативної компетентності дослідники виділяють кілька взаємопов'язаних компонентів. Так, (Шейко 2019) визначає когнітивний, операційно-поведінковий та особистісно-регулятивний компоненти, які разом формують систему ефективної міжособистісної взаємодії. Когнітивний компонент включає знання про правила та норми комунікації, операційно-поведінковий пов'язаний із практичними навичками спілкування, а особистісно-регулятивний відображає здатність особистості до самоконтролю та адаптації в різних соціальних ситуаціях.

Важливим елементом комунікативної компетентності є також невербальні засоби взаємодії. Як зазначають (Кривенко 2016), невербальна комунікація відіграє суттєву роль у передачі емоційних станів та міжособистісних відносин і часто доповнює або навіть замінює вербальне повідомлення. До таких засобів належать міміка, жести, інтонація мовлення та інші поведінкові прояви.

Особливості розвитку комунікативної компетентності значною мірою зумовлені віковими характеристиками підлітків. Дослідники (Брашеван 2019) зазначають, що підлітковий вік характеризується формуванням цілісної Я-концепції, розвитком рефлексії та посиленням потреби у визнанні з боку соціального оточення. У зв'язку з цим спілкування стає важливим засобом самоствердження та формування особистісної ідентичності.

Значний вплив на формування комунікативної поведінки підлітків мають референтні групи. (Мамчур 2019) підкреслює, що саме в процесі взаємодії з однолітками підлітки засвоюють соціально прийнятні моделі поведінки та навчаються регулювати власні комунікативні дії відповідно до очікувань групи. У цьому сенсі групове середовище виступає своєрідною «соціальною лабораторією», у межах якої підлітки експериментують із різними формами взаємодії.

Емоційні особливості підліткового віку також істотно впливають на характер спілкування. (Немеш 2017) зазначає, що підлітки характеризуються підвищеною емоційною чутливістю та лабільністю емоційних реакцій, що пов'язано з перебудовою самосвідомості та зростанням значущості соціальних оцінок . У свою

чергу, підвищена тривожність може ускладнювати комунікацію та спричиняти труднощі у встановленні соціальних контактів.

У рамках курсової роботи нами було проведено емпіричне дослідження особливостей комунікативної компетентності підлітків, яке було проведено із використанням методики КОС-2 (визначення комунікативних і організаторських схильностей). У дослідженні взяли участь 37 підлітків віком 10–13 років. Дана методика дозволяє оцінити готовність особистості до соціальної взаємодії, ініціативність у спілкуванні, здатність встановлювати контакти та організовувати спільну діяльність.

Аналіз отриманих результатів показав, що значна частина респондентів демонструє достатньо високий рівень комунікативної активності. Зокрема, за низкою питань частка відповідей, що збігаються з ключем методики, перевищує 70 %, що свідчить про наявність у підлітків схильності до соціальної взаємодії, готовності встановлювати нові контакти та брати участь у спільній діяльності. Наприклад, високі показники зафіксовано у питаннях, пов'язаних із бажанням розширювати коло спілкування та підтримувати взаємодію з іншими людьми.

Разом з тим результати дослідження свідчать про нерівномірність розвитку комунікативних і організаторських схильностей. За окремими показниками спостерігається нижчий рівень вираженості відповідних якостей, що може свідчити про труднощі у прояві ініціативи або організації колективної діяльності. Подібна неоднорідність результатів узгоджується з теоретичними положеннями дослідників, які підкреслюють, що комунікативна компетентність формується поступово і залежить від поєднання індивідуальних та соціальних чинників.

Отримані результати також підтверджують положення (Назара 2018) про те, що ефективний розвиток комунікативної компетентності можливий лише за умов активної суб'єктної позиції особистості, яка проявляється у здатності підлітка не лише засвоювати запропоновані моделі спілкування, а й адаптувати їх до конкретних соціальних ситуацій.

Крім того, результати дослідження узгоджуються з висновками (Бучми 2018), який підкреслює, що формування комунікативної здатності підлітків пов'язане з можливістю їх активної участі у різних формах соціальної діяльності, що сприяє розвитку ініціативності, співпраці та соціальної взаємодії.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що підлітковий вік є важливим етапом формування комунікативної компетентності. У цей період активно розвиваються навички міжособистісної взаємодії, здатність до встановлення соціальних контактів та організації спільної діяльності. Водночас результати свідчать про наявність індивідуальних відмінностей у рівні розвитку комунікативних і організаторських схильностей, що обумовлює необхідність створення спеціальних освітніх та соціально-психологічних умов для їх розвитку.

Отже, формування комунікативної компетентності підлітків потребує комплексного підходу, який поєднує психологічну підтримку, розвиток соціальних навичок та створення сприятливого середовища для міжособистісної взаємодії. Подальші наші наукові доробки будуть спрямовані на розроблення ефективних тренінгових програм та освітніх технологій, спрямованих на розвиток комунікативної компетентності підлітків у сучасному соціальному середовищі.

Список використаних джерел

1. Антошків А. & Колісник М. (2020) Комунікативна креативність як психологічний ресурс розвитку особистості Психологічні студії, 10–20.
2. Брашеван О. А. & Караджи О. С. (2019) Соціально-психологічні особливості розвитку підлітків. Науковий вісник психології. 296–299.
3. Бучма В. В. (2018) Формування комунікативної здатності підлітків у процесі соціальної взаємодії. Педагогіка та психологія. 142–148.
4. Добротвор О. В. (2017) Комунікативна компетентність як предмет психологічного дослідження. Психологічні перспективи, 57–60.
5. Кривенко В. В. (2016) Комунікація як соціально-психологічний процес. // Соціальна психологія, 72–73.
6. Мамчур І. (2019) Психологічні особливості входження підлітків до референтних груп. Психологія особистості, 103–109.
7. Назар М. М. (2018) Суб'єктна активність як чинник розвитку комунікативної компетентності особистості. Психологічні дослідження, 4–7.
8. Немеш В. І. (2017) Емоційні особливості розвитку підлітків. Вісник психології, 94–95.
9. Пінська О. & Калашнікова Г. (2018) Комунікативна компетентність: структура та зміст. Наукові записки з психології, 158–160.
10. Шейко О. В. (2019) Структура комунікативної компетентності особистості. Психологічні науки, 171–172.

Іванова М. А.

*здобувачка освіти I курсу освітнього ступеня
магістр факультету Психологія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ*

Ловчикова В. В.

*здобувачка освіти I курсу освітнього ступеня
магістр факультету Психологія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ*

БАЛАНС СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА: ЯК НЕ ДОПУСТИТИ ЕМОЦІЙНОГО ВИСНАЖЕННЯ ТА СПІВЗАЛЕЖНОСТІ В ДОПОМІЖНІЙ ПРОФЕСІЇ

Професійна діяльність соціального працівника здійснюється в умовах підвищеної соціальної напруги та регулярного контакту з кризовими життєвими ситуаціями клієнтів. Тривала емоційна включеність формує ризик розвитку емоційного виснаження, вторинної травматизації та співзалежних моделей професійної поведінки.

Синдром професійного вигорання визначається як багатовимірний феномен, що включає емоційне виснаження, деперсоналізацію та редукцію професійних досягнень [7, с. 99–113]. Дослідження підтверджують, що вигорання формується внаслідок невідповідності між вимогами професійного середовища та ресурсами фахівця [6, с. 103–111]. Встановлено зв'язок між перевантаженням і наміром залишити професію [4, с. 5–25].

Допоміжні професії характеризуються ризиком secondary traumatic stress. Поширеність симптомів вторинного травматичного стресу серед соціальних працівників підтверджена емпірично [2, с. 63–70]. Інтенсивне емпатійне залучення може призводити до розвитку compassion fatigue – виснаження здатності до співпереживання [3; 5, с. 31–52].

У професійній взаємодії можливе формування співзалежності, що проявляється у гіпервідповідальності та розмитті меж. Психологічним механізмом виступають проєкції та контрпереносні реакції, коли клієнт асоціюється з образом значущої особи з особистого досвіду фахівця. Це сприяє формуванню циклу «гіпервідповідальність – перевантаження – виснаження».

Професійні межі визначаються як система етичних норм і ролей, що регулюють взаємодію між фахівцем і клієнтом [10, с. 121–133; 12]. Дотримання принципів конфіденційності та уникнення подвійних стосунків є базовою умовою професійної безпеки [1]. Розвиток емоційного інтелекту пов'язаний зі зниженням професійного стресу [9, с. 1107–1117; 11, с. 276–285]. Супервізія сприяє усвідомленню контрпереносних реакцій та підтримці професійної ідентичності [8, с. 49–67].

Баланс соціального працівника полягає у поєднанні емпатії з чітко окресленими професійними межами. Комплексна профілактика виснаження має включати організаційну підтримку, розвиток саморегуляції та регулярну супервізійну практику.

Список використаних джерел

1. Banks S. Ethics and values in social work. 4th ed. London: Palgrave Macmillan, 2012. 248 p.
2. Bride B. E. Prevalence of secondary traumatic stress among social workers. *Social Work*. 2007. Vol. 52, No 1. P. 63–70.
3. Figley C. R. Compassion fatigue: Toward a new understanding of the costs of caring. New York: Brunner/Mazel, 1995. 268 p.
4. Kim H., Stoner M. Burnout and turnover intention among social workers. *Administration in Social Work*. 2008. Vol. 32, No 3. P. 5–25.
5. Knight C. Indirect trauma in the field practicum: secondary traumatic stress and compassion fatigue. *The Journal of Baccalaureate Social Work*. 2010. Vol. 15, No 1. P. 31–52.
6. Maslach C., Leiter M. P. Understanding the burnout experience: recent research and its implications for psychiatry. *World Psychiatry*. 2016. Vol. 15, No 2. P. 103–111.
7. Maslach C., Jackson S. E. The measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behavior*. 1981. Vol. 2. P. 99–113.
8. Bogo M., McKnight K. Clinical supervision in social work: a review of the research literature. *The Clinical Supervisor*. 2006. Vol. 24, No 1–2. P. 49–67.
9. Mikolajczak M., Menil C., Luminet O. Explaining the protective effect of trait emotional intelligence regarding occupational stress. *Journal of Research in Personality*. 2007. Vol. 41. P. 1107–1117.
10. Reamer F. W. Boundary issues in social work: managing dual relationships. *Social Work*. 2003. Vol. 48, No 1. P. 121–133.
11. Sánchez-Álvarez N., Extremera N., Fernández-Berrocal P. The relation between emotional intelligence and subjective well-being. *The Journal of Positive Psychology*. 2016. Vol. 11, No 3. P. 276–285.
12. Zur O. Boundaries in psychotherapy: ethical and clinical explorations. Washington: American Psychological Association, 2007. 244 p.

Ільчук А.М.
аспірант 2 курс, факультет психології
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
м. Київ,
ORCID ID: 0009-0001-4063-9082
[*an.ilchuk27@gmail.com*](mailto:an.ilchuk27@gmail.com)

«СОЦІАЛЬНА ЗГУРТОВАНІСТЬ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ: КЕЙС МІКРОРАЙОНУ САДГОРА МІСТА ЧЕРНІВЦІ»

Після початку повномасштабного вторгнення мікрорайон Садгора м. Чернівці став одним із локальних просторів прийому внутрішньо переміщених осіб зі східних і південних регіонів України. Збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб суттєво підвищило навантаження на локальну інфраструктуру приймаючої громади та актуалізувало потребу у формуванні механізмів соціального включення, здатних запобігати міжгруповій напрузі та сприяти інтеграції нових мешканців. Метою цих тез є аналіз формування соціальної згуртованості у приймаючій громаді на прикладі мікрорайону Садгора м. Чернівці. У дослідженні використано метод кейс-стаді (case study). В умовах війни ця проблема набуває особливої значущості, оскільки, з одного боку, спільна загроза може посилювати солідарність, а з іншого — конкуренція за ресурси, відмінності досвіду та невизначеність можуть провокувати дистанціювання й конфліктність (Fiedler, 2023).

На початковому етапі адаптації одним із головних викликів для громади було забезпечення базових потреб переселенців у місцях розміщення, які часто виявлялися недостатньо підготовленими до прийому великої кількості людей. Водночас саме ця ситуація стала поштовхом до формування спільних практик взаємодії між місцевими мешканцями та внутрішньо переміщеними особами. Спільне облаштування житлового простору, організація побуту та розвиток спільних інфраструктурних елементів виконували не лише утилітарну, а й важливу соціально-інтеграційну функцію, створюючи умови для формування взаємної довіри між різними групами мешканців. Участь у спільній діяльності створювала умови для регулярного контакту між різними групами, що в теорії соціальної згуртованості розглядається як важливий механізм формування довіри та взаємного визнання (Fonseca, Lukosch & Brazier, 2019). У цьому

випадку внутрішньо переміщені особи виступали не лише отримувачами допомоги, а ставали повноправними учасниками спільної діяльності, що мало принципове значення для подолання патерналістської моделі взаємодії та зниження соціальної дистанції.

Подальший розвиток локальної взаємодії виявився пов'язаним із переходом від ситуативної допомоги до більш стійких форм соціального контакту. У громаді виникли групи взаємопідтримки, освітні ініціативи, курси, дитячі та молодіжні активності, до яких залучалися як ВПО, так і місцеві мешканці. Подібні формати мали значення не лише як спосіб підтримки адаптації, а й як простір формування так званих «місткових» соціальних зв'язків, що поєднують різні групи та знижують ризик утворення ізольованих соціальних середовищ (Putnam, 2000). Особливо важливим є те, що подібні практики базувалися на повторюваності й спільній участі, а не на одноразових символічних заходах. Саме довготривалі форми співпраці — через навчання, дозвілля, волонтерство, молодіжні ініціативи — створюють передумови для трансформації індивідуального позитивного досвіду в колективну норму взаємодії. У результаті спільність починає переживатися не як декларативна ідея, а як досвід повсякденної кооперації.

Окремим напрямом інтеграції стало залучення молоді та сімей до спортивних і культурних ініціатив. У подібних практиках спорт і дозвілля виконують функцію соціального посередництва, створюючи простір контакту поза адміністративними або кризовими сценаріями. Це особливо важливо в умовах війни, коли багато взаємодій між людьми відбуваються навколо дефіциту, травми або потреби в допомозі. Перенесення взаємодії у сферу спільної активності, навчання чи дозвілля дозволяє зменшити асиметрію ролей і створити умови для більш рівноправного включення. У цьому сенсі локальні інтеграційні формати можна розглядати як інструмент розвитку горизонтальної згуртованості, що підвищує інтенсивність міжособистісних контактів, сприяє формуванню зв'язків довіри та розширює межі символічного «ми» в громаді.

Суттєве значення для розвитку згуртованості в Садгорі мала також комунікаційна складова. За повідомленням місцевого медіа, у громаді Садгори було започатковано інформаційний бюлетень, ініційований внутрішньо переміщеними особами, який мав на меті покращити комунікацію між переселенцями та місцевими мешканцями (Зарецька, 2023). Через висвітлення історій самих переселенців,

локальних ініціатив, досвіду взаємодії та діяльності місцевих інституцій формувалася спільний інформаційний простір, у якому ВПО ставали не лише об'єктами повідомлень, а суб'єктами локального життя. Така форма комунікації знижувала ризики стигматизації, робила більш видимим внесок внутрішньо переміщених осіб у розвиток громади та сприяла формуванню емпатії з боку місцевих мешканців. Водночас включення інформації про діяльність органів місцевого самоврядування, соціальних служб і партнерських ініціатив підвищувало прозорість інституційної підтримки. У результаті комунікація виконувала подвійну функцію: зміцнювала горизонтальні зв'язки між різними групами населення і водночас посилювала вертикальну довіру до інституцій.

Кейс Садгори демонструє важливість поєднання горизонтальних і вертикальних форм соціальної взаємодії. Саме їх взаємодія створює умови для формування стійкої соціальної згуртованості громади. Горизонтальна згуртованість проявлялася у формуванні взаємної підтримки між місцевими мешканцями й переселенцями, розширенні мереж контактів, участі в спільних ініціативах та зниженні міжгрупової дистанції. Вертикальна згуртованість, натомість, виявлялася у налагодженні партнерської взаємодії між громадою та місцевими інституціями. Важливим кроком у цьому напрямі стала інституціоналізація волонтерських ініціатив через реєстрацію громадської організації, що дозволило активістам не лише отримувати ресурси, а й виступати легітимним учасником взаємодії з органами місцевого самоврядування. У термінах теорії соціального капіталу це відповідає розвитку так званих *linking*-зв'язків — вертикальних каналів доступу громади до ресурсів і центрів ухвалення рішень (Szreter & Woolcock, 2004). Важливо, що у цьому випадку переселенці не були виключені з процесів прийняття рішень, а виступали суб'єктами формулювання потреб і пропозицій, що суттєво підвищувало рівень легітимності спільних дій та довіри до влади.

Іншим важливим аспектом кейсу стало інституційне інвестування в соціальну інфраструктуру взаємодії. Надання приміщень для діяльності ініціатив, підтримка просторів зустрічей, навчання, психосоціальної підтримки та громадських подій формували матеріальні умови для регулярної співпраці. Такі простори варто розглядати не лише як місця надання послуг, а як інфраструктуру соціальної згуртованості, оскільки саме вони створюють умови для повторюваного контакту,

кооперації та виникнення нових соціальних зв'язків. Досвід України загалом показує, що без інституційного закріплення низові ініціативи часто залишаються короткочасними та фрагментарними, тоді як підтримка з боку місцевої влади або міжнародних партнерів підвищує їхню сталість та вплив (United Nations Development Programme, 2020). У випадку Садгори це дозволило перейти від реактивної допомоги в умовах гострої кризи до більш сталої моделі локальної інтеграції.

Узагальнення результатів аналізу дозволяє розглядати кейс Садгори як приклад практичної реалізації механізмів соціальної згуртованості в умовах війни. Її розвиток був пов'язаний не з одним окремим заходом, а з поєднанням кількох взаємопов'язаних чинників: спільної діяльності, інклюзивної участі, розвитку горизонтальних і вертикальних зв'язків, комунікаційної відкритості та часткової інституціоналізації ініціатив. Саме ця сукупність умов створила можливість для зниження соціальної напруги, зміцнення взаємної довіри та формування відчуття спільності між різними групами населення. Таким чином, соціальна згуртованість постає не лише як нормативний ідеал чи аналітична категорія, а як практично організований процес, у якому спільні практики, соціальна участь і партнерство з інституціями стають основою стійкості громади в кризовий період.

Список використаних джерел

1. Fiedler, C. (2023). What do we know about how armed conflict affects social cohesion? A review of the empirical literature. *International Studies Review*, 25(3). <https://doi.org/10.1093/isr/viad030>
2. Fonseca, X., Lukosch, S., & Brazier, F. (2019). Social cohesion revisited: A new definition and how to characterize it. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 32(2), 231–253. <https://doi.org/10.1080/13511610.2018.1497480>
3. Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
4. Szreter, S., & Woolcock, M. (2004). Health by association? Social capital, social theory, and the political economy of public health. *International Journal of Epidemiology*, 33(4), 650–667. <https://doi.org/10.1093/ije/dyh013>
5. United Nations Development Programme. (2020). *Strengthening social cohesion: Conceptual framing and programming implications*. <https://www.undp.org/publications/strengthening-social-cohesion-conceptual-framing-and-programming-implications>
6. Зарецька, Л. (2023, 31 липня). *Хочуть інтегрувати ВПО в життя міста: волонтери з Харкова випускають у Чернівцях газету для переселенців. Шпальта*. <https://shpalta.media/2023/07/31/khocut-integruvati-vpo-v-zitta-mista-volonteri-z-harkova-vipuskaut-u-cernivcah-gazetu-dla-pereselenciv/>

Каденко І.Л.
*здобувачка освіти 4 року навчання ОП «Соціальна робота»
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ
Науковий керівник:
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи*
Волинець Н. В.
*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ОСІБ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасні умови воєнного часу суттєво трансформують соціальний простір розвитку підлітків та створюють додаткові психотравмуючі чинники, які впливають на їх емоційний стан, поведінку та життєві перспективи. Підлітковий вік є критичним етапом розвитку особистості, під час якого відбуваються значні зміни на емоційному, соціальному та когнітивному рівнях. Підлітки перебувають на етапі активного особистісного становлення, формування ідентичності, ціннісних орієнтацій і життєвих планів, тому вони особливо чутливі до впливу тривалого стресу, невизначеності та загроз безпеці. У таких умовах важливим є розуміння чинників, які дозволяють молодій людині зберігати активність, внутрішню рівновагу та здатність до адаптації. Одним із таких ресурсів є життєстійкість.

Феномен життєстійкості в умовах війни досліджували С. Д. Максименко, Т. М. Титаренко, О. А. Чиханцова, Н. Е. Мілорадова, Л. А. Перелигіна, С. М. Кондратюк, В. В. Предко, С. Л. Кравчук, Т. О. Ларіна, А. Ю. Швалб та ін. У науковому дискурсі життєстійкість розглядається як здатність особистості витримувати стресові ситуації, зберігати внутрішню збалансованість і підтримувати ефективність діяльності. Водночас вона виступає ключовим показником індивідуальної здатності до зрілих форм саморегуляції [1].

У науковій літературі життєстійкість визначається як стійка багатовимірна особистісна властивість, що включає сукупність переконань і поглядів про себе та навколишній світ, які забезпечують мотивацію й здатність перетворювати складні

життєві ситуації на можливості для розвитку та сприяють збереженню психологічного здоров'я й ефективності дій навіть у високостресових умовах [2, с. 12–13].

Згідно з підходом С. Кобейси та С. Мадді, життєстійкість є інтегративною характеристикою особистості, що охоплює систему настанов для ефективного подолання стресових життєвих ситуацій та відображає загальний рівень психічного здоров'я. Вона включає когнітивні, емоційні та поведінкові реакції, які стимулюють активну трансформацію досвіду та особистісне зростання. Ставлення до нових викликів, здатність мобілізувати внутрішні ресурси та готовність до змін визначають адаптаційний потенціал і ефективність подолання труднощів.

У структурі життєстійкості дослідники виокремлюють три взаємопов'язані компоненти: включеність, контроль і прийняття ризику (виклику). Компонент включеності характеризує якість взаємодії особистості з навколишнім середовищем, систему її настанов щодо себе та соціуму і виявляється у готовності активно залучатися до розв'язання життєво значущих завдань з урахуванням впливу зовнішніх обставин. Контроль як структурна складова життєстійкості протистоїть переживанню пасивності та безпорадності й відображає переконання людини у власній здатності впливати на перебіг подій і знаходити альтернативні способи подолання стресу. Прийняття ризику (виклику) відображає відкритість особистості до нового досвіду, готовність сприймати труднощі як можливості для саморозвитку.

До базових цінностей життєстійкості відносять співпрацю, довіру та креативність. Відповідно до підходу С. Мадді, її витoki закладаються на ранніх етапах онтогенезу й у подальшому зазнають змін у процесі розвитку особистості. Найбільш чутливими для становлення складових життєстійкості виступають періоди дитинства та підліткового віку, причому визначальну роль у цьому процесі відіграють сімейні взаємини. Водночас розвиток життєстійкості можливий і в дорослому віці, проте інтенсивність цього процесу є значно нижчою порівняно з ранніми етапами життєвого шляху [3, с.7–8].

За даними буклету Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, підлітковий вік охоплює період від 10 до 19 років. Це досить тривалий етап життя, протягом якого дитина зазнає значних змін, формуючи власну особистість і стикаючись із новими викликами, на які вона іноді реагує як дитина, а іноді – як доросла людина [4].

Американський учений, психолог Г. Стенлі Холл визначав підлітковий вік як важливий перехідний етап між дитинством і дорослим життям, під час якого особистість зазнає як фізіологічних, так і психологічних змін, описуючи його як період «бурі та стресу» [3, с.9].

Формування життєстійкості відбувається під впливом як внутрішніх психологічних ресурсів, так і характеристик соціального оточення, що набуває особливої значущості для осіб підліткового віку в умовах воєнного стану [1].

У наукових підходах життєстійкість описується як феномен самодетермінації, що проявляється у прагненні до саморозвитку, реалістичній оцінці власних можливостей і здатності надавати особистісного смислу життєвим подіям. Вона охоплює систему відносно стабільних позитивних властивостей особистості – ціннісно-сміслові орієнтації, автономію, самоствалення, мотивацію самореалізації, які забезпечують психологічну витривалість і адаптивність. Водночас життєстійкість функціонує як ресурс, що підтримує психологічне благополуччя, сприяє ефективній адаптації до змін і дає змогу інтерпретувати труднощі як потенціал для розвитку [1; 2, с.15; 3].

Важливу роль у розвитку життєстійкості відіграють внутрішньоособистісні характеристики підлітка. Найбільш значущими серед них є емоційна стабільність, сформованість саморегуляції, позитивна самооцінка, самоефективність, фрустраційна толерантність і внутрішній локус контролю, які забезпечують відчуття керованості власним життям та готовність до подолання викликів. Проактивна залученість у діяльність і установка на контроль сприяють конструктивному осмисленню досвіду та підвищують адаптивний потенціал особистості [1].

Суттєвим детермінантом виступає соціальна підтримка. Підтримувальні взаємини в сім'ї, прийняття з боку однолітків і педагогів, а також позитивний психологічний клімат найближчого соціального середовища формують відчуття безпеки та приналежності, що посилює стресостійкість підлітків. У контексті воєнного стану значення цих чинників зростає, оскільки підлітки перебувають в умовах хронічної невизначеності, інформаційного напруження та зміненого освітнього середовища [2, с.15; 3].

Окремого значення набуває здатність до посттравматичного зростання. За умови конструктивного переосмислення складного досвіду, мобілізації внутрішніх ресурсів і

формування смислів пережиті стресові події можуть трансформуватися у фактор особистісного розвитку. Позитивна інтерпретація травматичного досвіду, відновлення суб'єктивного контролю та розвиток емпатійності сприяють підвищенню психологічної стійкості й адаптивності підлітків.

Водночас життєстійкість осіб підліткового віку детермінується ширшим соціально-середовищним контекстом. Умови воєнного часу по-різному впливають на різні групи молоді – тих, хто проживає в зоні бойових дій, має родичів-військовослужбовців, досвід вимушеного переміщення або непрямого переживання травматичних подій. Незалежно від наявності прямого досвіду, життєстійкість залежить від внутрішніх особистісних ресурсів та зовнішніх соціальних умов і може бути розвинута шляхом цілеспрямованої підтримки та розвитку навичок адаптації [1].

Отже, життєстійкість осіб підліткового віку в умовах воєнного стану формується внаслідок взаємодії особистісних, міжособистісних і соціально-середовищних чинників. До провідних особистісних ресурсів належать саморегуляція, оптимізм, позитивне самоствалення та внутрішній локус контролю; міжособистісний рівень представлений підтримкою сім'ї, однолітків і педагогів; соціально-середовищний – безпечністю освітнього простору, передбачуваністю соціальних умов і доступністю психологічної допомоги. Сукупна дія цих чинників визначає здатність підлітка зберігати психологічне благополуччя й адаптуватися до викликів сьогодення.

Список використаних джерел

1. Чепіга, Л. П. Життєстійкість особистості в умовах воєнного часу / Лада Петрівна Чепіга . *Особистість, суспільство, війна* : тези доп. учасників міжнар. психолог. форуму (м. Харків, Україна, 26 квіт. 2024 р.). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Нац. акад. правових наук України. Харків : ХНУВС, 2024. С. 340– 345.
2. Кокун О. М., Мельничук Т. І. Резилієнс-довідник: практичний посібник. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2023. 25 с.
3. Андрущенко Т. Психологічні особливості життєстійкості і благополуччя осіб підліткового віку. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. Серія 12. Психологічні науки. Вип. 25 (70), 2024. С. 5– 15.
4. Підлітковий вік: іспит складено!: буклет / Всеукраїнський громадський центр «Волонтер»; за підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні. Київ, 2021. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/14396/file/Онлайн-буклет_підлітковий%20вік.pdf. (дата звернення: 25.02.2026).

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОПРОФІЛАКТИКИ РИЗИКІВ ВИНИКНЕННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПРАВООХОРОНЦІВ

На сьогоднішній день питання виявлення ризиків виникнення девіантної поведінки у правоохоронців за ранніми ознаками є однією з актуальних проблем профілактичної роботи психологічних служб правоохоронних органів. Оскільки, як правило, в основі дослідження девіантної поведінки закладений міждисциплінарний підхід, відповідно і їх робота, спрямована на попередження факторів ризику, повинна спиратися на науково-практичні досягнення суміжних з психологічною наукою областях знань, в тому числі соціальної, педагогічної, правової тощо. Разом із тим автори відзначають високу ефективність тренінгових методів в корекції поведінки. Так, В. О. Лефтеров вказує, що принципово важливо поєднувати всі заходи психопрофілактики оскільки при такому комплексному підході вони сприяють підвищенню адаптивності особистості [2].

В даний час в Україні застосовується широкий спектр методів, підходів, програм психопрофілактики схильності до девіантної поведінки. У тому числі, лекторії, дискусії, консультації, рольові ігри, психофізичні вправи та інші. При цьому необхідно відзначити, що ключове завдання професійно-психологічного тренінгу в контексті системи вправ – зміцнення і розвиток професійно-значущих якостей, а також оволодіння навичками, пов'язаними з підвищенням ефективності діяльності.

Наше емпіричне дослідження психологічних факторів ризиків виникнення девіантної поведінки у формі аномії, адиктивної, аутодеструктивної, агресивної, асоціальної та делінквентної поведінки, а також професійної деформації показало, що ризик обумовлений дисбалансом індивідуально-психологічних та соціально-психологічних факторів. Зокрема, ми встановили, що характерними психологічними факторами ризику виникнення зазначених форм є замкнутість, ригідність мислення,

емоційна нестійкість, авторитарність, податливість почуттям, порушення локусу контролю, схильність до егоцентризму і ворожості.

Слід зазначити, що згідно позиції Л. І. Мороз аналіз професійної діяльності допомагає найбільш повно розкрити особистісні якості, адже саме психічні властивості в процесі життєдіяльності визначають поведінку особистості, а не зовнішні умови самі по собі [3].

Аналіз джерел дозволив нам забезпечити теоретичну основу розробки психопрофілактичної програми допомоги правоохоронцям. Зокрема, керуючись позицією Д. О. Александрова та О. А. Левенець, ми визначили такі критерії ефективності психотренінгу як розвиток вміння саморегуляції, самоконтролю, самовладання, розвиненість внутрішнього мовлення, здатність «тримати удар» [1]. У зв'язку з цим, нами розроблена і апробована психологічна програма профілактики ризику виникнення девіантної поведінки у правоохоронців, яка передбачає, наступні основні заходи: первинну та підсумкову психодіагностику, знайомство учасників тренінгу, тематичні міні-лекції, рефлексивну частину, розігрівачі та основні вправи, рольові ігри, питання-відповіді, зворотний зв'язок, домашні завдання. Тренінгова програма розрахована на десять занять по 60-90 хвилин за сесію, в групі до 15 осіб. Тематичний зміст програми:

Перша ознайомча сесія включає знайомство, міні-лекцію про природу девіантної поведінки, цілі і завдання тренінгу, обговорення очікуваних результатів, питання-відповіді, вступне психологічне тестування та індивідуальний розбір результатів тесту.

Друга сесія включає міні-лекцію з теорії асертивності, вправи для розвитку впевненості і командної роботи, а також обговорення підсумків з рефлексією і домашніми завданнями.

Третя сесія присвячена тренінгу професійної комунікації. У міні-лекції розглядаються поняття комунікації, причини її неефективності, а також способи, види і форми взаємодії, включаючи вербальне і невербальне спілкування. Основна частина включає практичні вправи, спрямовані на розвиток навичок спілкування, здатності до активного слухання. На завершення заняття проходить обговорення підсумків, рефлексія, обмін думками і домашні завдання.

Четверта сесія присвячена тренінгу з управління конфліктами. На початку проводиться міні-лекція, в якій розглядається суть конфліктів. Основна частина включає вправи, що розвивають навички ефективного вирішення конфліктних ситуацій. На завершення учасники підводять підсумки заняття, займаються рефлексією, отримують зворотний зв'язок і домашні завдання.

П'ята сесія присвячена особистісному зростанню: учасникам пояснюють цілі і завдання, виконують вправи на групову взаємодію, самоконтроль, комунікацію і увагу. Завершується зустріч обговоренням підсумків і видачою домашніх завдань.

Шоста сесія включає постановку цілей тренінгу з емоційного інтелекту, вправи для розвитку емпатії і завершення з рефлексією і домашніми завданнями.

Сьома сесія включає знайомство з методом усвідомленості, виконання вправ і психотехнік, обговорення результатів і видачу домашніх завдань.

Восьма сесія присвячена логотерапії: коротко обговорюються історія методу, основні ідеї та цілі тренінгу. Заняття включає вправи з пошуку сенсу життя і роботи, а також обговорення результатів і домашнє завдання.

Дев'ята сесія присвячена піраміді Ділтса: розглянуті історія, принципи методу і цілі тренінгу; проведено аналіз моделі, рефлексія і збір зворотного зв'язку.

Десята сесія присвячена аутогенному тренуванню: учасники вивчають історію методу, техніку і три вправи, знайомляться з швидким розслабленням і дихальним тренінгом. Потім проходять психодіагностичні тести, отримують завдання і обговорюють отриманий досвід.

Для перевірки ефективності нашої тренінгової програми була сформована експериментальна група з 24 осіб. Для проведення занять учасників розділили на дві підгрупи по 12 осіб. Контрольна група також включала 24 людини, відібраних серед учасників попереднього етапу дослідження, які не проходили тренінг і не піддавалися спеціальному психопрофілактичному впливу.

Порівняння вихідних показників між експериментальною і контрольною групами істотних відмінностей не виявило. Однак аналіз динаміки досліджуваних якостей у представників експериментальної групи до і після тренінгу продемонстрував значне підвищення емоційної стійкості, спостерігалось зниження загальної тенденції до самовпевненості тощо.

Таким чином, вважаємо, що впровадження психологічними службами правоохоронних органів даної психотренінгової програми профілактики ризику виникнення девіантної поведінки у правоохоронців надасть ефективну допомогу для зміцнення професійно значущих якостей особистості співробітника правоохоронного органу.

Список використаних джерел

1. Александров, Д. О., Левенець, О. А. (2015). Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції. Частина 7. *Тренінгові технології формування професійно значущих якостей працівника ОВС: навч.-метод. посіб.* Національна академія внутрішніх справ. С. 127.
2. Лефтеров, В. О. (2008). Психологічні тренінгові технології в органах внутрішніх справ. Методологія психотренінгу та його використання у професійно-психологічному розвитку персоналу, задіяного в екстремальних видах діяльності. *ДЮІ, І(ІІ)*, С. 240.
3. Мороз, Л. І. (2004). Розвиток комунікативних умінь: посібник для ведучих тренінгу. *РВВ КЮІ МВС*. С. 112.

Копилова Є.С.
магістр психології
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ

СУБ'ЄКТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ПРОСТОРУ ДОВІРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан створює ситуацію хронічної соціальної напруги, невизначеності та втрат, що охоплює всі рівні суспільства. У таких умовах соціальна робота набуває особливої значущості як механізм підтримки вразливих груп населення та стабілізації соціальних процесів. Водночас ефективність діяльності соціального працівника визначається не лише нормативними процедурами й технологіями допомоги, а й внутрішньою позицією самого фахівця.

У воєнному контексті взаємодія між соціальним працівником і клієнтом відбувається в умовах спільного кризового поля. Обидві сторони перебувають під впливом інформаційної напруги, економічної нестабільності та безпекових загроз. Попри різницю професійних ролей, вони є учасниками одного історичного періоду.

Така взаємність створює ризик взаємної реактивності, співзлиття або посилення захисних механізмів.

Окремим чинником ускладнення професійної взаємодії виступає соціальна стереотипізація статусу соціального працівника. В українському контексті поряд із визнанням гуманістичної місії професії зберігаються уявлення про її бюрократизованість, низький статус та обмежений вплив. Подібні наративи можуть знижувати початковий рівень довіри клієнтів і впливати на професійну самооцінку фахівців. Інтеріоризація знецінюючих установок здатна призводити до рольової скутості, підвищеної тривожності та формалізації взаємодії.

У воєнний період також посилюється тенденція до трансляції нормативної стійкості. У публічному дискурсі соціально схвалюваними вважаються витримка, оптимізм та функціональна зібраність, тоді як переживання страху, безсилля чи розгубленості можуть маргіналізуватися. Така модель соціально схвалюваної адаптивності передбачає демонстрацію «благополуччя» при витісненні складних емоційних станів. Подібний розрив між публічним і внутрішнім досвідом знижує якість контакту та ускладнює формування довіри.

У цьому контексті ключового значення набуває суб'єктність. Під суб'єктністю розуміється здатність особистості усвідомлювати власні емоційні стани, відрізнити їх від переживань іншого та займати позицію щодо них. Згідно з екзистенційним підходом, саме позиція щодо обставин визначає внутрішню цілісність особистості [1]. Психодинамічна традиція наголошує на необхідності інтеграції різних аспектів переживань у єдину структуру досвіду [2].

Суб'єктність у професійній діяльності передбачає внутрішню інтегрованість – здатність визнавати власні стани без їх заперечення або витіснення. Саморегуляція у допомагаючих професіях не зводиться до придушення емоцій чи демонстрації нормативної стійкості. Вона полягає в інтеграції переживань у цілісну структуру особистості, що дозволяє діяти не з позиції захисту статусу, а з позиції змісту професійної діяльності.

Особливої уваги потребує вплив цифрового середовища. Соціальні мережі стали простором неформальної психосоціальної взаємодії, де відбувається колективна регуляція емоційних станів. Дослідження засвідчують, що використання цифрового

контенту може виконувати функцію короткочасної регуляції стану [3], однак надмірне споживання негативної інформації пов'язують із підвищенням рівня тривожності та емоційного виснаження [4; 5]. Для соціального працівника розмиття меж між професійною та особистою комунікацією у цифровому просторі підвищує ризик співчуттєвої втоми та вторинної травматизації [6].

У ситуації спільного кризового контексту простір довіри не може формуватися виключно завдяки технічним методикам. Він виникає як результат внутрішнього стану фахівця. За умови сформованої суб'єктної позиції соціальний працівник здатний визнавати клієнта активним учасником взаємодії, а не об'єктом впливу. Суб'єктність дозволяє:

- зберігати професійні межі без емоційної дистанції;
- визнавати легітимність різноманітних переживань;
- витримувати амбівалентність клієнта без персоналізації;
- підтримувати автономію іншого.

Взаємодія, побудована на суб'єктності обох сторін, знижує ризик взаємного емоційного зараження та сприяє переходу від реактивності до співпраці. Таким чином, суб'єктність виступає не лише особистісною характеристикою, а професійною умовою формування простору довіри та ефективного вирішення соціальних завдань.

Отже, у воєнний період розвиток рефлексивності та внутрішньої інтегрованості соціального працівника доцільно розглядати як складову професійної підготовки та підтримки фахівців. Суб'єктна особистість здатна одночасно усвідомлювати власні переживання і витримувати переживання іншого, що забезпечує більш зрілий результат соціальної взаємодії в умовах тривалої суспільної кризи.

Список використаних джерел

1. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу : психолог у концтаборі / В. Франкл ; пер. з англ. – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2016. – 160 с.
2. Kohut H. The Restoration of the Self / H. Kohut. – Chicago : University of Chicago Press, 1977. – 365 p.
3. Meier A., Reinecke L. Computer-mediated communication, social media, and mental health : A conceptual and empirical meta-review // *Communication Research*. – 2021. – Vol. 48, № 8. – P. 1182–1209.
4. Satici B. et al. Doomscrolling and mental health : The mediating role of psychological distress // *BMC Public Health*. – 2023. – Vol. 23. – P. 1–12.
5. Levenson J. C., Shensa A., Sidani J. E., Colditz J. B., Primack B. A. The association between social media use and sleep disturbance among young adults // *Preventive Medicine*. – 2017. – Vol. 85. – P. 36–41.
6. Figley C. R. Compassion Fatigue : Coping With Secondary Traumatic Stress Disorder in Those Who Treat the Traumatized / C. R. Figley. – New York : Brunner/Mazel, 1995. – 268 p.

ЖИТТЄТВОРЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СПІЛЬНОТ ТА ГРОМАД В УМОВАХ ВІЙНИ

Сучасні соціальні трансформації, зумовлені війною, супроводжуються глибокими змінами у психологічному стані особистості, характері міжособистісних взаємодій та функціонуванні локальних спільнот. Умови воєнної невизначеності, загрози безпеці та руйнування звичних соціальних структур формують новий контекст існування людини, у якому особливої ваги набувають психологічні механізми адаптації, смислотворення та відновлення життєвої активності.

У таких умовах особливої актуальності набуває дослідження психологічних ресурсів, які забезпечують здатність людини і соціальних спільнот не лише адаптуватися до кризових обставин, але й активно формувати нові життєві стратегії та соціальні практики. Одним із таких ресурсів виступає феномен життєтворення.

У психологічному контексті життєтворення можна розглядати як процес активного конструювання людиною власного життєвого світу, формування системи життєвих смислів, цінностей і життєвих стратегій у взаємодії із соціальним середовищем. На відміну від суто адаптаційних стратегій, життєтворення передбачає активне перетворення життєвих обставин, творче переосмислення досвіду та формування нових життєвих перспектив.

У сучасній психологічній науці проблема активного формування життєвого шляху особистості розглядається у межах різних теоретичних підходів. Представники екзистенційної психології підкреслюють центральну роль смислу життя у структурі людського існування. Зокрема, В. Франкл наголошував, що пошук смислу є фундаментальною мотиваційною силою, яка дозволяє людині зберігати внутрішню цілісність навіть у складних життєвих обставинах [1]. У межах позитивної психології особлива увага приділяється дослідженню ресурсів психологічного благополуччя та розвитку особистості. М. Селігман розглядає благополуччя як багатовимірний

феномен, що включає позитивні емоції, залученість, смисл та досягнення, які формують основу психологічної стійкості особистості [2].

Важливим напрямом сучасних психологічних досліджень є вивчення феномену посттравматичного зростання. Дослідження Р. Тедескі та Л. Калгуна показують, що переживання травматичних подій може сприяти переосмисленню життєвих цінностей, посиленню відчуття особистісної сили та формуванню нових життєвих орієнтирів [3]. У цьому контексті життєтворення постає як здатність особистості інтегрувати кризовий досвід у власну життєву історію та трансформувати його у ресурс подальшого розвитку.

У вітчизняній психологічній традиції проблема активного формування життєвого шляху людини розроблялася у працях В. Роменця, С. Максименка та Т. Титаренко. У цих дослідженнях особистість розглядається як активний суб'єкт життєвого процесу, здатний до саморозвитку, смислотворення та творчого перетворення життєвого простору [4–6]. Зокрема, Т. Титаренко розглядає життєтворення як процес конструювання життєвого світу особистості, що включає переосмислення життєвого досвіду, формування нових смислів та вибір життєвих стратегій [6].

У межах даного дослідження життєтворення розглядається як інтегральна психологічна здатність особистості активно формувати власний життєвий простір, долати кризові ситуації та створювати нові життєві смисли у взаємодії із соціальним середовищем.

Наукова новизна дослідження полягає у концептуалізації життєтворення як багаторівневого соціально-психологічного механізму трансформації кризового досвіду, що поєднує індивідуальні процеси смислотворення з колективними процесами соціальної самоорганізації громад.

З експериментально-психологічної точки зору життєтворення можна інтерпретувати як процес когнітивно-сислової реконструкції життєвого досвіду, який включає переосмислення травматичних подій, формування нових життєвих орієнтирів та побудову альтернативних життєвих сценаріїв. Такий процес передбачає інтеграцію когнітивних, емоційних та соціальних компонентів діяльності особистості, що дозволяє людині переходити від пасивної адаптації до активного конструювання власного життєвого простору.

Структурно здатність до життєтворення може бути представлена як система взаємопов'язаних компонентів.

Смислотворчий компонент відображає здатність особистості осмислювати життєвий досвід та інтегрувати життєві події у цілісну систему значень. Творчий компонент проявляється у здатності до створення нових життєвих стратегій та пошуку альтернативних способів розв'язання складних життєвих ситуацій. Суб'єктний компонент пов'язаний з усвідомленням людиною себе як автора власного життя та здатністю здійснювати відповідальний життєвий вибір. Соціальний компонент відображає здатність до співтворення у межах соціальних спільнот та участі у колективних формах діяльності.

Важливою особливістю життєтворення є його соціальна природа. Процеси смислотворення та формування життєвих стратегій відбуваються не ізольовано, а у взаємодії з іншими людьми та соціальними інститутами. Саме тому індивідуальні життєтворчі практики можуть набувати колективного виміру, формуючи нові форми соціальної взаємодії та громадянської активності.

У межах дослідження пропонується концептуальна модель взаємозв'язку життєтворення та розвитку громад. Відповідно до цієї моделі індивідуальна здатність до життєтворення виступає психологічною основою формування колективної суб'єктності спільноти. Активні життєтворчі практики особистостей сприяють розвитку мереж соціальної взаємодії, зміцненню довіри та формуванню соціального капіталу.

З позиції соціальної психології соціальний капітал розглядається як система соціальних зв'язків, норм довіри та взаємної підтримки, що забезпечують ефективну взаємодію у межах спільноти [7]. Наявність соціального капіталу підвищує здатність громад ефективно реагувати на кризові виклики, мобілізувати ресурси та формувати умови для подальшого соціального розвитку.

Таким чином, життєтворення можна розглядати як багаторівневий соціально-психологічний процес, що включає три взаємопов'язані рівні: індивідуальний – формування життєвих смислів та суб'єктної позиції особистості; груповий – розвиток соціальної взаємодії та взаємної підтримки у спільнотах; соціальний – формування соціального капіталу та розвиток громад.

Процес взаємозв'язку життєтворення особистості та розвитку соціальних спільнот можна представити у вигляді послідовної соціально-психологічної моделі: життєтворення особистості → формування суб'єктної позиції → соціальна активність та взаємодія → накопичення соціального капіталу → розвиток і стійкість громади. У цій моделі індивідуальні процеси смислотворення виступають психологічною основою соціальної активності, яка у свою чергу формує мережі взаємодії, довіру та практики взаємної підтримки у громаді.

Практична реалізація життєтворчого підходу у роботі з громадами може здійснюватися через створення соціально-творчих просторів, розвиток громадських ініціатив співтворення, організацію груп життєвого проектування та підтримку волонтерських мереж. Такі форми діяльності сприяють відновленню суб'єктної позиції особистості, формуванню соціальних зв'язків та розвитку колективної активності. Участь у творчих, культурних та соціальних проєктах дозволяє інтегрувати кризовий досвід у нові життєві стратегії, що сприяє підвищенню психологічної стійкості та соціальної згуртованості громад.

У сучасному українському контексті процеси життєтворення особливо яскраво проявляються у діяльності волонтерських та громадських ініціатив, що виникли у відповідь на виклики війни. Наприклад, у багатьох містах України сформувалися громадські простори та волонтерські спільноти, які об'єднують людей навколо спільної діяльності – допомоги військовим, підтримки внутрішньо переміщених осіб, організації культурних та освітніх заходів. Участь у таких ініціативах сприяє формуванню нових соціальних зв'язків, відновленню відчуття власної значущості та залученню людей до активного творення соціального середовища. У цьому контексті волонтерський рух можна розглядати як одну з форм колективного життєтворення, що сприяє підвищенню соціальної стійкості громад.

Особливого значення концепція життєтворення набуває у контексті психосоціальної реабілітації військовослужбовців та ветеранів. Переживання травматичного досвіду війни часто супроводжується кризою ідентичності та труднощами соціальної адаптації. У цьому контексті важливим завданням психологічної підтримки є відновлення суб'єктної позиції особистості та формування нових життєвих смислів.

Залучення ветеранів до діяльності громад, культурних та соціальних ініціатив сприяє інтеграції їхнього досвіду у соціальне життя та формуванню нових життєвих перспектив. Важливим ресурсом життєтворення у цьому процесі виступає культурна та творча діяльність. Мистецтво, фотографія, музика та інші форми творчості створюють простір для осмислення життєвого досвіду, вираження емоційних переживань та інтеграції травматичних подій у життєву історію людини.

Отже, життєтворення забезпечує здатність людини і спільнот не лише адаптуватися до складних життєвих обставин, але й активно трансформувати кризовий досвід у джерело особистісного, соціального та культурного розвитку.

Подальші дослідження феномену життєтворення можуть сприяти розробці ефективних програм психосоціальної підтримки населення, реабілітації військовослужбовців та розвитку громад. Формування здатності до життєтворення створює передумови для становлення психологічно стійкого, творчого та соціально відповідального суспільства, здатного до колективного творення майбутнього.

Список використаних джерел

1. Frankl V. *Man's Search for Meaning*. Boston: Beacon Press, 2006.
2. Seligman M. *Flourish: A Visionary New Understanding of Happiness and Well-being*. New York: Free Press, 2011.
3. Tedeschi R., Calhoun L. Posttraumatic growth: Conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry*. 2004. Vol. 15(1). P. 1–18.
4. Роменець В. А. *Історія психології ХХ століття*. Київ: Либідь, 2004.
5. Максименко С. Д. *Генетична психологія особистості*. Київ: КММ, 2015.
6. Титаренко Т. М. *Життєтворення особистості у кризових умовах*. Київ: Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2018.
7. Putnam R. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster, 2000.

Корнієнко І.О.
доктор психологічних наук, професор
професор кафедри психології
Мукачівський державний університет, м. Мукачево

НАРАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ ЖИТТЄВОГО ПРОСТОРУ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВИМУШЕНОГО ПЕРЕСЕЛЕННЯ: АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У сучасному світі, позначеному конфліктами, війнами та кліматичними змінами, вимушене переселення стає реальністю для мільйонів людей. Це не лише фізичне переміщення, але й глибока криза ідентичності, де особистість втрачає звичний життєвий простір – сукупність соціальних, культурних та емоційних зв'язків, що формують її світогляд. У таких умовах наративні технології, як інструмент психотерапії та саморефлексії, набувають особливого значення. Вони дозволяють реконструювати життєвий простір, відновлюючи почуття цілісності та ціннісної орієнтації. Аксиологічний аспект тут є ключовим: цінності (аксіологія) виступають як основа для переосмислення досвіду, допомагаючи перетворити травму на зростання.

Життєвий простір особистості в умовах воєнного стану зазнає суттєвих трансформацій, що виявляється у звуженні часової перспективи та втраті відчуття безпеки. Важливим компонентом ресурсних можливостей для збереження психічного здоров'я в цих умовах стають копінг-стратегії, спрямовані на адаптацію до стресу.

Наративні технології базуються на ідеї, що життя людини – це історія, яку вона розповідає собі та іншим. У контексті вимушеного переселення, коли традиційні наративи руйнуються (втрата дому, родини, культурного середовища), особистість опиняється в стані дезорієнтації. Реконструкція життєвого простору передбачає перебудову цих наративів, де минуле інтегрується в нову реальність, а майбутнє набуває сенсу.

Сучасні дослідники підкреслюють адаптивний потенціал наративної терапії. Наприклад, у роботі Kerr [5] пропонується концептуальна рамка для вивчення реконструкції наративної ідентичності як адаптивного зростання під час відновлення психічного здоров'я. Автор вводить ідею "наративного коучингу" через ігрові методи, що допомагають клієнтам переписувати свої історії, фокусуючись на сильних

сторонах та цінностях. Це особливо актуально для вимушених мігрантів, де втрата ідентичності призводить до депресії чи тривоги.

Аксіологічний аспект додає глибини: цінності, такі як свобода, родина чи культурна спадщина, стають "якорем" для реконструкції. У вимушеному переселенні цінності часто конфліктують – наприклад, збереження культурної ідентичності проти адаптації до нової країни. Bhat [2] у своєму нарративному огляді культурної ідентичності та ризиків здоров'я в умовах вимушеної міграції наголошує, що переосмислення цінностей через наративи зменшує фізичні та психічні ризики, такі як посттравматичний стрес. Це дозволяє особистості не лише вижити, але й знайти нові сенси.

Таким чином аксіологічний аспект реконструкції життєвого простору полягає у:

1. Сенсоутворенні - переосмисленні воєнного досвіду як частини особистої історії, що сприяє посттравматичному зростанню.
2. Ціннісній трансформації - перебудові ієрархії цінностей, де пріоритетними стають життєстійкість та гнучкість.
3. Соціально-психологічній адаптації - формуванні нових професійних та особистісних орієнтацій у новому середовищі.

Grams [3] у дослідженні ефективності нарративної терапії для біженців з травмою демонструє, як оповідання історій сприяє відновленню. Автор підкреслює, що для африканських біженок наративи дозволяють відновити голос, інтегруючи культурні цінності в нову реальність. Аналогічно, Haws [4] вивчає нарративну терапію як мультикультурний підхід для зцілення травмованих ліберійців, показуючи, як реконструкція наративів посилює мотивацію та ідентичність.

З аксіологічної перспективи, реконструкція включає переоцінку цінностей. Баруа Х. [1] у структурованому огляді взаємодії міграції та самоідентичності зазначає, що міграція розширює самоідентичність за межі фізичного переміщення, впливаючи на ціннісні орієнтації. Це створює "гібридні" ідентичності, де старі цінності (наприклад, патріотизм) поєднуються з новими (адаптивність).

Наративні технології пропонують інструменти для роботи з «життєвими сценаріями». Використання нарративного підходу в дослідженнях життєвого простору молоді дозволяє виявити приховані ресурси особистості та відновити тяглість власного «Я». Впровадження таких технологій може відбуватися через:

- Методики нарративного інтерв'ю та аналізу життєвих історій.
- Соціально-психологічні тренінги, спрямовані на формування професійних орієнтацій та soft skills.
- Використання метафор для збагачення репертуару копінг-поведінки.

Наративні технології – потужний інструмент для реконструкції життєвого простору в умовах вимушеного переселення. Аксіологічний аспект робить цей процес не механічним, а глибоко особистим, дозволяючи перетворити втрату на можливість зростання. У практиці це може включати групові сесії оповідань, де учасники діляться історіями, переосмислюючи цінності.

Для фахівців важливо інтегрувати культурний контекст, як радять сучасні автори, щоб уникнути нав'язування чужих нарративів. У майбутньому дослідження можуть фокусуватися на цифрових нарративних інструментах для онлайн-терапії, особливо актуальних для розпорошених спільнот.

Реконструкція життєвого простору ВПО є не лише процесом зовнішньої адаптації, а внутрішньою роботою з відновлення аксіологічної вертикалі особистості. Наративні технології дозволяють інтегрувати травматичний досвід у цілісну картину життя, перетворюючи кризу на точку зростання та відновлюючи здатність особистості до самодетермінації.

Список використаних джерел

1. Barua H. The interplay between migration and self-identity: a structured review using TCCM and bibliometric analysis. *Frontiers in Psychology*. 2025. Vol. 16. Art. 1563508. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1563508>.
2. Bhat N. A narrative review of cultural identity and health risks in forced migration. *International Journal of Psychological Studies*. 2024. Vol. 11, No. 2. P. 1–16. DOI: <https://doi.org/10.36922/ijps.4468>.
3. Grams G. The Efficacy of Narrative Therapy in Supporting Refugees With Trauma : capstone project. Athabasca : Athabasca University, 2024. URL: <https://auspace.athabascau.ca/bitstream/handle/2149/3698/TheEfficacyofNarrativeTherapyinSupportingRefugeesWithTrauma.pdf>
4. Haws M. H. The Use of Narrative Therapy as a Multicultural Approach to Facilitate the Healing Process of Traumatized Liberians : dis. ... doct. of psychology. Chicago : The Chicago School of Professional Psychology, 2021. URL: <https://www.proquest.com/openview/94e136c3423523285846d48e5067f545/1>.
5. Kerr D. J. R. Narrative Identity Reconstruction as Adaptive Growth During Mental Health Recovery: A Narrative Coaching Boardgame Approach. *Frontiers in Psychology*. 2019. Vol. 10. Art. 994. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00994>.

Кравченко О. О.

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини*

м. Умань, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9732-6546>

E-mail: okskravchenko@ukr.net

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА УСТАНОВ У СФЕРІ КАНІСТЕРАПІЇ

У сучасній системі охорони здоров'я та психосоціальної допомоги дедалі більшого поширення набувають альтернативні та допоміжні терапевтичні методи. Одним із таких напрямів є каністерапія – форма анімалотерапії, що передбачає використання спеціально навчених собак для покращення психоемоційного та фізичного стану людини. У багатьох країнах світу каністерапія інтегрована в систему реабілітації, освіти та соціальної роботи, що зумовлює актуальність вивчення зарубіжного досвіду діяльності відповідних організацій.

Каністерапія базується на концепції позитивного впливу взаємодії людини з твариною на емоційний стан, рівень стресу, мотивацію та соціальну поведінку. Дослідження зарубіжних учених доводять, що контакт із собакою сприяє зниженню тривожності, нормалізації артеріального тиску, покращенню комунікативних навичок та розвитку емпатії. Саме тому каністерапія активно застосовується в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, людьми похилого віку, пацієнтами з посттравматичними розладами та особами з інвалідністю, військовими та ветеранами.

Зарубіжні організації каністерапевтів функціонують як неприбуткові об'єднання або професійні асоціації, що координують підготовку фахівців і сертифікацію собак-терапевтів. Їхня діяльність, як правило, охоплює такі напрями: розроблення стандартів підготовки собак і провідників; проведення навчальних програм і тренінгів; організацію терапевтичних сесій у медичних, освітніх і соціальних установах; науково-дослідну роботу та популяризацію каністерапії. Важливим елементом є

міждисциплінарна співпраця каністерапевтів із психологами, лікарями, соціальними працівниками та педагогами.

На основі контент-аналізу матеріалів, розміщених на офіційних вебсайтах зарубіжних каністерапевтичних організацій, було узагальнено основні напрями їхньої діяльності. Аналіз здійснювався за такими критеріями: цільові групи отримувачів послуг, мета та завдання діяльності, види терапевтичних програм, форми організації каністерапевтичних втручань, а також особливості підготовки фахівців і собак-терапевтів. Отримані результати дали змогу виявити спільні та відмінні підходи до реалізації каністерапії у різних країнах.

Міжнародна асоціація організацій взаємодії людини та тварин (IAHAIO) – це глобальна асоціація організацій, що займаються практикою, дослідженнями та/або освітою в галузі діяльності за участю тварин, терапії за участю тварин та дресирування тварин-помічників. Місія організації полягає в забезпеченні міжнародного лідерства у розвитку галузі взаємодії людини та тварин. Серед завдань організації: сприяти новим дослідженням, освіті та розвитку практики; забезпечувати форум для обміну ідеями та інформацією, а також налагоджувати співпрацю; звертати увагу політиків та осіб, що приймають рішення, на національному та міжнародному рівнях щодо переваг обох галузей (IAHAIO, n.d.).

Міжнародна асоціація кінологів (IACP) була заснована на переконанні, що правильне та гуманне використання ефективних інструментів і методів дресирування забезпечує найбільший успіх для кожної окремої собаки та її власника. Засновники IACP створили асоціацію, де раді всім дресирувальникам, організацію, яка створює спільноту, сприяє співпраці, заохочує освіту, зміцнює стосунки між людьми та їхніми улюбленими домашніми тваринами, а також є інклюзивною для всіх інструментів і методів, які дозволяють собакам вести щасливе та повноцінне життя (IACP).

У США функціонує кінологічна програма *USO Canine Program • Missouri (USO)*, участь в її реалізації бере Управління з питань охорони здоров'я США. Метою програми є допомога в зміцненні військовослужбовців США та їхніх сімей шляхом включення собак до програм та центрів USO (USO Missouri).

У США створено і діє *Alliance of Therapy Dogs (ATD)* - міжнародний реєстр сертифікованих команд собак-терапевтів. В ATD пропонується тестування,

сертифікація, реєстрація, підтримка та страхування для членів, які добровільно займаються своїми собаками в заходах за допомогою тварин. Водночас реалізується програма каністерапії з військовими. Важливість собак-терапевтів на військових базах стала життєво важливою для підтримки військовослужбовців. Ці пухнасті компаньйони не лише дарують посмішки та радість, але й пропонують величезну емоційну підтримку тим, хто стикається зі складними викликами своїх обов'язків (ATD).

Therapy Dogs International (TDI®) – це волонтерська організація, що займається регулюванням, тестуванням та реєстрацією собак-терапевтів та їхніх волонтерів-дресировщиків з метою відвідування будинків для людей похилого віку, лікарень, інших установ та будь-яких інших місць, де потрібні собаки-терапевти (TDI®). Компанія TDI була заснована в 1976 році в Нью-Джерсі.

Ізраїльський центр собак-поводирів (The Israel Guide Dog Center) розпочав свою діяльність у 1991 році, надає послуги для задоволення потреб людей із сліпотою, емоційними травмами та соціальними потребами. Серед активних програм заслуговує на увагу навчання собак-поводирів спеціальним навичкам, щоб допомогти ветеранам Армії оборони Ізраїлю, які страждають від руйнівних наслідків ПТСР. Дослідження та звіти клієнтів центру демонструють, що собаки-поводирі можуть значно полегшити частоту та тяжкість симптомів травми (The Israel Guide Dog Center).

У Чехії з 2001 р. працює *Навчальна асоціація каністерапії «Hafik, z.s.»* (далі – «Hafik»), що надає послуги з використанням тварин. Асоціація займається професійною підготовкою, тестуванням та навчанням команд, які надають послуги з використанням тварин.

Польське кінотерапевтичне товариство було засноване у 2006 році. Його головною метою є просування стандартів освітньої та терапевтичної роботи з собаками.

Аналіз засвідчив, що діяльність більшості організацій має системний і міждисциплінарний характер та ґрунтується на поєднанні наукових досліджень, практичної роботи й освітньої діяльності. Зарубіжні каністерапевтичні організації виконують функції розроблення стандартів підготовки собак-терапевтів і фахівців,

сертифікації та ліцензування, організації терапевтичних втручань, а також популяризації каністерапії серед фахівців і широкої громадськості.

Виокремлено широкий спектр терапевтичних програм, що впроваджуються за кордоном, зокрема у закладах охорони здоров'я, освітніх установах, будинках для людей похилого віку, хоспісах, дитячих лікарнях, бібліотеках, а також у роботі з військовими, ветеранами та особами з посттравматичними розладами. Практика показує, що каністерапія сприяє зниженню рівня тривожності та стресу, покращенню емоційного стану, комунікативних навичок і якості життя отримувачів послуг.

Узагальнення зарубіжного досвіду дає підстави стверджувати, що його адаптація в Україні є доцільною та перспективною, особливо в умовах зростання потреби у психосоціальной реабілітації військових, ветеранів, дітей та інших вразливих груп населення. Впровадження каністерапії в українську практику потребує розроблення нормативної бази, підготовки фахівців, міжсекторальної співпраці та наукового обґрунтування ефективності відповідних програм.

Список використаних джерел

1. Кравченко, О., Сафін, О. (2025). Законодавчі засади впровадження каністерапії як методу соціально-психологічної реабілітації. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 79–87, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.11>
2. Коляда, Н., Кравченко, О., Левченко, Н. (2025). Каністерапія в соціальній роботі: інноваційний ресурс підтримки вразливих груп. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 72–78, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.10>

Кривицька І.П.
кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи
ЗВО Український католицький університет,
м. Львів

КОМАНДНА ВЗАЄМОДІЯ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЮ ГРОМАДИ

В умовах історичних трансформацій та соціально-економічних криз зростають соціальні ризики, а відповідно – кількість вразливих категорій населення. Саме тому соціальний захист у громаді сьогодні має набувати комплексного підходу для ефективного реагування на зростаючі виклики сучасності. Метою цієї доповіді є визначення і аналіз командної взаємодії між службами та інституціями соціальної сфери, що є ключовою умовою дієвої соціальної роботи.

Дмітрієва І. визначає поняття «команда» як групу індивідів, які є одностайними, працюють з метою досягнення мети, через координовану взаємодію [1, с.95]. Сьогодні командами працюють фахівці Центрів життєстійкості, мобільні бригади реагування на насильство чи команди паліативного догляду, команди раннього втручання, міждисциплінарні команди захисту дітей чи мультидисциплінарні команди в рамках надання соціальних послуг, серед яких: соціальний супровід, догляд вдома, підтримане проживання, денний догляд, консультування з пристосування житлових приміщень та ін. Взаємодія команд у громаді має декілька моделей, які можуть реалізовуватися на різних рівнях. На рівні громади також можемо говорити про міжвідомчу і міжсекторальну взаємодію. Отже, в науковій і методичній літературі можемо зустріти такі визначення:

“Міжвідомча взаємодія” “Міжсекторальна взаємодія”, “Мультидисциплінарна взаємодія”, “Міждисциплінарна / інтердисциплінарна взаємодія”, “Трансдисциплінарна взаємодія”.

Міжвідомча взаємодія – партнерство декількох державних відомств, органів та підрозділів місцевого самоврядування, що має на меті спільне досягнення цілей [5, с.11]. Така взаємодія відбувається між структурними підрозділами органів місцевого самоврядування і реалізовується в рамках діяльності робочих груп. Основним

механізмом такої взаємодії є Протоколи міжвідомчої взаємодії, наприклад при реагуванні у випадках домашнього та/чи гендернозумовленого насильства або ж булінгу. Водночас, *міжсекторальна взаємодія* – це партнерська співпраця в рамках державного, комерційного та громадського секторів (НУО) задля вирішення спільних суспільних проблем, стабільності системи суспільства [4, с.391]. Часто міжсекторальна взаємодія називається кроссекційною.

У 2025 року в Законі України Про Соціальні послуги 2019 року було внесено зміни і додано визначення *мультидисциплінарної команди* як “функціонально виокремленої групи фахівців, об’єднаних спільними метою та завданнями щодо надання соціальної послуги”, до складу команди входять фахівець із соціальної роботи, соціальний працівник, соціальний менеджер, психолог, медичний, педагогічний працівник, фахівець з реабілітації, ерготерапевт чи інші фахівці за потреби [2, Ст.1, 23]. Прикладом таких команд є мультидисциплінарна реабілітаційна команда в закладі охорони здоров’я, мобільна мультидисциплінарна команда з психічного здоров’я, а також в рамках надання соціальних послуг мультидисциплінарні команди працюють під час догляду вдома, соціальної адаптації, тимчасового відпочинку для батьків або осіб, які їх замінюють, що здійснюють догляд за дітьми з інвалідністю та інших [3].

Спіріна Т. Лях Т., Рогожинська В. зазначають що головною умовою надання соціальних послуг для вразливих категорій населення є *міждисциплінарна взаємодія фахівців*. Міждисциплінарна/інтердисциплінарна модель передбачає єдиний план втручання, дотримання єдиних вимог до умов надання послуг [6, с. 226]. Різниця між цими командами полягає в тому, що фахівці залучені до взаємодії працюють спільно в рамках реалізації індивідуального плану, спільно обговорюють випадок, разом аналізують потреби і формують єдину стратегію допомоги фахівці, а фахівці мультидисциплінарної команди працюють кожен паралельно в межах своїх компетенцій з чітко розмежованими ролями.

Трансдисциплінарна співпраця відбувається у випадках, коли представники різних професій можуть брати на себе завдання один одного, і будується на обміні знаннями між фахівцями різних галузей та створенні простору надання ефективної

допомоги [7, с. 11]. Трансдисциплінарна модель передбачає, що сім'я/отримувач послуги, є невід'ємною частиною команди [7, с. 12].

Отже, як бачимо, на рівні індивіда і групи фахівців працює міждисциплінарна, мультидисциплінарна, трансдисциплінарна взаємодія, а на рівні громади – міжвідомча та міжсекторальна співпраця, Така широка можливість взаємодії дозволяє інтегрувати ресурси та забезпечити комплексний підхід до вирішення соціальних проблем за умови дієвої координації фахівців.

Список використаних джерел

1. Дмитрієва І. В. Командна взаємодія фахівців у процесі індивідуального супроводу дитини в умовах інклюзивного навчання / І. В. Дмитрієва // Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки. - 2016.
2. Вип. 7(1). - С. 90-99. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2016_7%281%2911
3. Закон України Про соціальні послуги № 2671-VIII, від 17 січня 2019 року Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 18, ст.73. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
4. Мультидисциплінарна команда // Законодавство України : офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/34409> (дата звернення: 05.03.2026).
5. Назарчук О. Визначення поняття «міжсекторальна взаємодія» в контексті сучасних світових і вітчизняних реалій // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2024. Випуск 55, с. Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 55, p. 388–393 DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.55.46>
6. #Спільно до нових послуг. Керівництво із впровадження соціальних послуг для сімей з дітьми в громадах. Частина 2. Ведення випадку та міжвідомча взаємодія. Посібник / Дацаківська О.Ю., Стельмах С.С., Максименко К.М. Київ, 2021. 72 с.
7. Спіріна, Тетяна Петрівна та Лях, Тетяна Леонідівна та Рогожинська, Валерія Євгеніївна (2020) *Принципи міждисциплінарної взаємодії у соціальній роботі* Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 27 (3). с. 224-228. ISSN 2308-4863
8. Установа-розробник: Державна установа «Інститут охорони здоров'я дітей та підлітків НАМН України»; БФ «Інститут раннього втручання»; ГО
9. «Українська асоціація раннього втручання» Затверджено на засіданні Вченої ради ДУ «Інститут охорони здоров'я дітей та підлітків НАМН», протокол № 6 від 14.04.2024 р.

Курило В. О.
*здобувачка ОС «Бакалавр», 4 курс
спеціальність 231 «Соціальна робота»
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ*
*Науковий керівник:
професор кафедри соціальної роботи,
доктор психологічних наук, професор*
Александров Д. О.
*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ У КОНФЛІКТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ТА ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Проблема конфліктної поведінки є однією з найбільш актуальних в сучасному світі, що пов'язано з ускладненням міжособистісної взаємодії, зростанням соціальної напруги та потребою у формуванні конструктивної взаємодії в реаліях суспільних змін. Підлітковий та юнацький вік – саме ті періоди, які є визначальними для становлення соціальної ідентичності, моральних орієнтирів та розвитку самосвідомості особистості. Саме тому вони набувають особливої значущості та потребують окремої уваги у дослідженні.

Згідно з дослідженнями А. А. Дарагана, підлітковий період є критичним етапом формування особистості, на якому суттєво загострюється схильність до конфліктної поведінки [1]. Це пов'язано з глибокими фізіологічними та ментальними змінами, оскільки гормональні перебудови та переосмислення власного соціального статусу супроводжуються посиленням прагненням до автономії, підвищеною тривожністю, дратівливістю, емоційною нестійкістю, критичним ставленням до себе та оточуючих, вираженим егоцентризмом та можливими проявами депресивних станів. Кожна з цих особливостей і психоемоційна напруга провокують деструктивні патерни у взаємодії з оточенням. Через брак навичок конструктивного діалогу підлітки часто обирають агресивні способи захисту власних кордонів у стосунках із дорослими та однолітками. Водночас ці вікові особливості спричиняють трансформацію ціннісних орієнтацій, образу «Я» та самооцінки.

Дослідниця О. М. Чайковська підкреслює різноманітність використання власного статусу підлітками в конфліктах [5, с. 251-257]. Частина з них застосовує своє становище для деструктивного впливу, вдаючись до психологічного тиску, маніпуляцій або соціальної ізоляції опоненту. Проте, існують представники, які демонструють високий рівень соціальної компетентності. Такі особистості схильні до конструктивного діалогу та пошуку компромісів.

Ще одним суттєвим фактором є рівень самооцінки підлітка, що визначає характер конфліктної взаємодії. Недостатня впевненість в собі може провокувати як агресивні прояви, так і прагнення уникати суперечок через побоювання висловити власну точку зору або сумніви щодо важливості своїх переконань. На відміну від цього, підлітки, які мають високу самооцінку, зазвичай демонструють віру у власні можливості, виявляють лідерські якості та активно долучаються до врегулювання конфліктів. Завдяки внутрішній впевненості вони здатні ефективно впливати на перебіг подій і знаходити шляхи для досягнення спільної згоди.

На думку З. Р. Кисіль, вагомим фактором у формуванні поведінки в конфлікті підлітків, є культурне середовище [2, с. 34-36]. В оточенні, яке орієнтоване на колективну гармонію, підлітки зазвичай прагнуть до знаходження компромісів та врахування потреб усіх сторін конфлікту. Натомість у середовищі з переважанням індивідуалістичних цінностей, де ключову роль відіграє самовираження, частіше зустрічаються стратегії суперництва. У таких умовах вони схильні до відкритого протистояння, конкуренції, наполегливого захисту власних переконань, навіть якщо це шкодить єдності групи. Власні інтереси підлітків в такому середовищі переважають над міжособистісною злагодою, що і спричиняє зростання рівня конфліктності під час соціальної взаємодії.

У юнацькому ж віці обрання певної моделі поведінки в конфліктних ситуаціях також зумовлене сукупністю чинників. Як стверджує К. М. Лисенко-Гелемб'юк, серед них ключове значення мають ситуативні контексти, особливості емоційної сфери, навички саморегуляції, попередній досвід подолання подібних ситуацій, а також індивідуальні риси особистості, зокрема рівень сформованості Я-концепції [3].

Юнаки, які покладаються на власні ресурси, відзначаються високою впевненістю та позиціонують себе як автономні й сильні особистості, зазвичай схиляються до

стратегії суперництва. А от особи, схильні до внутрішнього напруження, підвищеної тривожності, почуття провини та самокритики, частіше обирають стратегію уникнення, намагаючись дистанціюватися від конфліктної взаємодії. Стратегія пристосування притаманна переважно тим представникам, яким властиві пасивність, інтровертність, знижене самоприйняття, емоційна нестабільність та відчутна залежність від зовнішнього схвалення й оцінок оточення. Компромісний підхід є характерним для осіб із розвиненим почуттям власної цінності, емоційною відкритістю та прийняттям своєї особистості в поєднанні з вмінням аргументовано захищати свої погляди. Юнаки з високим рівнем самосвідомості, позитивним самоствавленням, чия самооцінка не залежить від зовнішніх чинників найчастіше ж обирають співробітництво.

У своїй роботі Л. П. Матяш-Заяц також описала деякі важливі особливості, які також формують поведінку осіб юнацького віку в конфліктах [4, с. 8]. Зокрема, представники цієї вікової групи схильні трактувати конфліктні ситуації переважно як негативні явища. Проте, вони виявляють здатність до об'єктивного усвідомлення власної схильності до суперечок та розуміння того, на які саме об'єкти спрямована їхня конфліктна поведінка. Не дивлячись на це, юнаки частіше приписують роль ініціатора конфлікту іншим учасникам, а не собі. Також можна прослідкувати певну невідповідність між реальною частотою конфліктів та завищеним сприйняттям власної особистісної зрілості й обсягу знань щодо методів їх попередження. Незважаючи на це, у молоді простежується зацікавленість у поглибленні знань та вдосконаленні навичок конструктивної комунікації задля мінімізації виникнення конфліктних ситуацій. Тобто, хоча юнацький вік є періодом наближення до соціальної зрілості, сприйняття конфлікту на цьому етапі зберігає переважно негативний підтекст та асоціюється з емоційним дискомфортом.

Підводячи підсумки, можна констатувати, що поведінка в конфліктних ситуаціях у підлітковому та юнацькому віці залежить від комплексу взаємопов'язаних факторів, серед яких найбільше значення мають рівень сформованості Я-концепції, самосприйняття, особливості вікової динаміки розвитку особистості, емоційна регуляція та соціальна компетентність. Ця сукупність чинників визначає здатність представників до конструктивної взаємодії.

Список використаних джерел

1. Дараган, А. А. Психологічні чинники конфліктної поведінки у підлітків. Київ, 2022. 44 с.
2. Кисіль З. Р. Психологічні особливості агресивності у підлітковому віці. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2015. № 1. С. 32-40.
3. Лисенко-Гелемб'юк К. М. Саморегуляція як чинник розв'язування міжособистісних конфліктів студентської молоді. Київ, 2011. 20 с.
4. Матяш-Заяц Л. П. Соціально-психологічні чинники виникнення міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці. Київ, 2005. 26 с.
5. Чайковська О. М. Психологічні особливості конфліктності особистості у підлітковому віці. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. 2013. Вип. 38(1). С. 251-257.

Ларченко М. Ю.

*здобувачка ОС «Бакалавр», 4 курс,
спеціальність 231 «Соціальна робота»*

Науковий керівник:

*професор кафедри соціальної роботи,
доктор психологічних наук, професор*

Александров Денис Олександрович

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ*

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГІГІЄНИ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ

Соціалізація підлітків у сучасному суспільстві відбувається в умовах інтенсивного розвитку інформаційного простору, що характеризується постійним зростанням обсягів цифрового контенту, активним використанням соціальних мереж та швидким поширенням інформації різної якості. За таких умов інформаційне середовище стає одним із провідних чинників впливу на формування особистості підлітка, його ціннісних орієнтацій, соціальних ролей і моделей поведінки [1; 2].

У науковій літературі інформаційна гігієна розглядається як сукупність умінь і навичок критичного сприйняття, аналізу та відбору інформації, що забезпечує безпечну взаємодію особистості з інформаційним простором та знижує ризики негативного психологічного впливу [5; 6]. Для підлітків, які перебувають на етапі інтенсивного психосоціального розвитку, сформованість інформаційної гігієни є

важливою умовою успішної соціально-психологічної адаптації та інтеграції в соціальне середовище [3; 4].

Особливої актуальності проблема інформаційної гігієни набуває в умовах поширення фейкових повідомлень, маніпулятивного контенту та кібербулінгу. Дослідження свідчать, що підлітки з низьким рівнем інформаційної культури є більш уразливими до психологічного тиску в онлайн-середовищі, що може призводити до тривожності, соціальної ізоляції та дезадаптації [7; 9]. У зв'язку з цим формування навичок інформаційної безпеки слід розглядати як важливий напрям соціальної роботи з підлітками.

У наукових дослідженнях зарубіжних авторів простежується думка про наявність тісного взаємозв'язку між рівнем інформаційної гігієни та особливостями соціалізації підлітків. Зокрема, науковці наголошують, що сформованість навичок критичного мислення, медіаграмотності та усвідомленого споживання інформації сприяє кращій соціально-психологічній адаптації, підвищенню автономності та відповідальності підлітків у міжособистісних взаєминах [2; 5; 6].

Важливо зазначити, що формування інформаційної гігієни тісно пов'язане з розвитком медіаграмотності, цифрової компетентності та навичок критичного мислення. Науковці підкреслюють, що підлітковий вік є найбільш чутливим періодом для засвоєння моделей взаємодії з інформаційним середовищем, оскільки саме в цей час відбувається активне формування ідентичності, самооцінки та соціальних установок [3; 6]. Невміння аналізувати інформаційні повідомлення, відрізнити достовірні джерела від маніпулятивних може призводити до викривленого сприйняття соціальної реальності та ускладнювати процес соціалізації.

У межах соціальної роботи інформаційна гігієна розглядається як складова профілактичної та просвітницької діяльності, спрямованої на зниження негативного впливу інформаційних ризиків. Дослідники наголошують на важливості інтеграції елементів медіаосвіти в освітній процес, діяльність соціальних служб і молодіжних центрів, що сприяє формуванню відповідальної поведінки підлітків у цифровому просторі [1; 4; 5]. Особливу роль у цьому процесі відіграє міждисциплінарна взаємодія соціальних працівників, педагогів і психологів.

Окремої уваги заслуговує вплив соціальних мереж як одного з провідних агентів соціалізації сучасних підлітків. На думку науковців, соціальні мережі виступають не

лише засобом комунікації, а й платформою для формування соціальних норм, цінностей і моделей поведінки [6; 7]. За відсутності належного рівня інформаційної гігієни підлітки можуть некритично засвоювати деструктивні зразки поведінки, що підвищує ризик соціальної дезадаптації.

У дослідженнях різних науковців також акцентується увага на зв'язку між інформаційною гігієною та психологічним благополуччям підлітків. Вони зазначають, що надмірне споживання негативного або травматичного контенту може спричинити емоційне виснаження, підвищений рівень тривожності та зниження соціальної активності [7; 9]. Водночас сформовані навички саморегуляції інформаційних потоків сприяють збереженню психічного здоров'я та успішній інтеграції підлітка в соціальне середовище.

Таким чином, інформаційна гігієна виступає важливим чинником соціалізації підлітків та може розглядатися як ефективна розвивальна технологія у практиці соціальної роботи. Запровадження системних програм з формування інформаційної культури в освітньому та соціальному середовищі сприятиме підвищенню рівня соціальної адаптації, зниженню інформаційних ризиків і забезпеченню соціального благополуччя підлітків, що визначає перспективність подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

Список використаних джерел

1. Капська А. Й. Соціалізація особистості: теорія і практика соціальної роботи. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 312 с.
2. Мудрик А. В. Соціалізація людини : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2018. 256 с.
3. Поніманська Т. І. Психологія соціалізації особистості. Київ : Академвидав, 2017. 304 с.
4. Лещук Г. В. Соціалізація дітей та молоді в умовах інформаційного суспільства. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 198 с.
5. Савченко С. В. Інформаційна безпека та інформаційна культура особистості. Київ : Освіта України, 2019. 220 с.
6. Buckingham D. Media education: literacy, learning and contemporary culture. Cambridge : Polity Press, 2015. 232 p.
7. Livingstone S. Children and the Internet: great expectations, challenging realities. Cambridge : Polity Press, 2014. 272 p.
8. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. Ст. 380.
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X (зі змінами) // Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

Литва Л.А.
кандидат соціологічних наук, доцент
доцент кафедри соціальної роботи
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ЧИННИК СУСПІЛЬНОЇ ЗНАЧУЩОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Дослідники в галузі організаційної культури організацій різних сфер діяльності – виробничої, комерційної, фінансової, соціальної – одностайні у висновку щодо ролі ціннісних засад, на яких відбувається становлення культури організації. Дійсно, аксіологічна складова є серцевиною організаційної культури, дороговказом у досягненні суспільно значущої мети діяльності організації. І серед суспільних організацій громадські є найбільш орієнтованими на досягнення загального блага та благополуччя населення держави.

Глобальні цілі та принципи сталого розвитку спрямовані на задоволення потреб нинішнього покоління без шкоди для майбутніх, поєднують економічні, соціальні та екологічні інтереси світового співтовариства, були сформульовані Організацією Об'єднаних Націй у 2015 році і мали бути досягнуті загалом згідно декларації до 2030 року [1]. І саме соціальна складова для більшості країн нашої планети стала значним ресурсом у розбудові інфраструктури імплементації цих цілей та принципів у життєдіяльність суспільств країн, що приєдналися до впровадження декларації. Така інфраструктура підтримується неприбутковими громадськими організаціями від міжнародних до місцевих і врешті демонструє той результат, якого досягла країна на шляху до глобальних цілей сталого розвитку. Тож глобальні цінності діяльності усіх без винятку громадських організацій насамперед пов'язують із досягненнями цілей сталого розвитку суспільства і країни в цілому.

Для характеристики аксіологічних засад організаційної культури громадських організацій у соціальній місії та візії, тобто у відповіді на питання «Хто?» і «Навіщо?» легітимізуються цінність суспільного блага, тобто обстоюються переконання, що діяльність організації має змінювати світ, громаду або окрему

людину на краще, а цінність реальних змін легітимізується через візію орієнтації на результат, а не на процес.

Громадські організації часто виникають як відповідь на людський біль, несправедливість, безпорадність та обмеженість ресурсів – і тоді в організаційній культурі актуалізуються цінності гуманізму та альтруїзму, де емпатія та безкорисливість стають у нагоді для практичного розуміння пріоритету соціальної допомоги та підтримки над матеріальною вигодою.

Діяльність з розподілу матеріальних благ актуалізують цінності етичності, доброчесності, прозорості та підзвітності, завдяки яким вибудовується довіра та позитивний імідж громадської організації. Це відповідь на питання «У який спосіб?»

На відміну від бізнес-організацій, організаційна культура громадських організацій більш демократична і партисипативна, де інклюзивність, цінність участі та горизонтальні зв'язки створюють умови для трансляції ідей щодо значення голосу кожного, довіри та поваги до різноманіття.

За таких умов соціальна справедливість та солідарність стають більш досяжними цілями в соціальному середовищі, на яке впливає діяльність громадської організації, стають відчутним результати захисту прав людини і громади, проявляється солідарність, яка поширюється і на діяльність інших організацій, що знаходяться у сфері впливу.

Картина виглядає яскраво-оптимістично допоки декларація не стикається із практикою діяльності громадської організації, що часто викликає ціннісний розрив [2], руйнівний, на жаль, для сприйняття загалом зусиль громадської організації у досягненні декларованої мети.

Список використаних джерел

1. Transforming our world: the 2030. Agenda for Sustainable Development / Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda>
2. Литва Л., Хоменко Д. Координація взаємодії з волонтерами як чинник організаційної культури громадських організацій / Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, серія «Соціальна робота», 1(10), 2024, 31-37. DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2024/10-1/4>

Люта Л.П.
*кандидат соціологічних наук, доцент
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м.Київ*

НЕФОРМАЛЬНИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ ПРОСТІР ЯК ЗАСАДА ОСОБИСТІСНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ

Створення школи «Психологія сучасного способу життя», є яскравим прикладом утворення професійної мережі, яка існує понад двадцять років. Цікавим у фокусі аналізу є те, що об'єднує її учасників, всі ці роки. Починалося все з унікального кафедрального проекту “Курси підготовки викладачів ВНЗ до впровадження навчальних тренінгів”. Викладачі кафедри мали досвід проведення тренінгів, які були особливістю підготовки соціальних працівників. Багаторічний досвід було вкладено у дві п'ятиденні сесії. Головною ідеєю було переведення звичайної дисципліни в формат навчального тренінгу. Пошук навчальної задачі, проблематизація та рефлексія давали потужний поштовх для особистих зрушень та вдосконалення інструментарію роботи зі студентами. Навчання завершувалося презентацією особисто розроблених тренінгів в студентських аудиторіях. Всі освітні заходи відбувалися на базі Громадської організації «Товариство незалежних експертів», а фундатором та локомотивом цього руху був Юрій Михайлович Швалб. В такому форматі Школа функціонувала перших п'ять років. Навчання з часом мало третій щабель проведення експертизи навчальних тренінгів. Ключовими спікерами були викладачі кафедри, а згодом залучалися фахівці з усієї України.

Учасники представляли провідні ВНЗ України, де відбувалася підготовка фахівців соціономічних професій. На сьогодні видано майже 2000 сертифікатів. Була представлена вся географія України: Бердянськ, Вінниця, Дніпро, Донецьк, Житомир, Запоріжжя, Івано-Франківськ, Кам'янець-Подільський, Краматорськ, Луганськ, Луцьк, Львів, Маріуполь, Мелітополь, Мукачево, Одеса, Острог, Полтава, Рівне, Тернопіль, Харків, Хмельницький, Чернігів. Згодом до навчання долучатися як учасники, так і колеги з Ізраїлю, Грузії, Греції, Арабських еміратів, Білорусії.

З часом крім «Курсів..», з'явилися літні та зимові психологічні школи. Кількість учасників до 60 осіб. Навчання паралельно проходило 5 навчальних групах, які мали свій окремий напрям, як наприклад: педагогічна рефлексія, індивідуальне та групове психологічне консультування, організаційно-управлінське консультування, психологічна компетентність менеджера, психологія та психотерапія сім'ї.

Навесні та восени проводяться окремі триденні тренінг-семінари. Основні теми: Теорія і практика організаційно-діяльнісних ігор в системі освіти; Психологія управління інноваціями; Психологічні засади соціального проектування; Свідомість особистості;

Відбувалося поступове зміщення від теми, яку можна повторити, до шкіл, де відбувалося формування та конструювання понять. Кожного разу створювалось щось нове. Темі ніколи не повторювалися.

Унікальність полягає в тому, що Швалб Ю.М. розкривав кожну тему схематизуючи ключові поняття. Не було шаблонів та протоколів, кожен учасник маючи професійний досвід, а школа була орієнтована саме на таку категорію, мав можливість потім створювати власні унікальні методики, розробки, інструменти.

Проведений контент аналіз ключових тем, демонструє динаміку наукового інтересу Юрія Михайловича. Наприкінці нульових заявляється просторова характеристика: Організація життєвого простору особистості.

Поняття які конструювалися: Самотність, споглядання, успіх, перемога, мрія, фантазія. Всі означені теми були відображенням особливості сучасного способу життя, де ідея успіху і перемоги, актуалізує проблематику самотності та частого перебування у фантазійному світі.

Наступною Метатемою була «Гра», навколо якої розгортатися наступні *теми:* Гра в системі психологічних практик; Ігри в повсякденному житті особистості; Сучасні психологічні практики; Новітні практики в сучасній психології та соціальній роботі.

В рамках тематики гри базовими поняття для аналізу стали переживання та ідентичність як ігровий момент. Переживання як базова складова образу життя особистості; Самовизначення і ідентичності особистості; Психологія переживання; Переживання як базова складова образу життя особистості

З початком АТО заявляється ключова тема «Складні життєві обставини» та в цьому контексті проблематика «Майбутнього».

Теми: Психологічні технології моделювання життєвих ситуацій; Організація соціальної та психологічної допомоги в постраждалих регіонах; Психологічні форми і технології організації майбутнього; Управління змінами в особистому житті, професійній діяльності та бізнесі; Стратегії соціальної та психологічної допомоги населенню в складних життєвих обставинах.

З часом додалася тема визначеності: Методологія і техніки роботи з людьми в складних життєвих обставинах і ситуаціях невизначеності.

Поняття, які конструювалися: Воля, життєві перспективи, прийняття рішень.

Означена ситуація вплинула на запит щодо теми: Психосоматика особистості: стани, переживання, управління. Оскільки тільки маючи життєві перспективи, можна приймати рішення стосовно власного життя, а все це починається з воління. Якщо цей механізм порушується виникають проблеми на психосоматичному рівні.

З 2018 року тема Благополуччя стає ключовою: Психологія благополуччя; Технології зростання психологічного благополуччя особистості;

Поняття, які конструювалися: Схеми і метафори, чуттєвість, психотехніка переживань, свобода, організація простору свободи особистості.

В рамках теми невизначеності піднімалося питання майбутнього. З появою метатеми благополуччя постає питання свободи. Багато шкіл було присвячено технологізації процесу, наприклад, розробка психотехнік та використання схем та метафор.

В цей же період нового переосмислення набуває тема проектування: Проектування форм соціальної роботи з громадами; Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи. Це свідчить про зміщення тематизму з чисто психологічного в сферу соціальної роботи, оскільки там є новітні напрацювання та актуальні технології роботи. Ключовим у розумінні благополуччя постає використання проектного підходу.

Наступне п'ятиріччя після 2020 ключовим постає питання сучасного способу життя, оскільки пандемія сильно похитнула наші уявлення про організацію життя. Без стратегічного мислення важко включитися у соціальну взаємодію, перебуваючи у

ситуації часткової ізоляції. Як наслідок актуалізується питання рефлексії та нового розуміння свободи.

Теми: Стратегіальний підхід у побудові психологічних практик; Психологія в сучасному способі життя; Форми організації і принципи стратегічного мислення; Соціально-психологічні фактори виникнення та розвитку конфліктів.

Поняття, які конструювалися: стратегічне мислення, конфлікти, сучасний спосіб життя.

Початок повномасштабного вторгнення почався з теми: Майбутнє як простір буття особистості та створенням паралельного проекту «Коло професійної взаємодопомоги», щотижня це був обмін досвідом, що називається «з полів». Професійна мережа, яка вибудовувалася майже двадцять років, у зв'язку з появою нових запитів, активно включилася фактично в розробку нового діагностичного інструментарію, формування процедури консультування та організацію групової взаємодії.

Для створення ефективної функціонуючої професійної мережі потрібно:

- Стійкий, незгасний інтерес;
- Коло однодумців;
- Наявність спільного комунікаційного простору;
- Відчуття особистого впливу на групові процеси;
- Прийняття, відчуття спільності;
- Динамічне середовище, що чуттєво реагує на зміну суспільної ситуації;
- Постійний моніторинг інформаційних потреб та наявність способів їх задоволення.

Враховуючи вище означені виклики та наявний великий практичний досвід було започатковано три сесії семінару - Психологічне консультування в складних життєвих обставинах. Існуючі практики були узагальнені на школі - Життєва ситуація особистості: аналіз, консультування, проектування.

Узагальнена практика консультування в складних життєвих обставинах, з пропрацьованими техніками роботи з майбутнім, дала можливість вийти на особу консультанта, що було представлено на школі Подорож до себе.

Деякі теми вимагали нового опрацювання в нових реаліях, як наприклад, системна модель психологічного здоров'я особистості.

Збільшення горизонту невизначеності вимагало пошуку нових способів роботи з клієнтом та утримання власних професійних кордонів. Як варіант виходу з ситуації були представлені такі теми: Можливість як життєвий сценарій; Конструювання та моделювання життєвих ситуацій у психологічних практиках; Сценарний підхід у буденному житті та психологічних практиках.

Як тільки клієнт бачить перед собою різні варіанти розгортання подій як нові можливості, з'являється суб'єктність через конструювання та моделювання життєвих ситуацій і найвищий пілотаж втілення всього цього в конкретному життєвому сценарії, який реалізується як в буденному житті так і в психологічних практиках. Стрижневим поняттям цього періоду було поняття інтересу, якщо є інтерес, є майбутнє, він нас втягує у нові взаємодії, і все це відбувається через ситуацію воління. Це поняття є наступним для опрацювання. Актуалізований інтерес нас об'єднує і відкриває завісу майбутнього.

Функціонування «Школи» рухалося за таким алгоритмом:

- впровадження напрацьованої моделі переведення навчальних задач в тренінговий формат;
- розробка вузькоспеціалізованих навчальних тренінгів;
- розгортання базових психологічних понять та переведення в консультативний інструментарій та методики;
- переосмислення технологій психологічної та соціальної роботи в ситуації невизначеності;
- моделювання життєвих ситуацій та розробка особистісного сценарію, де кожен постає як режисер власного життя.

Життєстійкість забезпечує постійно функціонуюча мережа учасників. В рамках «Школи» утворилися регіональні осередки, які самостійно функціонують та реалізують освітні, терапевтичні та дослідницькі проекти. Зустрічі на «Школі» стають простором професійного зростання, комунікації та наснаження, що є засадами особистісного благополуччя.

Маринич В. О.
здобувачка вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня освіти
Науковий керівник: кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи
Стульнікова Л. Ю.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ЯК СКЛАДОВА КОМПЛЕКСНОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Військові конфлікти сучасності зумовлюють зростання кількості осіб, які після участі у бойових діях потребують тривалої та всебічної медичної допомоги. Ветерани війни належать до соціально вразливої категорії населення, для якої характерні підвищені ризики порушень психічного здоров'я, соціальної дезадаптації та погіршення якості життя. У зв'язку з цим актуалізується питання формування комплексного підходу до медичної допомоги ветеранам, у межах якого важливе місце посідає психосоціальна підтримка. Традиційна модель медичної допомоги, зосереджена виключно на фізичному лікуванні, виявляється недостатньо ефективною для подолання наслідків бойового досвіду. Саме тому інтеграція психосоціальних заходів у систему охорони здоров'я розглядається як необхідна умова успішної реабілітації ветеранів війни.

Психосоціальна підтримка є багатовимірним процесом, що поєднує психологічні, соціальні та медичні компоненти допомоги. Вона спрямована не лише на зменшення симптомів психологічних розладів, а й на відновлення соціальних зв'язків, підвищення рівня соціального функціонування та формування відчуття безпеки й підтримки [1, с. 64; 2, с. 6]. Для ветеранів війни характерними є такі проблеми, як тривожні та депресивні стани, труднощі адаптації до мирного життя, порушення міжособистісних відносин, зниження працездатності. У цьому контексті психосоціальна підтримка виступає засобом профілактики хронічних психічних розладів та соціальної ізоляції [3, с. 10; 4, с. 264].

З оглядом на вище окреслене, можемо стверджувати, що комплексна медична допомога ветеранам війни передбачає поєднання лікувально-діагностичних, реабілітаційних та профілактичних заходів. Погоджуємось з О. С. Дроботун, до саме психосоціальна підтримка у даній системі виконує інтегративну функцію, забезпечуючи узгодженість медичних і соціальних втручань [5, с. 86]. Так, до основних форм психосоціальної підтримки можна віднести індивідуальне та групове психологічне консультування, психоосвітні програми, соціальний супровід, роботу з сім'ями ветеранів, а також міждисциплінарну взаємодію фахівців різного профілю. Зазначені форми не є ізольованими заходами, а становлять взаємопов'язану систему впливів, спрямовану на відновлення психологічного благополуччя ветеранів війни, підвищення їх адаптаційних ресурсів та якості життя.

На нашу думку, інтеграція психосоціальної підтримки в структуру комплексної медичної допомоги є обґрунтованою та необхідною, оскільки психічний стан ветеранів безпосередньо впливає на перебіг і результати лікування соматичних захворювань. Хронічний стрес, посттравматичні реакції, емоційне виснаження та соціальна дезадаптація можуть знижувати прихильність до лікування, ускладнювати процес реабілітації та погіршувати загальний прогноз захворювань. Водночас застосування системної психосоціальної підтримки сприяє стабілізації емоційного стану, формуванню конструктивних копінг-стратегій, підвищенню мотивації до лікування та активнішій участі ветеранів у процесі медичної реабілітації. Саме тому доцільно розглядати психосоціальну підтримку не як додатковий елемент, а як повноцінну складову комплексної медичної допомоги ветеранам війни, що створює підґрунтя для розробки розширеної міждисциплінарної моделі лікування та відновлення.

Реінтеграція ветеранів війни у мирне життя є складним і тривалим процесом, що потребує системної підтримки з боку держави та суспільства. Психосоціальна підтримка відіграє ключову роль у цьому процесі, оскільки сприяє відновленню соціальних ролей, професійної реалізації та формуванню адаптивних стратегій поведінки [6, с. 56]. На нашу думку, включення психосоціальних програм до структури медичної допомоги дозволяє зменшити рівень стигматизації психічних проблем та забезпечити більш доступну і якісну допомогу для ветеранів.

Отже, психосоціальна підтримка ветеранів війни є необхідною складовою комплексної медичної допомоги, без якої неможливо забезпечити повноцінне відновлення їхнього здоров'я та соціального функціонування. Інтеграція психосоціальних інтервенцій у систему охорони здоров'я сприяє підвищенню ефективності лікування, покращенню якості життя ветеранів та їх успішній реінтеграції у суспільство. Подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на удосконалення моделей психосоціальної підтримки з сучасних умов.

Список використаних джерел

1. Столярик О., Семигіна Т. Повернутися з війни: психосоціальна підтримка ветеранів/-нок та членів їхніх сімей. *Social work and education*, 10(1). 2023. С. 63-77.
2. Березюк Т. Соціально-психологічний супровід ветеранів війни та членів їх сімей. *Соціально-психологічна реабілітація ветеранів*. Рівне. 2025. С. 5-7.
3. Бузова В., Сингаївська І. Психологічна допомога ветеранам війни під час реінтеграції в професійну діяльність. *Психологічна допомога особистості у воєнний період*. Умань. 2025. С. 9-13.
4. Шевченко О. Ю. Реабілітація військових, як складова соціальної політики України. *Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації*. Хмельницький. 2025. С. 263-265.
5. Дроботун О. С. Психологічний супровід як складова комплексної реабілітації та реінтеграції ветеранів. *Могілянські читання – 2024: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти*. 2024. С. 85-89.
6. Нестуля О. Реінтеграція ветеранів війни в мирне життя в Україні: сучасний стан та майбутні виклики. *Вісник Національного технічного університету*, № 2. 2025. С. 55-59.
7. Маринич В.О., Стульнікова Л.Ю. Роль соціального працівника в запобіганні професійного вигорання медичного персоналу, які працюють із пораненими військовими. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»): журнал*, № 12(58). 2025. С. 3851-3866.

Миронова Д. В.
здобувачка освіти 4 року навчання
ОП «Соціальна робота»
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ
Науковий керівник:
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи
Стульнікова Л. Ю.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МОЛОДІ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Умови сьогодення ставлять усе нові й нові виклики перед українським суспільством. Особливо вразливою в цих умовах є молодь, яка лише перебуває на етапі свого становлення та пошуку власного місця у житті. Актуальним залучення молоді до волонтерської діяльності постає у контексті повномасштабного військового вторгнення росії в Україну, коли волонтерство стало засобом допомоги Збройним Силам України та громадянам, що втратили житло, майно, рідних та близьких, та водночас потужним інструментом для розвитку та формування соціально адаптованої та зрілої особистості.

Дослідження «Вплив війни на молодь в Україні», представленим ГО «Аналітичний центр Cedos» показують що порівняно з 2021 роком частка молодих людей що займалися громадською активністю на кінець 2022 року, у період повномасштабного вторгнення рф, зросла з 20% до 40% [3].

Подальшу динаміку суспільної залученості населення відображають результати соціологічного дослідження 2025 року. Зокрема, у науковій статті Жуленьової О. волонтерський рух розглядається як вагомий соціальний феномен, що після повномасштабного вторгнення 2022 року набув загальнонаціонального масштабу. За результатами національного репрезентативного опитування «Омнібус» (серпень 2025 року, n=1000), **70,8 % респондентів зазначили, що особисто долучаються до волонтерської допомоги армії або людям, які постраждали внаслідок війни**, що свідчить про високий рівень фактичної громадянської активності. Водночас 78,9 %

опитаних заявили про готовність продовжувати допомогу навіть у разі, якщо війна триватиме понад п'ять років. Водночас варто зважати на ймовірність соціально бажаних відповідей, оскільки готовність до тривалої волонтерської участі може сприйматися як соціально схвальна позиція. Тому результати доцільніше трактувати як відображення ціннісних орієнтацій, а не як точний показник довгострокової активності. За результатами опитування, понад 83% опитаних вважають, що волонтери відіграють важливу роль у підтримці України, 73,2% розглядають участь у волонтерській допомозі як громадянський обов'язок. Водночас авторка звертає увагу на низку перешкод сталого розвитку волонтерства, серед яких зниження обсягів допомоги з боку населення, недостатня координація між волонтерами, загрози безпеці, недосконалість законодавчого регулювання, брак співпраці з державними структурами, емоційне вигорання, а також поширення псевдоволонтерства [1].

Згідно з дослідженням, проведеним Українською Волонтерською Службою, волонтерство є одним з безпечних середовищ, де молодь може бути драйвером змін, реалізовувати власні ідеї та погляди, що сприяє їхній соціалізації та адаптації до викликів сучасності [2].

Сьогодні волонтерство набуває все більшої популярності та активно залучає молодь до суспільно корисної діяльності. У цьому контексті особливої ваги набуває питання ефективної організації роботи з волонтерською спільнотою [4]. Водночас доцільно розглядати волонтерство як універсальний інструмент, що поєднує в собі як реальну допомогу країні та суспільству, так і потужний ресурс для особистісного розвитку та соціалізації молоді. Якщо аспект суспільної користі волонтерської діяльності є достатньо очевидним, то її вплив на особистісне зростання молодої людини й досі залишається недостатньо розкритим у науковому дискурсі.

Західні та вітчизняні дослідники по-різному підходять до аналізу процесу соціалізації молоді. Так, соціологи пострадянського простору (В. Шубкін, А. Тітма) акцентують увагу на входженні молоді в суспільство та її пристосуванні до змінних соціальних умов, тоді як західні науковці (Е. Еріксон, Е. Фромм) зосереджуються на питаннях самореалізації особистості та формування її ідентичності. Волонтерський рух у цьому контексті постає як унікальний механізм, що поєднує обидва підходи.

З одного боку, участь у волонтерських ініціативах сприяє включенню молоді в соціальні процеси, допомагає знаходити своє місце в суспільстві та бути корисною спільноті. З іншого, волонтерство створює умови для розвитку особистісних і соціально значущих якостей, формування відповідальності, комунікативних і лідерських навичок, що відповідає ідеям самореалізації особистості. Волонтерство – це безцінний досвід, а навчання на досвіді неодмінно сприяє розвитку особистості [5].

З метою дослідження впливу волонтерської діяльності на рівень соціальної адаптації молоді нами було проведено емпіричне дослідження серед респондентів віком від 18 до 25 років. У вибірку увійшли студенти, випускники та молоді активісти, як залучені до волонтерських і проєктних ініціатив, так і ті, хто не має такого досвіду. Загальна кількість респондентів становила 40 осіб. Для збору емпіричних даних використано анкетування та психодіагностичні методики, зокрема «Опитувальник К. Роджерса для визначення адаптованості/неадаптованості особистості» та методику «Мотивація афіліації» А. Меграбяна у модифікації М. Ш. Магомед-Емінова.

Результати дослідження соціально-психологічної адаптації засвідчили, що більшість респондентів мають середній або високий рівень адаптованості. Так, 75% опитаних продемонстрували високий рівень адаптації, що характеризується комунікативною відкритістю, здатністю до взаємодії з оточенням та гнучкістю у соціальних ситуаціях. Водночас 12,5% респондентів мають середній рівень адаптації, а ще 12,5% – низький, що проявляється у невпевненості, труднощах у встановленні соціальних контактів та потребі в зовнішній підтримці.

Аналіз відповідей на питання, що стосуються міжособистісної взаємодії, показав, що 87,5% респондентів відзначають наявність добрих і теплих стосунків з оточенням, а 60% зазначили, що легко та вільно виражають свої почуття у спілкуванні. Це свідчить про загальну готовність молоді до соціальної взаємодії, що є важливою передумовою залучення до волонтерської діяльності.

Разом з тим, результати анкетування виявили низький рівень безпосередньої залученості молоді до волонтерських ініціатив. Лише 15% респондентів регулярно займаються волонтерською діяльністю, тоді як 52,5% мають епізодичний досвід участі. 22,5% опитаних ніколи не брали участі у волонтерстві, але виявляють зацікавленість, а 10% не мають до цього інтересу. Серед основних причин низької

залученості молоді до волонтерської діяльності респонденти найчастіше зазначають невизначеність щодо початку такої діяльності та недостатню інформованість про наявні волонтерські ініціативи й можливості участі в них. Отримані дані свідчать, що відсутність доступної інформації та чітких механізмів залучення може виступати суттєвим бар'єром для включення молоді у волонтерське середовище, навіть за наявності зацікавленості.

Отримані дані підтверджують позитивний вплив волонтерської діяльності на процес соціальної адаптації молоді. Так, 22,5% респондентів зазначили, що волонтерство сприяло розширенню соціальних контактів, встановленню нових знайомств та покращенню комунікативних навичок. Ще 15% опитаних відзначили значний вплив участі у волонтерських заходах на розвиток особистісних компетенцій, зокрема відповідальності, ініціативності та вміння працювати в команді. Ці показники безпосередньо пов'язані з процесом соціалізації та успішної адаптації молоді в умовах соціальної нестабільності.

Аналіз мотивації афіліації показав, що більшість респондентів мають середній рівень прагнення до соціальних контактів та помірний страх бути знехтуваними. Це свідчить про загальну готовність молоді до взаємодії з іншими, водночас вказуючи на потребу у підтримувальному середовищі, особливо для осіб із підвищеним рівнем соціальної тривожності. Саме волонтерська діяльність за умови правильної організації може виступати ефективним інструментом поступової соціальної інтеграції таких молодих людей.

Результати дослідження підтверджують, що волонтерська діяльність є вагомим чинником соціалізації та соціальної адаптації молоді в умовах воєнного стану. У процесі дослідження було виявлено її позитивний вплив на рівень соціалізованості: участь у волонтерських проєктах сприяє формуванню соціальної відповідальності, громадянської свідомості, розвитку професійних і комунікативних навичок, емпатії та готовності до взаємодії з різними соціальними групами. Таким чином, волонтерство постає як потужний механізм особистісного зростання, що допомагає молоді адаптуватися до змінюваних соціальних умов і знаходити своє місце в суспільстві, особливо в контексті сучасних викликів.

Водночас недостатня поінформованість і відсутність чітких механізмів залучення обмежують реалізацію цього потенціалу. З огляду на виявлений позитивний вплив волонтерства на процес соціалізації, доцільною є його подальша популяризація через розвиток цифрових платформ, освітніх програм і підтримку з боку державних та громадських інституцій. Отже, волонтерство виступає не лише формою допомоги в умовах війни, а й важливим ресурсом зміцнення соціальної відповідальності та солідарності в суспільстві.

Список використаної літератури

1. Жуленьова О. Стан і перспективи волонтерства в Україні: дані опитування 2025 року // Інститут соціології НАН України. 2025. URL: https://isnasu.org.ua/analytics/013_Zhuleniova_O_-_Stan_i_perspektyvy_volonterstva.php
2. Роль волонтерства у житті школярів // Українська Волонтерська Служба. Volunteer Country. URL: <https://volunteer.country/uk/library/rol-volonterstva-u-zitti-skoliariv>
3. Частка волонтерів серед молоді за рік зросла удвічі // Укрінформ. 28.04.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3702112-castka-volonteriv-sered-molodi-za-rik-zroslo-udvici.html>
4. Щоголь Д., Полівко Л. Мотивація залучення студентської молоді України до волонтерської діяльності. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота. Вип. 1(9) відп. ред. О.В. Чуйко. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2023. С. 28–33. DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2023/9-1/4>
5. Volunteer with ICYE // ICYE. URL: <https://www.icye.org/volunteer-with-icye/>

Москаленко А.М.
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної реабілітації та
соціальної педагогіки,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ*

ФОРМУВАННЯ ЕТИЧНОЇ ТА ЦІННІСНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ЗАСТОСУВАННІ РОЗВИВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Освіта у період воєнного стану неможлива без поваги до культурної самобутності її учасників, усвідомлення особливостей самоідентичності та емпатії. Власне освітньому середовищу по праву відводиться значна роль у вихованні толерантності та поваги учасників освітнього процесу один до одного під час спільної діяльності, що сприяє зниженню міжособистісних розбіжностей та налагодженню ефективної комунікації.

Етика соціального працівника виступає як регулятор моральних взаємодій у практичній діяльності людини, при цьому етичні імперативи повинні враховувати сучасні тенденції розвитку суспільства. У зв'язку з цим, професійно-етичний кодекс соціального працівника у часи війни на перше місце ставить гуманізм, емпатію та відповідальність за результати праці. Особлива роль також відводиться формуванню ціннісно-сміслових опор фахівця [3, с. 81–86].

Аналіз літературних джерел з питання дослідження (Л. Грень, М. Курбанова [1]; О. Елькін [2]; Л. Хоружа [4]; К. Ярощук [5]) дозволив виділити основні компоненти етичної та ціннісної компетентності соціальних працівників, що спрямовані на трансформацію стилю комунікації та заміну навчально-дисциплінарної моделі на особистісно орієнтовану, а також на зростання ролі емпатії та соціальної відповідальності фахівця.

Дослідниками виокремлено ключові ціннісні орієнтири соціального працівника – професійні (креативність, критичне мислення, об'єктивність, компетентність, науковість, вмотивованість), життєві (сім'я, добробут, здоров'я, креативний індивідуалізм, любов і мир, стабільність), національні (виховання молоді на ідеях

миру, ініціативність, людяність і безпека, лінгвістична глобалізація, соціальна відповідальність, патріотизм), духовні (соціальна справедливість, незалежність, права людини, демократизм, європейський вибір, свобода в усіх її проявах) [2, с. 42–56; 4, с. 36–42]. Прогалинами в актуальному науковому дискурсі вбачаються відсутність практичних стратегій трансформації підходів до формування етичної та ціннісної компетентності соціальних працівників, інтеграції нових практик для зростання ролі емпатії у процесі застосування ними розвивальних технологій.

Специфіка професійної діяльності соціального працівника в системі «людина – людина» зумовлює необхідність органічного включення етичних вимог до структури й змісту розвивальної роботи. До них належать такі принципи: прийняття дитини такою, якою вона є; повага до права дитини на прийняття самостійного рішення на будь-якому етапі спільних дій; конфіденційність; порядність; принцип відповідальності за результати своєї діяльності. Можна стверджувати, що діяльність соціального працівника під час реалізації розвивальних практик потребує не тільки професійної підготовки фахівців, розвиненості компетентностей та наявності відповідних внутрішніх якостей, але і дотримання етичних норм і принципів.

Щодо рефлексії, то вона має пронизувати всі аспекти діяльності соціального працівника, орієнтувати його на самоаналіз результатів праці, всебічну оцінку міжособистісної взаємодії, поведінки клієнтів, і навіть корекцію комунікації. Саме рефлексія вбачається основним фактором регуляції поведінки та саморозвитку спеціаліста, підтримки та уточнення професійної дії. При відсутності рефлексії діяльність соціального працівника позбавляється системності, обдуманості та результативності. Рефлексія містить потенціал розвитку, який за певних умов дозволяє підвищувати професійну діяльність у досліджуваній сфері до якісно нового рівня.

Важлива роль у процесі реалізації розвивальних практик належить емпатійній взаємодії, що являє собою взаємоспрямовані узгоджені дії суб'єктів основі співчуття та розуміння внутрішнього стану іншого, які мають на меті допомогу, сприяння та підтримку. До елементів емпатійної взаємодії в контексті діяльності соціального працівника належать навички професійної співпраці, систематичне та компетентне використання методів сприяння, заохочення позитивних змін.

У зв'язку з цим, необхідно приділяти серйозну увагу питанням розробки та обґрунтування технології формування емпатійної культури сучасних соціальних працівників, пошуку ефективних форм, методів, прийомів та технік її розвитку. У процесі необхідно звернути увагу на розвиток моральних якостей, стабільність і змістовність яких створюють необхідну умову для його морального здоров'я, характеру дій за умов морального вибору: великодушність, відповідальність, оптимізм, доброзичливість. У цілому, система підготовки майбутніх соціальних працівників повинна ґрунтуватися на ключовій парадигмі культурно-психологічної доцільності – «саморозвиток як становлення» [1, с. 21–30].

У контексті розвитку професійної етики та ціннісно-сислової сфери соціальних працівників, необхідно акцентувати увагу на різних аспектах їх теоретичної підготовки, серед яких:

- зосередженість на світоглядному та моральному контексті теоретико-практичних знань і умінь, вияви духовно-моральних опор у виборі способів комунікації та взаємодії;
- дослідження способів співрозуміння та усвідомлення душевної реальності іншої особистості, вибір моделей взаємодії і впливу;
- опанування моделей професійної комунікації, усвідомлення їх ціннісного шару.

Етика позиціонується наразі визначальним регулятором діяльності у соціальній сфері, що формує основу для підвищення адаптивності та резильєнтності, розвитку асертивної поведінки в комунікації, формування сприятливого середовища для впровадження розвивальних практик. Соціальні працівники мають акцентувати зусилля на розвитку власної моральної самосвідомості, що стає можливим у ході особистісного вдосконалення, подолання ключових психоемоційних проблем, трансформації системи ціннісно-моральних орієнтирів.

Список використаних джерел

1. Грень Л., Курбанова М. Роль ціннісних орієнтирів у формуванні професійного іміджу майбутнього фахівця освітніх, педагогічних наук у закладах вищої освіти в умовах воєнного стану. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2023. № 2. С. 21-30. <https://doi.org/10.20998/2078-7782.2023.2.02>
2. Елькін О. Соціально-емоційне навчання як затребувана практика формування м'яких навичок учнівства: сучасні виклики та досвід України. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2023. № 1 (10). С. 42-56. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(10\).2023.281654](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(10).2023.281654)

3. Кузава І. Б., Павлишина Н. Б. Особливості підготовки майбутніх спеціальних педагогів у закладах вищої освіти в умовах воєнного стану. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2024. № 3. С. 81-86. doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.3.12>
4. Хоружа Л. Л. Етика як внутрішній ресурс особистісно-професійного збагачення педагога в умовах сучасних реалій. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2024. № 106. С. 36-42. <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2024-106-5>
5. Ярощук К. І. Професійно-етичні аспекти підготовки майбутнього педагога інклюзивного освітнього закладу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2022. № 87. С. 130-133. https://chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/87/87_2022.pdf#page=130

Недвиг О.В.

*кандидат психологічних наук
заступник начальника кафедри військової психології
Національний університет оборони України, м. Київ*

Олійник Л.В.

*доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Начальник науково-методичного відділу аналізу та
прогнозу освітньої діяльності
Національний університет оборони України, м. Київ*

ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ВІЙСЬК:

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР ПРОБЛЕМИ

В умовах агресії РФ проти України зростає актуальність підвищення ефективності системи соціальної роботи військ. Становлення і розвиток Збройних Сил України пов'язані із задоволенням потреби в соціально-педагогічній діяльності у військовому соціумі, яка ґрунтується на соціальних і психолого-педагогічних послугах для різних категорій військовослужбовців.

Значення соціальної підтримки, соціального супроводу, патронажу, захисту та соціальної адаптації військовослужбовців зростає у період суспільних трансформацій, коли активізуються зовнішні (економічні, політичні, соціальні) та внутрішні стратифікаційні чинники. Їхня взаємодія потребує пошуку оптимальних шляхів організації соціальної роботи військ, яка включає:

- вивчення та аналіз соціального становища, соціальних проблем, рівня соціальної

захищеності військовослужбовців;

- прогнозування роботи із забезпечення соціального захисту військовослужбовців, визначення та постановку першочергових та перспективних цілей та завдань виховного впливу;
- визначення, які чинники впливу на об'єкт соціальної роботи у військах можуть призвести до позитивних, які до негативних результатів;
- планування соціальної роботи, визначення прийомів та способів, змісту цієї роботи та послідовності проведення заходів.

Безпосередня організація соціальної роботи представляє:

- підбір, розстановку та навчання виконавців зазначеної діяльності, доведення до них цілей та завдань військово-соціальної роботи, узгодження та координація їх впливу на військові підрозділи та окремих осіб;
- контроль та коригування впливів на військовослужбовців та груп осіб у ході здійснення заходів соціальної роботи;
- аналіз та узагальнення перебігу та результатів соціальної роботи, формування та реалізація пропозицій щодо її вдосконалення, вивчення та поширення передового досвіду цієї діяльності.

Основними функціями у галузі соціальної роботи військ є:

- аналіз соціальної обстановки у військах, підготовка пропозицій щодо підвищення соціального статусу військовослужбовців та престижу військової служби, забезпечення реалізації соціальних прав та гарантій військовослужбовців, членів їх сімей та цивільного персоналу збройних сил;
- розгляд пропозицій, заяв, скарг та листів військовослужбовців, членів їхніх сімей, вжиття по них необхідних заходів;
- організація роботи з соціальної адаптації, професійної перепідготовки на цивільні спеціальності військовослужбовців, які звільняються, розробка та реалізація відповідних державних та інших програм, у тому числі за участю закордонних партнерів;
- організація взаємодії з громадськими організаціями та фондами, орієнтованими на вирішення проблем соціальної адаптації звільнених військовослужбовців,

громадян, звільнених з військової служби та членів їх сімей.

Складність сучасного етапу Збройних Сил України, гострота соціальних проблем вимагають глибокого теоретичного обґрунтування шляхів подолання кризової ситуації, озброєння командирів, інших посадових осіб науково обґрунтованою методикою здійснення соціального захисту військовослужбовців. Важливе значення має при цьому розробка теоретичної моделі діяльності органів військового управління з організації соціальної роботи військ.

З'ясування цілей, завдань соціальної роботи військ, її місця та ролі у системі забезпечення високої бойової готовності військ, підтримці стійкого морально-психологічного стану військовослужбовців.

Ця діяльність органів військового управління починається з ретельного вивчення керівних документів щодо організації соціальної роботи (військ), а також нормативних правових актів щодо соціального захисту військовослужбовців.

Отримані знання конкретизуються та актуалізуються з урахуванням реального стану справ у частині, наявного рівня соціальної захищеності військовослужбовців та членів їх сімей. Далі органи військового управління об'єктивно оцінюють реальний стан соціальної роботи військ у частині, визначають шляхи підвищення її ефективності. На цьому етапі ретельно вивчається соціальна ситуація в районі дислокації частини, оцінюються можливості органів місцевого самоврядування, організацій та установ у вирішенні соціально-правових проблем військовослужбовців та їх сімей, надання їм соціальної допомоги. Вся ця робота, що має підготовчий характер, готує необхідну базу для практичної діяльності щодо соціального захисту військовослужбовців.

Організація та якісна підготовка всіх категорій посадових осіб до діяльності щодо здійснення соціального захисту військовослужбовців включає здійснення таких заходів, як проведення інструкторсько-методичної роботи; узагальнення та вивчення передового досвіду військово-соціальної роботи; створення навчально-матеріальної бази; забезпечення організаторів соціальної роботи військ необхідної довідкової та методичною літературою, нормативними актами.

Планування та безпосереднє здійснення заходів соціальної роботи військ відбувається на основі детального вивчення соціальної ситуації, визначення

першочергових та довгострокових завдань соціальної роботи органи військового управління здійснюють планування цієї діяльності. Цей етап включає також підбір і розстановку безпосередніх виконавців тих чи інших заходів. Виходячи зі специфіки вирішуваних питань, їх складності та умов виконання старший командир (начальник) визначає конкретних посадових осіб, відповідальних за їх реалізацію, дає їм конкретні настанови, доручення, встановлює оптимальні терміни виконання. Невід'ємною частиною цього етапу є також забезпечення ефективного контролю за результатами цієї роботи. Результативність соціальної роботи оцінюється в ході інспектування військ (сил), розглядається та оцінюється в ході підбиття підсумків стану військової дисципліни.

Органи військового управління, військові посадові особи в процесі повсякденної діяльності з керівництва військами повинні керуватися правилом: які б завдання вони не вирішували, вони повинні свідомо ставити перед собою та вирішувати проблему забезпечення соціального захисту підлеглих. В інтересах цього цільові установки соціальної роботи включаються до організаційно-методичні та плануючі документи; регулярно обговорюються на нарадах, зборах, інструктажі тощо. Здатність посадових осіб забезпечувати реалізацію та захищати соціальні права підлеглих оцінюється при їх атестуванні.

Отже, результатом організації соціальної роботи військ є успішність діяльності органів військового управління, військових посадових осіб щодо здійснення соціального супроводу, патронажу та захисту військовослужбовців, громадян, звільнених з військової служби та членів їх сімей.

Нехань А. В.
*здобувачка вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня освіти
Науковий керівник:
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи
Стульнікова Л. Ю.*
*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ*

АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНІ МЕТОДИ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Для сучасності етапі арт-терапія (що дослівно трактується як «лікування мистецтвом») постає як динамічна та гнучка галузь психотерапевтичної допомоги, сфера впливу якої постійно розширюється. Її інструментарій сьогодні успішно впроваджується не лише в медицині, а й в освітньому просторі та соціальній сфері. Арт-терапія має на меті досягнення внутрішньої гармонії особистості, стабілізацію психоемоційного стану та відновлення ресурсів, необхідних для повноцінної життєдіяльності й душевної рівноваги.

Завдання цього методу полягає у використанні символічних образів та метафор як засобів доступу до несвідомого, адже це дозволяє екстерналізувати приховані психологічні конфлікти, перевести їх у площину свідомого сприйняття для подальшого опрацювання складних переживань. Креативний процес за своєю природою має лікувальний ефект, бо дозволяє особистості в екологічний та соціально прийнятний спосіб знизити накопичену напругу [2, с. 7-8].

Процес арттерапевтичної взаємодії базується на принципах безоціночності та індивідуалізованого підходу, що зміцнює терапевтичний альянс і сприяє відвертому спілкуванню. Окрім внутрішніх змін, метод стимулює соціальну інтеграцію, вдосконалюючи навички міжособистісної комунікації. Використання специфічної мови мистецтва дає змогу особі транслювати свій життєвий досвід у символічні форми, наділяючи творчий матеріал особистими сенсами [3, с. 78].

Арт-терапія для дітей із числа внутрішньо переміщених осіб (ВПО) дозволяє опрацьовувати складний травматичний досвід без необхідності прямого вербального

опису пережитого. Тому для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку творчий процес стає безпечним простором, де через малювання, ліплення або гру вони можуть вільно виражати приховані емоції та страхи, які ще не здатні сформулювати словами. Окрім емоційного розвантаження, такі заняття активно стимулюють розвиток мислення, пам'яті та уваги, а також покращують дрібну моторику та навички саморегуляції, що допоможе адаптуватися на новому місці.

Якщо говорити про підлітків, то арт-терапія фокусується на зміцненні самооцінки та пошуку власної ідентичності, яка часто виявляється підірваною через факт втрати дому та звичного соціального кола (друзів, знайомих). Вона допомагає ефективно вирішувати конфлікти з однолітками та вдосконалювати навички міжособистісної взаємодії в новій громаді. Арт-терапія несе користь для підлітків із групи ризику, адже вона є конструктивним каналом для виходу агресії, запобігає розвитку депресивних станів, аутоагресії та трансформує внутрішній біль у творчий продукт [1, с. 116].

Методи арт-терапії є багатограними і мають свої особливості застосування у різний віковий період. Однією з найпоширеніших методик арт-терапії є ізотерапія – використання образотворчої діяльності, яка являє собою творче, спонтанне та тематичне малювання. У процесі малювання, ліплення, створення колажів чи інших творчих робіт дитина має можливість виразити власні переживання, емоції та внутрішні конфлікти, що знижує рівень тривожності, розвиває уяву та формує здатність до самовираження.

Музикотерапія ґрунтується на використанні музики як засобу психоемоційного впливу. Коли дитина прослуховує музичні твори, виконує пісні або ритмічні вправи, то це допомагає їй зняти емоційне напруження, стабілізувати емоційний стан і покращити настрій.

Метод казкотерапії сприяє емоційному самовираженню та глибшому розумінню власних переживань завдяки процесу ототожнення дитини з героями казкових сюжетів. Він також допомагає працювати з психологічними травмами та внутрішніми конфліктами, оскільки символічний зміст і метафоричність казок дозволяють м'яко опрацьовувати складні емоції та травматичні спогади. Аналізуючи вчинки персонажів та співпереживаючи їм, діти вчаться розуміти почуття інших людей. Казкові історії, які завершуються щасливим фіналом, зміцнюють віру у те, що вийде подолати життєві труднощі.

Драматерапія передбачає використання театралізованих форм діяльності: інсценування казок, рольові ігри та імпровізаційні виступи допомагають дітям краще усвідомлювати власні почуття, розвивати емоційну виразність та навички взаємодії з іншими людьми, що сприяє подоланню сором'язливості та формуванню соціальних навичок.

Також існує танцювально-рухова терапія, яка поєднує елементи рухової активності та творчого самовираження і є ефективною, адже рухи під музику дозволяють дітям виразити емоції через тілесну активність, зняти напруження та покращити психоемоційний стан [3, с. 79-80].

Арт-терапія виступає ефективним інструментом психолого-педагогічної підтримки дітей із числа ВПО, що сприяє подоланню наслідків психоемоційних травм, зниженню рівня тривожності та відновленню внутрішніх ресурсів особистості.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що арт-терапевтичні методи є ефективним інструментом підтримки дітей із числа внутрішньо переміщених осіб, оскільки вони сприяють подоланню психоемоційних травм, зниженню рівня тривожності та відновленню внутрішніх ресурсів особистості. Водночас ключова роль у впровадженні цих методів належить соціальному працівнику, який виступає не лише організатором і фасилітатором терапевтичного процесу, а й посередником між дитиною, її родиною та соціальним середовищем. Саме соціальний працівник забезпечує безпечний простір для самовираження, підбирає адекватні вікові та індивідуальні методики, а також сприяє соціальній адаптації та інтеграції дитини у нову громаду. Таким чином, інтеграція арт-терапії у практику соціальної роботи підвищує ефективність комплексної допомоги дітям ВПО та відповідає сучасним викликам у сфері соціального захисту.

Список використаних джерел

1. Ілійчук Л. Педагогічні умови використання арт-терапії в освітньо-виховному просторі початкової школи. Наукові записки. Психолого-педагогічні науки. 2016. № 2. С. 114–118. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nzspp_2016_2_23
2. Калька Н. М., Ковальчук З. Я. Практикум з арт-терапії : навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3301/1/АртТерапія-19-10-20.pdf>
3. Куліш О. В., Сірик І. В. Арт-терапія як засіб психоемоційної підтримки дітей. 2024. № 58. С. 77–82. URL: <https://habitus.od.ua/journals/2024/58-2024/13.pdf>

Нижник О.О.

*завідувач лабораторії управління та організації освіти,
старший викладач кафедри менеджменту та освітніх інновацій
Івано-Франківського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
Менторка проєкту DECIDE, м. Івано-Франківськ*

Барабаш О.Д.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та психології,
проректор з наукової роботи
Івано-Франківського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти, м. Івано-Франківськ*

СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГРОМАДИ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ «ШКОЛА ДІЄВОЇ ДЕМОКРАТІЇ» ПРОЄКТУ DECIDE)

Актуальність проблеми соціального партнерства в освіті обумовлено низкою соціальних викликів, зокрема потребою напрацювання нових механізмів та процедур взаємодії щодо забезпечення високої якості підготовки здобувачів освіти шляхом синергії ресурсів держави, бізнесу та громади, адаптації освітнього процесу до вимог ринку праці в добу цифровізації та штучного інтелекту.

У дослідженнях науковців (В. Кремень, Л. Паращенко, Н.Харченко, Т.Цуркан, Т.Реміга) соціальне партнерство в освіті визначається як конструктивна форма багатовекторної взаємодії між закладами освіти, державними структурами, бізнесом та громадськістю, що ґрунтується на принципах рівноправності, добровільності та розподіленої відповідальності за кінцеві результати навчання.

Сьогодні соціальне партнерство перетворюється у потужний інструмент розбудови соціальної складової територіальної громади, яка в умовах децентралізації трансформується з об'єкта фінансування на суб'єкт партнерства, де заклади освіти виступають головними модераторами розвитку соціального капіталу. Ефективність такої моделі підтверджується переходом від епізодичних благодійних заходів до системної участі громади в управлінні освітою, що є ключовим показником зрілості громадянського суспільства та запорукою сталої модернізації загальної середньої освіти в Україні. Взаємодія школи з органами місцевого самоврядування та

громадськими організаціями у такий спосіб не лише забезпечує всебічну соціалізацію молоді, а й сприяє зміні парадигми управління: від жорсткого адміністрування до громадсько-державної моделі. У такій системі батьківська спільнота та піклувальні ради стають повноправними суб'єктами формування освітньої політики, що є запорукою реальної автономії закладу.

Соціальне партнерство можна розглядати як інструмент реалізації автономії закладу освіти. Оскільки чим більше школа отримує свободи, тим більше вона прагне взаємодіяти з партнерами, щоб забезпечити якість, ресурси та легітимність рішень. Таким чином, автономія дає школі свободу, а соціальне партнерство – інструменти й підтримку для ефективної реалізації цієї свободи.

Дієвість такої моделі забезпечується впровадженням інноваційних форм комунікації, як-от:

- батьківські студії та спільні проєктні тижні;
- активне учнівське самоврядування;
- залучення ресурсів закладів культури, спорту та позашкільної освіти.

Це дозволяє розширити горизонти освітнього простору за межі шкільного кабінету, створюючи умови для формування ключових компетентностей учнів у реальних життєвих ситуаціях та інтегруючи зусилля всієї громади навколо інтересів дитини. У цьому контексті актуальним, корисним, ефективним є досвід співпраці з швейцарсько-українським проєктом DECIDE «Децентралізація для розвитку демократичної освіти». Названий проєкт відіграє провідну роль у демократизації української школи, виступаючи стратегічним чинником трансформації освітнього середовища через розбудову соціального партнерства.

Практичний досвід реалізації демократичного врядування в освіті, представлений у матеріалах проєкту DECIDE [4; 7], свідчить про готовність громад до активного соціального партнерства. Така співдія допомагає підкріпити академічні новації ресурсами та підтримкою громади; легітимізувати управлінські рішення через участь батьків і учнів; забезпечити прозоре та ефективне використання фінансів. А значить, реалізувати усі види автономії закладу загальної середньої освіти (організаційну, академічну, кадрову, фінансову).

Практика реалізації швейцарсько-українського проєкту DECIDE в Івано-Франківській області переконливо демонструє, що соціальне партнерство в загальній середній освіті є інструментом демократизації, де школа перетворюється на освітній та культурний центр громади, а місцеве самоврядування стає гарантом забезпечення рівного доступу до якісної освіти.

Згідно з джерелами, роль проєкту у цьому процесі проявляється через такі домінанти:

- *Перетворення школи у відкритий освітній простір:* Завдяки інструментарію DECIDE школа перетворюється із «закритої установи» на динамічний освітній та культурний центр громади. Це дозволяє інтегрувати школу в життя територіальної громади, де розвиток громади безпосередньо корелює з якістю шкільної освіти.
- *Упровадження демократичного врядування:* Соціальне партнерство в межах ініціатив проєкту стає формою демократичного управління, де освітня стратегія громади і закладу освіти напрацьовуються як матеріал колективної угоди всіх зацікавлених сторін.
- *Нова роль місцевого самоврядування:* Проєкт сприяє тому, що органи місцевого самоврядування разом з педагогічними колективами закладів освіти відповідають за якісну освіту, забезпечуючи при цьому сприяння у розвитку кожного здобувача освіти.
- *Зміна професійної ролі педагога:* У межах проєкту змінюється роль педагога – учитель виступає як модератор суспільного діалогу, що сприяє глибшій комунікації між школою та громадою.
- *Готовність громадянського суспільства до системної роботи:* Досвід DECIDE дозволяє перейти від епізодичних заходів до системної участі громади в управлінні освітою. Цей процес базується на впровадженні інструментів прямої демократії та стратегічного планування, що є фундаментальним показником зрілості громадянського суспільства.

На практиці перелічені домінанти найбільш вагомо проявляються в таких сферах:

- *нормативно-правове забезпечення.* Розроблення локальних документів про Піклувальні ради та стратегій розвитку громади і закладу освіти.
- *відкритість і прозорість використання ресурсів.* Запровадження інструментів співфінансування та громадського контролю за бюджетом шкіл.
- *експертна підтримка.* Постійне навчання управлінців громад та директорів шкіл нових методів комунікації з мешканцями громад.

Саме така взаємодія забезпечує сталу модернізацію системи загальної середньої освіти, роблячи її стійкою до викликів та адаптованою до потреб місцевого розвитку.

Отже, проєкт DECIDE забезпечує синтез ціннісних орієнтирів Нової української школи (НУШ) із практичними інструментами демократизації, створюючи умови для рівноправного діалогу та спільної відповідальності за результати навчання і розвитку.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2017. № 38-39. Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>
3. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / упоряд. Л. Гриневич та ін. Київ: МОН України, 2016. 40 с.
4. Децентралізація: розвиток демократичної освіти. Проєкт DECIDE. Офіційний сайт. URL: <https://decide.in.ua/> (*Джерело для опису практичних кейсів взаємодії школи та громади*).
5. Пуховська Л. П. Соціальне партнерство в освіті: європейський контекст. *Порівняльна професійна педагогіка.* 2015. Т. 5, № 1. С. 34–40.
6. Посібник для громад: Управління освітою в умовах децентралізації / Проєкт DECIDE. Київ, 2021
7. Харченко Н. Соціальне партнерство в освіті: переваги і можливості // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. — 2019. — № 23, кн. 2. — С. 179–194.

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТУ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В УМОВАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Соціономічні види діяльності загалом, зокрема соціальна робота як практична професійна діяльність пов'язана з особливими умовами діяльності, які несуть високі ризики професійного вигорання, професійної деформації та психологічної травматизації на тлі виснаження працівників. Такі особливості вимагають від фахівця цілої низки професійно важливих якостей (далі – професійно важливих якостей), які б, з одного боку, забезпечували його стійкість до психологічно насичених умов діяльності, а з іншого – дозволяли швидше оволодівати фаховими компетентностями. Без таких якостей суттєво зростає ризик професійної дезадаптації та деградації, наслідком чого стає втрата професійного ядра фахівців (розчарування у професії, плинність кадрів, професійна невмотивованість тощо), готових виконувати професійний обов'язок. Разом із тим, й по теперішній час недостатньої уваги приділялося професіографічному аналізу діяльності соціальних працівників, що унеможлиблює створення психологічного портрета фахівця у різних умовах професійної діяльності. Це суттєво ускладнює як здійснення менеджменту персоналу, так і реалізацію процесів підбору та розстановки кадрів в межах зазначеної соціономічної діяльності.

При цьому, потреба у підборі, розстановці спеціалістів лише зростає, що також вказує на недостатню результативність у підготовці соціальних працівників з урахуванням спектру напрямів, форм та умов діяльності. Так, колишня заступниця міністерки соціальної політики – Уляна Токаєва вказує на те, що у нашій державі в соціальній сфері працює лише 30 тисяч соціальних працівників [2], що є надто низьким показником для країни в умовах війни, а також у перспективі повоєнної відбудови.

Варто наголосити, що справа не лише в кількості охочих працювати за фахом фахівця соціальної роботи, але й якісному наданні спектру послуг, що є можливим виключно при опануванні необхідних компетентностей, розвиненості соціально-

психологічних характеристик особи, набутті необхідних навичок, перманентному професійному розвитку.

Розглядаючи психологічний портрет як системну характеристику особи, варто наголосити, що він включає перелік індивідуально-психологічних характеристик (поведінка, темперамент, спрямованість особистості тощо), соціально-психологічних якостей (як діагностичних критеріїв професійної поведінки та взаємодії в трудовому колективі), а також професійних компетентностей (у залежності від виду діяльності). До того ж, під час здійснення портретування, низка дослідників наголошує на обов'язковому врахуванні окремого валідного показника – загальної мотивації до праці (звернення до мотиваційної сфери особистості, яка має вказувати на його безпосередній інтерес до конкретної посади та може слугувати індикатором готовності до професійного зростання в межах однієї організаційної структури) [3, с. 49-56].

Звертаючись до компетентності фахівців соціальної роботи у контексті реалізації управлінських рішень, сучасні наукові доробки вказують на важливість формування самоменеджменту, який є обов'язовою умовою особистісного та професійного зростання працівника у межах посади [1, с. 5-12]. Адже, саме такий фахівець не лише дотримується кола усталених обов'язків, які на нього покладені, а й маневрує своїм робочим часом, координує основні задачі в межах діяльності, що впливає на реалізацію як короткотривалих, так і довготривалих цілей інституції.

Тому зважаючи на комплексність соціальної роботи як практики, її варіативність та адресність у наданні послуг конкретним категоріям клієнтів, важливо розробляти та впроваджувати механізм якісного відбору фахівців шляхом створення психологічного портрету соціального працівника у різних умовах професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Бутиліна О., Євдокимова І. Самоменеджмент соціального працівника як управлінське завдання. Соціальна робота та соціальна освіта. 2021. 1(6). С. 5–12.
2. В Україні зараз працює понад 30 тисяч працівників соціальної сфери, але їх не вистачає. <https://www.msp.gov.ua/about>. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/v-ukrayini-zaraz-pratsyuje-ponad-30-tysyach-pratsivnykiv-sotsialnoyi-sfery-ale-yikh-ne-vystachaye-ulyana-tokaryeva>.
3. Петренко А. В. Формування психологічного портрету особистості під час професійного добору кандидата // Міжнародний науковий журнал Науковий огляд. – 2021. – Т. 3. – No. 75. – С. 49-56.

Осадчук Р. А.
здобувач ступеня доктора філософії
кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ОСМИСЛЕННЯ ВЕТЕРАНСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

В умовах масштабних соціально-економічних трансформацій, спричинених воєнними подіями, питання реінтеграції ветеранів до цивільного життя набуває стратегічного значення. Зростання кількості осіб із бойовим досвідом актуалізує потребу у формуванні ефективних механізмів їх економічної та соціальної адаптації. Одним із таких механізмів виступає ветеранське підприємництво, яке поєднує у собі економічний інструмент самозайнятості та соціальний ресурс інтеграції.

Закон України «Про ветеранське підприємництво» [3] вперше закріплює це поняття на законодавчому рівні. Згідно зі Статтею 1, це самостійна, систематична господарська або незалежна професійна діяльність суб'єктів ветеранського підприємництва, що здійснюється з метою досягнення економічних і соціальних результатів (одержання прибутку). Попри юридичну коректність, наукова спільнота вважає нормативне визначення недостатньо повним, оскільки воно лише вказує на суб'єкта, не розкриваючи суті самої діяльності. Тобто воно не розкриває соціально-психологічну специфіку ветеранського підприємництва.

Ветеранське підприємництво також не зводиться виключно до економічної категорії, а охоплює психологічні, соціологічні, інституційні та культурні аспекти. У найзагальнішому вигляді ветеранське підприємництво можна визначити як форму підприємницької діяльності, що ініціюється та реалізується особами зі статусом ветерана військової служби та ґрунтується на трансформації військового досвіду, компетенцій і соціального капіталу в економічний ресурс.

Теоретичною основою аналізу виступають класичні та сучасні теорії підприємництва. У межах класичної економічної традиції підприємець розглядається як організатор виробничих факторів, носій ризику та інновацій. Інноваційна інтерпретація підприємництва дозволяє трактувати ветеранів як потенційних агентів

змін, здатних приймати рішення в умовах невизначеності. Поведінкові теорії акцентують увагу на особистісних характеристиках підприємця – потребі в досягненнях, внутрішньому локусі контролю, толерантності до ризику, самоефективності. Значна частина цих рис формується або посилюється під час військової служби, що створює підґрунтя для підприємницької активності після демобілізації.

Економічний підхід до осмислення ветеранського підприємництва зосереджується на його внеску в розвиток економіки[4]. На макрорівні йдеться про створення нових робочих місць, розширення сектору малого та середнього бізнесу, збільшення податкових надходжень і зменшення навантаження на систему соціального забезпечення. На мікрорівні підприємництво забезпечує ветеранам фінансову незалежність, самозайнятість і стабільне джерело доходу. Проте редукція феномену до суто економічних показників не дозволяє врахувати складність процесів соціальної адаптації та психологічного відновлення.

Соціально-інтеграційний підхід розглядає підприємництво як механізм повернення ветеранів до активної участі в суспільному житті. Т. Захаріна [1] підкреслює, що підприємництво відіграє роль інструменту соціальної реабілітації ветеранів. Після завершення військової служби особа стикається з необхідністю переосмислення власної ідентичності та соціальної ролі. Підприємництво у цьому контексті виступає новою формою самореалізації та соціального визнання. Воно сприяє відновленню горизонтальних зв'язків, інтеграції в громаду, формуванню нових професійних мереж. Соціальна включеність зменшує ризики маргіналізації, ізоляції та девіантної поведінки. Водночас не всі ветерани мають схильність або готовність до підприємницької діяльності, що свідчить про необхідність диференційованого підходу до програм підтримки.

Психологічний вимір ветеранського підприємництва пов'язаний із процесами подолання травматичного досвіду[4]. Повернення до цивільного життя часто супроводжується труднощами адаптації, зміною звичного ритму та структури діяльності. Підприємництво може виконувати терапевтичну функцію, оскільки дозволяє відновити відчуття контролю над власним життям, сформувати довгострокові цілі, реалізувати лідерський потенціал. Разом із тим підприємництво

пов'язане із ризиками, невизначеністю та фінансовою відповідальністю, що може посилювати стресове навантаження. Тому ефективність підприємницької діяльності як інструменту адаптації залежить від поєднання економічної підтримки та психологічного супроводу.

Важливим аналітичним інструментом є теорія людського капіталу, відповідно до якої знання, навички та досвід становлять ресурс економічного розвитку[5]. Військова служба формує специфічні компетенції: стратегічне мислення, здатність діяти в кризових умовах, управління ризиками, командну взаємодію, дисципліну та відповідальність. Трансформація цих якостей у бізнес-компетенції потребує спеціальних освітніх програм, менторства та доступу до підприємницької екосистеми. Поряд із людським капіталом важливу роль відіграє соціальний капітал – мережа зв'язків між ветеранами, яка сприяє кооперації, партнерству та взаємній підтримці.

Інституційний підхід до осмислення ветеранського підприємництва підкреслює значення державної політики. Дослідники підкреслюють, що «інтеграція ветеранів через підприємництво може бути успішною лише за умови комплексної державної та суспільної підтримки» [2, с. 201]. Розвиток ветеранського підприємництва залежить від наявності ефективних механізмів фінансування, грантових програм, податкових стимулів, пільгового кредитування, консультаційної та освітньої підтримки. Формальні інститути повинні доповнюватися неформальними – суспільною повагою до ветеранів, позитивними культурними наративами, розвитком культури підприємництва. Несприятливе інституційне середовище може нівелювати навіть високий особистісний потенціал підприємця.

Окремої уваги заслуговує соціально-підприємницький вимір[6]. Значна частина ветеранського бізнесу має виражену соціальну спрямованість: працевлаштування інших ветеранів, підтримка родин військових, участь у благодійних ініціативах, розвиток локальних громад. Така діяльність поєднує економічну раціональність із соціальною місією та формує нові моделі відповідального підприємництва. У цьому сенсі ветеранський бізнес виступає не лише економічним суб'єктом, а й агентом соціальних змін.

Комплексний аналіз засвідчує, що жоден із розглянутих підходів не є самодостатнім. Правовий вимір визначає нормативні межі, права та зовнішні умови

функціонування, економічний – забезпечує оцінку результативності, соціальний – розкриває інтеграційний потенціал, психологічний – пояснює адаптаційні механізми, компетентнісний – підкреслює ресурсну основу, інституційний – визначає зовнішні умови функціонування. Найбільш продуктивною є інтегративна модель, що поєднує всі зазначені складові в єдину аналітичну систему. Таким чином, ветеранське підприємництво постає як складний поліфункціональний феномен. Для України його розвиток має не лише економічне, а й стратегічне значення, оскільки сприяє формуванню активного середнього класу, зміцненню громад та відновленню національної економіки.

Список використаних джерел

1. Захаріна Т. І. Соціально-психологічні аспекти підприємництва як механізму соціальної реабілітації ветеранів: теоретико-методологічний підхід. *Психологія та соціальна робота*. 2025. №1. С. 28–35. <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-1-4>
2. Злобін Д., Петруненко Я. Соціальне підприємництво як інструмент реінтеграції ветеранів: український та міжнародний досвід. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. Вип. 88. С. 198–207. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.30>
3. Про ветеранське підприємництво: Закон України від 31.07.2025. № 4563-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4563-20>
4. Heinz A. J., Freeman M. A., Harpaz-Rotem I., Pietrzak R. H. American military veteran entrepreneurs: A comprehensive profile of demographic, service history, and psychosocial characteristics. *Military Psychology*. 2017. №29(6). Pp. 513–523. <https://doi.org/10.1037/mil0000195>
5. Nikolaienko S., Zhalinska I., Parnus K. Entrepreneurship among veterans in Ukraine: Current status, trends, and prospects for development. *Social and Human Sciences. Zhytomyr Polytechnic Journal*. 2025. №1(4). Pp. 112–125. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-1-12>
6. Verbytska A., Nahorna N., Dyvnych H. Participatory model of social entrepreneurship development as a determinant of veterans' and their family members' reintegration: Theoretical framework. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2024. №10(2). Pp. 51–59. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2024-10-2-51-59>

Павленко О.В.
кандидат психологічних наук
науковий співробітник лабораторії екологічної психології
Інституту психології ім.Г.С.Костюка
НАПН України, м.Київ

ВИКОРИСТАННЯ СЦЕНАРНОГО ПІДХОДУ ДЛЯ РОБОТИ З МАЙБУТНІМ ОСОБИСТОСТІ В ПСИХОЛОГО СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

У сучасному українському науковому просторі йде пошук новітніх ідей та конструювання нових підходів та методів в психолого соціальній роботі. Це відбувається через те, що ті виклики з якими зіткнулося українське суспільство на даний момент є унікальними. Не дає потрібного результату і використання зарубіжних технік та методів роботи. Довготривала війна, велика кількість біженців та переселенців, поранених, ветеранів, демобілізованих це тільки частина з тих нових викликів, які стають перед спеціалістами соціальної та психологічної роботи. Необхідно звернути увагу на те, що в сучасній ситуації підтримки та супроводу потребують не тільки вразливі верстви населення, але й практично всі громадяни нашої країни, бо довготривала стресова ситуація, та ситуація невизначеності призводять до того, що психічне здоров'я українців погіршується.

В багатьох вітчизняних дослідженнях зазначається, що однією з провідних проблем, що постають перед фахівцями психолого соціальної роботи у взаємодії з клієнтами, стає відсутність чи руйнація у них образу майбутнього. Ця ситуація є доволі зрозумілою з побутового рівня, проте вона є досить загрозливою для сучасного українського суспільства. Тож пошук можливостей в роботі з майбутнім є наразі актуальним напрямком в галузі наукових розробок.

Тож метою нашої роботи є розкрити можливості використання сценарного підходу для роботи з майбутнім особистості.

Слід зазначити, що сценарій та сценарний підхід вже використовують для роботи з майбутнім, проте це відбувається в бізнесі, у стратегічному плануванні, у дослідженнях мотивації, у future-oriented cognition (prospection), а також у навчальних і організаційних середовищах. Проте в психології та соціальній роботі його

найчастіше використовують у роботі з минулим, через пропрацювання минулих сценаріїв, тощо.

У соціальних та прикладних науках, сценарії широко застосовуються для аналізу невизначеностей, ризиків і альтернативних варіантів розвитку подій. Самі сценарії розглядаються як «припустимі набори альтернатив» для критичного мислення та покращення процесу прийняття рішень. Саме ці завдання стають перед фахівцями психолого соціальної роботи на даний момент.

При цьому теоретична база, на якій ґрунтується сценарний підхід у психології є доволі розробленою, так Спінер з колегами розглядають сценарій для створення ментальних моделей можливих майбутніх подій. Дослідники пропонують систематизацію когнітивних процесів, пов'язаних із уявленням майбутнього (prospection). [2]

Систематичний огляд типів сценарного планування та оцінки їх ефективності з точки зору міждисциплінарного підходу до сценарію, показує що сценарії: формують когнітивну гнучкість, зменшують когнітивні упередження, допомагають у прийнятті рішень в умовах невизначеності, змінюють ментальні моделі, та допомагають у роботі з невизначеністю. [1]

В сучасній українській психології робота зі сценарієм як із суб'єктивним інструментом структурування та побудови майбутнього була запропонована видатним вченим сучасності Швалбом Ю.М. Дослідник наголошує, що сценарний підхід – це насамперед феномен мистецтва, а саме мистецтво – це та сфера, яка працює зі смислами. Тобто саме в сценарії людини фіксуються її смисли. А сам сценарій – є формою розгортання подій, які відбуваються в певній життєвій ситуації, а саме дій та їх наслідків для учасників цих подій. Тобто саме сценарій фіксує нерозривну єдність подій та вчинків суб'єктів та розкриває логіку взаємодії. Вчений зазначає, що питання усвідомлення, зміни (усвідомлений вибір) та подальша реалізації сценарію не є автоматичним. А самі сценарії особистість бере із культурного простору того соціуму до якого вона себе відносить у форматі міфологем, міфів, історій тощо. [3]

Тож завданням фахівця психолого соціальної роботи стає супровід людини в цьому процесі. Проте на відміну від роботи зі сценарієм особистості через минуле, де проблематизація клієнта відбувається автоматично (через багаторазові повторення

неконструктивного сценарію та усвідомлення його невідповідності ситуації теперішнього), фахівець повинен актуалізувати необхідність та можливість зміни сценарію, бо зазвичай людина сприймає себе, свій сценарій та ситуацію у невід'ємній єдності. Нами запропоновано схему супроводу клієнта психолого соціальної роботи для роботи зі сценарієм, направлену на майбутнє.

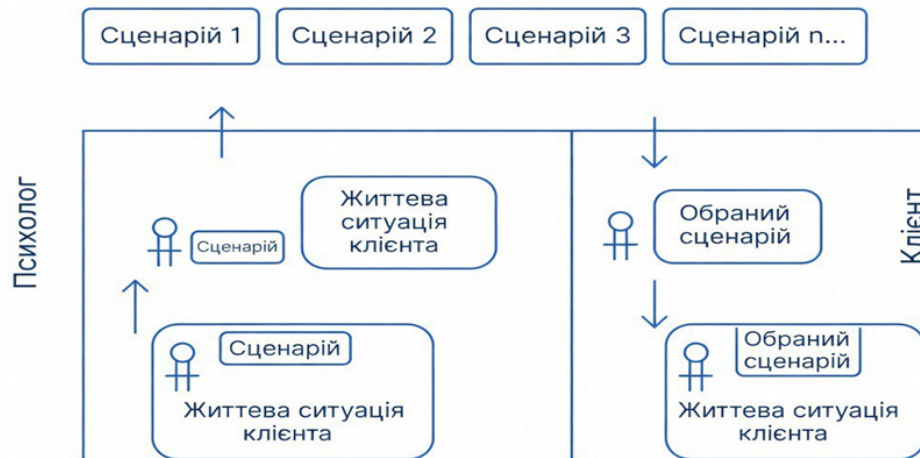

Рисунок 1. *Схема роботи фахівця з супроводу усвідомленої зміни сценарію клієнта*

Етапи роботи зображені на рисунку 1, що відображує схему роботи фахівця з супроводу усвідомленої зміни сценарію його клієнта.

1. Актуалізувати теперішню ситуацію клієнта. Проблематизувати цю ситуацію стосовно бажаного майбутнього, або зафіксувати відсутність бажаного образу майбутнього в наявній життєвій ситуації.
2. В діалозі та подальшому схематизуванні розділити в свідомості клієнта життєву ситуацію, власний сценарій та позицію в цьому сценарію. На цьому ж етапі відбувається обговорення провідного смисла, який закладений в наявний сценарій особистості.
3. Проговорити ті смисли, які є в наявній ситуації. Обсудити можливі варіанти сценаріїв, які можливо використовувати в наявній ситуації. Цей етап можливо проводити в форматі гри, чи прогнозування. Закінчується етап здійсненням

клієнта вибору сценарію, що відкриває можливість реалізації бажаного майбутнього.

4. Обговорити ту позицію, яку в цьому сценарії може займати клієнт та супроводити клієнта в прийнятті цієї позиції. На цьому ж етапі проговорюються можливості реалізації обраного сценарію в поточній ситуації клієнта та складається план реалізації цього сценарію.
5. На подальшому етапі клієнт реалізовує у власній життєдіяльності обраний сценарій.

В результаті використання запропонованої схеми роботи фахівця психолога соціальної роботи з клієнтом відбувається не тільки зміна сценарію, але й клієнт долучається до створення власного простору життєдіяльності в умовах середовищної невизначеності, що сприяє підвищенню благополуччя та зайняття суб'єктної позиції по відношенню до власного життя.

Перспективою подальшої роботи ми вбачаємо не тільки використання та фіксацію результатів запропонованої технології роботи для фахівців психолога соціальної роботи, а й розробку програми тренінгової групової роботи з отримання навичок усвідомленої зміни та вибору сценарію життєдіяльності особистості.

Список використаних джерел

1. Cordova-Pozo K., Rouwette E. A. J. A. Types of scenario planning and their effectiveness: A review of reviews // *Futures*. 2023. Vol. 149. Article 103153. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.futures.2023.103153>
2. Szpunar K. K., Spreng R. N., Schacter D. L. A taxonomy of prospection: Introducing an organizational framework for future-oriented cognition // *Proceedings of the National Academy of Sciences*. 2014. Vol. 111, № 52. P. 18414–18421. DOI: <https://doi.org/10.1073/pnas.1417144111>
3. Швалб Ю. М. Майбутнє як проблема і смисл сьогодення // Екологічна психологія: матеріали науково-практичної конференції. Київ, 2023. С. 12–16. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737868/2/tezy_ecopsy_12-13_05_2023.pdf?utm_source=chatgpt.com

Пінчук О.В.
кандидат психологічних наук
старший науковий співробітник
відділу психології малих груп та міжгрупових відносин
Інституту соціальної та політичної психології
НАПН України
<https://orcid.org/0009-0000-7455-2287>
Elenegalat@gmail.com

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ ГРУПОВОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРИ

Актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю переосмислення українського суверенітету не як формального юридичного статусу, а як реальної здатності суспільства до автономного мислення та дії, зокрема через запити Гугл. У той час як офіційні дискурси часто заміщують національну ідею власними політичними інтересами — реальна динаміка суспільних запитів свідчить про формування особливої української моделі. Це архітектура самостійності, де наріжним каменем стає практичність, реалізм та заземленість. Україна, як історичний нащадок Київської Русі, сьогодні фактично відновлює свій статус центрального гравця, що не потребує зовнішніх «кураторів» для визначення власних життєвих пріоритетів. Сучасна національна ідея в умовах глобальної інформаційної прозорості перестає бути суто філософською конструкцією або поетичним закликком. Сьогодні вона трансформується у вимірну стратегію виживання та самоствердження нації через конкретні поведінкові акти.

Для обґрунтування цих тез було використано метод семантичного аналізу великих масивів даних пошукових систем, що дозволяє зафіксувати стихійну, не кориговану зверху активність нації. Джерельну базу дослідження склали моніторингові звіти платформ Google Trends, аналітичні матеріали видань «StopFake» та «Українські Національні Новини», а також статистичні дані щодо «мовних переходів» (вибору мови запиту) у цифровому просторі у 2024–2025 рр. Методологічний підхід базується на порівнянні українського та російського сегментів мережі, що дозволяє виявити фундаментальну різницю між нацією-суб'єктом та

нацією-об'єктом маніпуляцій. Кожен запит розглядається не лише як одиниця статистики, а як акт вільного вибору, що формує нову національну ідентичність.

Аналіз результатів демонструє вражаючу картину: український цифровий простір став територією дії і прагматизму. Найпопулярніші запити українців мають виражений інструментальний характер. Коли мільйони людей шукають «графіки відключення світла», вони дійсно планують свою працю, побут та спротив складній життєвій ситуації війни та блекаутів. На нашу думку, саме в цій заземленості проявляється найвища форма суб'єктності. Нація не чекає на «манну небесну» від міжнародних партнерів, а бере відповідальність за свій завтрашній день у власні руки. Навіть інтерес до розважального контенту, такого як «Євробачення» чи національні телешоу, чітко фокусується на власному продукті. Це свідчить про успішне витіснення російського культурного ерзацу та формування самодостатнього інформаційного поля. Мовна трансформація, де українська стає мовою повсякденного пошуку, відбувається природно, як наслідок внутрішньої потреби в гігієні свідомості та самоповазі.

Натомість російський сегмент інтернету демонструє глибоку кризу суб'єктності та тотальний ескапізм — втеча від дійсності, втрата реальності. Замість практичних запитів щодо розбудови власного життя, ми спостерігаємо, за даними Google Trends, сплеск інтересу до ірраціональних тем, містицизму та агресивних імперських міфів. На наше переконання, це свідчить про певну розгубленість суспільства, яке втратило зв'язок із реальністю. Росіяни виступають як об'єкти, якими маніпулюють через страх та симулякри «величі», тоді як їхня власна спроможність впливати на події атрофована. Вони шукають в інтернеті не способи вирішення проблем, а шляхи втечі від них. Цей ескапізм є прямим наслідком відсутності конструктивної національної ідеї, яка була заміщена ідеологією загарбницьких воєн. Розгубленість російського користувача, який хаотично перемикається між пропагандою та розважальним трешем, лише підкреслює суб'єктність українців, чії запити завжди мають конкретну мету та дієвий результат.

Варто наголосити, що описана вище цифрова та соціальна суб'єктність українського суспільства має цілком конкретний фізичний і вольовий фундамент — стійкість Збройних Сил України. На наше глибоке переконання, саме здатність ЗСУ тримати фронт у надлюдських умовах є тим первинним актом суб'єктності, який

робить можливим функціонування всіх інших інститутів нації. Кожен успішно відбитий штурм створює необхідний безпековий простір, у якому цивільне суспільство отримує змогу вибудувати власну стратегію самодостатності. Ми вважаємо, що зв'язок між фронтом і тилом у цьому контексті є двостороннім: воїн на передовій захищає право народу на волю, а суспільство через свою практичність та заземленість запитів підтверджує, що цей захист має сенс.

Стійкість ЗСУ радикально ламає будь-які спроби зовнішнього управління чи нав'язування чужих сценаріїв, адже вона базується на внутрішній мотивації, яку неможливо імпортувати чи насадити зверху. Це прямо віддзеркалюється у структурі суспільного інтересу: ми бачимо, як запити щодо технологічних інновацій для фронту, розробки дронів чи тактичної медицини стають частиною повсякденного пошукового поля українця. Це і є жива архітектура самостійності, де армія і народ об'єднані спільною дією і прагненням до фактичного суверенітету, де здатність захистити себе стає головним аргументом у розмові зі світом. Без стійкості вояків на фронті розмови про національну ідею залишилися б на рівні декларацій, але завдяки ЗСУ ми маємо реальну суб'єктність, яка гартується на полі бою, роблячи українську незалежність фактом світової історії.

Підбиваючи підсумки, маємо констатувати, що фактична незалежність України сьогодні вибудовується завдяки стійкості ЗСУ та кожному рішенню пересічного громадянина у власній свідомості.

Національна ідея України — це створення самодостатньої, фактично незалежної держави, де гідність реалізується через працю та суб'єктність. Ми бачимо, як нація перетворюється на зрілого гравця, який знає ціну своїй землі та свободи. На наше переконання, саме ця практичність та здатність до самоорганізації є нашою справжньою «фішкою», нашою опорою. Архітектура нашої самостійності тримається на переході до стратегії самодостатності, подібної до кращих європейських зразків (наприклад сучасна Франція). Це і є той шлях, який робить повернення до будь-яких імперських орбіт неможливим.

Писаренко Д. О.
*здобувачка освіти 2 року навчання
освітньої програми «Соціальна робота»
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ*
Науковий керівник:
*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи*
Стульнікова Л. Ю.
*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ*

ПЕРСПЕКТИВИ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СПІЛЬНОТ ТА ГРОМАД В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна внесла свої корективи та значною мірою вплинула на розвиток громад. В умовах воєнного стану досить органічним стало переформатування напрямів діяльності агенцій регіонального розвитку. Як відомо, вони можуть створюватися обласними радами та адміністраціями, згідно ст. 19 ЗУ «Про засади державної регіональної політики» та постанови КМУ «Про затвердження Типового положення про агенцію регіонального розвитку» від 11.02.2016 р. № 258. Такі агенції не відносяться до суб'єктів ДРП, мають статус неприбуткових організацій, які при цьому не можуть бути бюджетними установами. В надскладних умовах воєнного стану вони стали здійснювати свою діяльність за такими напрямками: забезпечення логістики із надання гуманітарної та іншої допомоги цивільному населенню, в тому числі щодо ввезення гуманітарної допомоги з-за кордону; надання допомоги ВПО; підтримка малого і середнього підприємництва, а також сприяння релокації виробничих підприємств на безпечні території; підготовка та реалізація грантових проєктів для подолання наслідків військової агресії російської федерації; залучення інвестиційних ресурсів, міжнародної технічної допомоги для відновлення зруйнованого майна та інфраструктури регіонів і громад; сприяння волонтерській діяльності в області, в тому числі для територіальної оборони області та ЗСУ тощо [3, с. 21]. Ми бачимо, що навіть в зв'язку з повномасштабним вторгненням спільноти не втратили свій потенціал на розвиток.

Однією з найважливіших перспектив є об'єднання громадян, їхня згуртованість. Вживання і розвиток громад під час війни були б неможливі без активної позиції

самих людей на місцях. Громадська участь сьогодні – це не абстрактне гасло, а буденність у більшості українських міст і сіл. Люди самоорганізуються для розв’язання нагальних проблем, а місцеве самоврядування проявляє справжню ініціативність і лідерство. Український досвід децентралізації дуже допоміг у цьому випробуванні. Сформовані об’єднані громади з власними виконкомом і бюджетами змогли швидко реагувати на виклики війни [2]. Згодом мимовільні зібрання переросли у потужний волонтерський рух, який і далі продовжує розвиватися. Такі об’єднання як правило працюють швидше та ефективніше, особливо коли мова йде про вирішення термінових проблем. Тому що, держава через велику кількість запитів та недостатність певних ресурсів не може швидко вирішити ті чи інші питання. Саме в таких ситуаціях на допомогу приходить громада, яка краще знає поточну ситуацію, проблему і як її вирішити, мобілізувавши необхідні ресурси, або сформувавши правильний запит до держави. В таких випадках залучається соціальний працівник, який виступає представником інтересів громади перед державою. Залучення до спільної діяльності сприяє розвитку активної громадянської позиції, ініціативності, відповідальності та дозволяє сформувати нові соціальні зв’язки. Особливо це допомагає ВПО, тому що така включеність в життя громади сприяє їхній легшій адаптації, а також полегшить майбутню інтеграцію.

Іншою важливою перспективою можна вважати людський ресурс. Повномасштабне вторгнення спричинило збільшення кількості ВПО. Велика кількість українців емігрували закордон, проте значний відсоток все ж залишився в Україні. Переселенці, які вирішили не виїжджати почали оселятися в інших громадах. Саме це стало ключовим ресурсом для розвитку спільнот. Тому що, ВПО можуть компенсувати дефіцит ресурсів, які є в громадах. Наприклад, недостатність робочої сили, відсутність кваліфікованих фахівців. Крім того, вони приносять нові ідеї, досвід і підходи, що сприяють покращенню життя в громаді. За умови належної інтеграції ВПО стають активними учасниками громадського життя, залучаються до різноманітних волонтерських та соціальних проєктів. Завдяки ним громади отримують новий імпульс розвитку і продовжують розвиватися, незважаючи на зовнішні перепони.

Також перспективною є співпраця місцевих органів влади і громадських організацій. В умовах війни потужною є підтримка країн ЄС, зокрема у реалізації соціальних проєктів, спрямованих на покращення умов безпеки, інфраструктури, забезпечення ефективної діяльності соціальних структур для надання життєво необхідних послуг[1, с. 51]. Дане партнерство сприяє реалізації соціальних програми та проєктів, які направлені на розвиток громади.

Отже, незважаючи на війну розвиток громад не зупинився, а навпаки через виклики з якими вони зіштовхнулися отримали нові перспективи для розвитку. За допомогою ініціативності та підтримки місцевих жителів можливе створення умов, які забезпечать сталий розвиток під час післявоєнного відновлення.

Список використаних джерел

1. Головка Л., Худинець В., Головка Т. Проектна діяльність у територіальних громадах (на прикладі Колочавської територіальної громади Закарпатської області). Демографія та соціальна економіка. 2025, № 1 (59). с. 51.
2. Криворучкіна О. Сталий розвиток громад під час війни: екологічні та соціальні проєкти, 18 січня 2026. URL: <https://ndu.kr.ua/867-stalij-rozvitok-gromad-pid-chas-vijni-ekologichni-ta-sotsialni-proekti>
3. Захарченко В.І. Зміни в регіональній політиці України як відповідь на виклики війни та потреби відновлення від її наслідків. Економічний журнал Одеського політехнічного університету. 2025, № 1 (31). С. 17-31.

Романова В.С.
*кандидат психологічних наук,
практикуючий психолог (EuroPsy Certificate),
Засновниця платформи психологічної допомоги METHOD4U,
Senior Mental and Behavioral Health Expert
центру виживання і спеціальної підготовки «SEAL»*

ГУМОР І МЕМИ ЯК РЕСУРС ЖИТТЄВОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО ДОСВІДУ: ЕКОПСИХОЛОГІЧНА ПЕРСПЕКТИВА

Ключові слова: життєве благополуччя, екопсихологічний підхід, гумор, меметична резилієнтність, копінг-стратегії, когнітивна переоцінка, воєнний досвід, суб'єктність, соціальна робота, Україна

Keywords: life well-being, eco-psychological approach, humor, memetic resilience, coping strategies, cognitive reappraisal, war experience, subjectivity, social work, Ukraine

Повномасштабна війна Росії проти України, що розпочалася у лютому 2022 року, спричинила системну деструкцію умов життєдіяльності мільйонів громадян одночасно на кількох взаємопов'язаних рівнях: матеріально-ресурсному (руйнування житлового фонду, вимушене переміщення, втрата майна та зайнятості), організаційно-регуляторному (унеможливлення довгострокового планування, дисфункція звичних поведінкових стратегій, деструкція темпоральної орієнтації суб'єкта) та смислового (втрата значущих об'єктів прив'язаності, руйнування ідентифікаційних структур, розрив соціальних зв'язків як ресурсу підтримки).

Саме тому теоретичне осмислення психологічних механізмів, що уможливають збереження благополуччя в умовах тривалої екзистенційної загрози, набуває першочергового значення як для фундаментальної психологічної науки, так і для практики психосоціального втручання. Одним із найменш концептуалізованих, проте феноменологічно очевидних ресурсів виявляється гумор. Паралельно зі стрімким зростанням показників тривожної та депресивної симптоматики, ПТСР і дистресу серед цивільного населення, у публічному та цифровому просторі України виник і активно розвивається потужний пласт воєнного гумору — мемів, сатиричних текстів і жартів, що стали органічною складовою щоденної комунікації.

Зазначена колізія між об'єктивною деструкцією умов буття та масовою символічною продуктивністю гумористичного дискурсу вимагає теоретичного пояснення, яке б не зводилося до патологізації («гумор як витіснення») чи тривіалізації («гумор як розвага»). Ми пропонуємо розгляд цього феномену крізь призму екопсихологічної концепції життєвого благополуччя Ю. М. Швалба.

У традиційних підходах до дослідження благополуччя домінують дві парадигмальні позиції: гедоністична, що редукує благополуччя до суб'єктивного переживання задоволеності й афективного балансу [3, 4], та евдемоністична, що акцентує на позитивному психологічному функціонуванні й особистісній реалізації [3, 4]. Попри значний евристичний потенціал обох підходів, вони розглядають благополуччя переважно як атрибут внутрішніх психічних процесів, залишаючи на периферії відносини особистості із середовищами її конкретної життєдіяльності.

Екопсихологічна концепція Ю. М. Швалба здійснює принципове зміщення акценту: благополуччя постає не як суб'єктивний стан, а як динамічна характеристика системи відносин між особистістю та середовищем її буття [2]. Відповідно до цієї концепції, структура життєвого благополуччя диференціюється на три функціональні виміри:

- **Життєзабезпечення** (забезпечення базових умов існування, збереження ресурсів і безпеки середовища);
- **Життєорганізація** (здатність суб'єкта структурувати власну активність у часі й просторі, підтримувати передбачуваність і відчуття контролю над перебігом подій);
- **Життєреалізація** (актуалізація особистісного потенціалу, збереження суб'єктної позиції, реалізація смислових орієнтирів).

Саме ця тричленна структура надає концепції Швалба виняткову евристичну цінність для аналізу психологічних механізмів, що функціонують в умовах воєнного досвіду: вона дозволяє диференційовано операціоналізувати, на якому саме рівні відносин особистості із середовищем буття відбувається деструкція і які механізми виступають компенсаторними.

Центральним теоретичним аргументом представленої роботи є положення про те, що гумор функціонує як психологічний механізм підтримки кожного з трьох

зазначених вимірів благополуччя в умовах їхньої об'єктивної деструкції.

На рівні життєзабезпечення гумор виконує функцію символічного відновлення контролю над загрозою. У ситуації, де об'єктивна безпека є недосяжною або принципово непередбачуваною, жарт над ворогом, власним страхом чи повітряною тривоною постає формою символічного опанування того, що реально контролювати неможливо.

У психодинамічній традиції цей механізм описується як захисний процес вищого порядку:

- На відміну від заперечення, яке елімінує загрозливий зміст зі свідомості, гумор зберігає контакт із реальністю загрози.
- Водночас він здійснює її символічне переозначення, що суб'єктивно відновлює відчуття психологічної безпеки навіть за відсутності безпеки фізичної [1, 3, 4].

Це принципово важливе розмежування: гумор як захисний механізм не усуває загрозу з поля свідомості, а трансформує суб'єктивне ставлення до неї, зберігаючи при цьому когнітивний доступ до змісту переживання.

На рівні життєорганізації деструктивний потенціал тривалої війни виявляється у систематичному підриві здатності суб'єкта структурувати власну активність і зберігати відчуття контрольованості подій. Хронічна непередбачуваність, неможливість довгострокового планування та необхідність постійної реорганізації поведінкових стратегій відповідно до форс-мажорних обставин виснажують регуляторні ресурси особистості.

Гумор, і особливо феномен мемної культури, виконує на цьому рівні функцію альтернативної когнітивної структури:

- Через повторювані меметичні схеми та жартівливі наративи суспільство здійснює символічне впорядкування хаотичного потоку подій.
- Це надає їм семіотичної форми, роблячи їх «читабельними» та придатними для інтерпретації.

Когнітивно-поведінковий підхід описує цей процес у термінах когнітивної переоцінки (*cognitive reappraisal*) як регуляторної стратегії вищого порядку: зміна ракурсу сприйняття події не змінює її самої, проте відновлює суб'єктивне відчуття здатності з нею впоратися [1, 2].

Показово, що в умовах воєнного часу нові події в Україні надзвичайно швидко набували мемної форми. Це свідчить не про афективну байдужість, а про гостру потребу суспільства у швидкому символічному опрацюванні нового дезорганізуючого досвіду.

На рівні життєреалізації — найглибшому в структурі концепції Швалба — принциповим є збереження суб'єктної позиції особистості в умовах, що об'єктивно її позбавляють суб'єктності. Гумористична реакція на загрозу за своєю природою є актом суб'єктної активності: той, хто здатен жартувати про те, що його вбиває, не є пасивним об'єктом обставин — він постає їхнім інтерпретатором і символічним суб'єктом.

Для рівня життєреалізації це має критичне значення: гумор підтримує самовідчуття особистості як діяча (*agent*), а не лише реципієнта деструктивних впливів зовнішнього середовища.

Воєнні меми як продукт колективної творчої активності є водночас:

- мікроактами суб'єктного самовираження;
- формою участі у виробництві спільних культурних смислів.

Саме тут обґрунтовується поняття меметичної резилієнтності як специфічної форми колективної суб'єктності. Суспільство, що продукує власну культуру в умовах її руйнування, зберігає суб'єктну позицію в символічному полі — і тим самим підтримує рівень колективної життєреалізації навіть за найнесприятливіших об'єктивних обставин.

Разом із тим, екопсихологічна перспектива, на відміну від однобічно ресурсних концептуалізацій, вимагає врахування середовищних умов функціонування психологічних механізмів, а також ризиків, пов'язаних із їхнім дисфункціональним використанням. Гумор виконує адаптивну функцію лише тоді, коли він відкриває шлях до поглибленого опрацювання досвіду, а не замінює його.

Якщо гумористична реакція стає хронічно домінуючим і єдиним дозволеним регістром комунікації про травматичні події, вона трансформується в механізм дезадаптивного уникання. У такому разі витісняються інші важливі форми експресії — сум, страх, визнання власної вразливості — а гумор перетворюється на ригідний емоційний захист, що радше блокує інтеграцію досвіду, ніж сприяє їй.

На соціальному рівні домінування мемного дискурсу як єдиного публічного нарративу про війну може ускладнювати колективне визнання масштабів втрат і гальмувати процеси суспільного горювання, необхідні для післявоєнного відновлення.

Диференціація між адаптивним і дезадаптивним гумором може бути здійснена через звернення до моделі стилів гумору Р. Мартіна:

- Афіліативний та самопідтримувальний стилі корелюють із високим рівнем психологічного добробуту й резилієнтності.
- Самопринизливий та агресивний стилі пов'язані з дезадаптивними копінг-патернами та підвищеним ризиком розвитку депресивної й тривожної симптоматики [1, 3].

На основі проведеного аналізу ми синтезуємо отримані дані у цілісну теоретичну модель, де гумор виступає інтегративним механізмом:

1. У вимірі життєзабезпечення він трансформується у механізм символічної безпеки, дозволяючи суб'єкту опанувати екзистенційну загрозу.
2. У вимірі життєорганізації він постає інструментом когнітивного структурування, впорядковуючи хаотичний воєнний досвід через меметичні нарративи.
3. У вимірі життєреалізації він реалізується як акт суб'єктного опору, що підтримує позицію «діяча» в умовах об'єктивного тиску.

Для практики соціальної роботи з особами, які мають досвід воєнної травматизації, запропонована концептуальна модель має кілька безпосередніх імплікацій:

1. **Діагностичний ресурс:** Гумор клієнта має розглядатися фахівцем не як ознака заперечення чи недостатньої серйозності, а як потенційний маркер і терапевтичний ресурс. Аналіз наскрізних тем у гуморі клієнта може бути евристичним інструментом для диференційованої оцінки стану трьох вимірів його благополуччя за Ю. М. Швалбом.
2. **Терапевтичний прийом:** Техніка поступового переходу від жарту до переживання (від символічного до афективного рівня репрезентації досвіду) може слугувати методологічно обґрунтованим прийомом, що поважає захисні механізми клієнта, не форсуючи їх подолання.

3. **Робота з громадою:** Фахівці мають підтримувати простори для колективного гумору як форми збереження суб'єктності й солідарності. Водночас важливо цілеспрямовано створювати альтернативні простори для некомічних форм вираження досвіду, аби гумор залишався одним із ресурсів, а не єдиним соціально прийнятним способом говорити про втрату.

Таким чином, гумор і мемна культура в умовах воєнного досвіду українців можуть бути теоретично концептуалізовані в межах екопсихологічної концепції Ю. М. Швалба як психологічний механізм підтримки всіх трьох вимірів життєвого благополуччя: символічної безпеки (життєзабезпечення), когнітивного структурування хаосу (життеорганізація) та збереження суб'єктної позиції (життереалізація).

Ця концептуалізація пропонує оригінальний теоретичний внесок, що поєднує вітчизняну психологічну традицію з актуальними міжнародними емпіричними даними. Перспективними напрямками подальших досліджень є емпірична верифікація зв'язку між стилями гумору, показниками трьох вимірів благополуччя за Швалбом та рівнем резиліентності в українських вибірках, а також розробка науково обґрунтованих інтервенцій, що інтегрують гумор як ресурс у систему психосоціальної підтримки.

Список використаних джерел

1. Швалб, Ю.М., Вернік, О.Л., & Павленко, О.В. (2025). Методика дослідження життєвого благополуччя особистості. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 34(1), 170–180. <https://doi.org/10.31108/2.2025.1.34.15>
2. Швалб, Ю.М., Вернік, О.Л., Рудоміно-Дусятська, О.В. та ін. (2021). *Еколого-психологічні детермінанти суб'єктивного благополуччя особистості* / за ред. Ю.М. Швалба. Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України.
3. Morina, N., et al. (2023). The mental health impact of the ongoing Russian–Ukrainian war. *Frontiers in Psychiatry*. <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2023.1134780>
4. Augustinavičius, M., et al. (2024). Mental health in Ukraine in 2023. *PMC/NIH*. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10988158/>

Сабат Н. І.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Сабат Н. В.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ*

ЕКОТУРИЗМ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ РЕСУРС РЕАБІЛІТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

У контексті тривалої війни в Україні питання ефективної реабілітації ветеранів війни стає ключовим для відновлення їхнього фізичного, психоемоційного та соціального благополуччя. Реабілітація ветеранів передбачає комплексний підхід, що поєднує медичні, психологічні, соціальні та рекреаційні компоненти. Традиційні методи, зосереджені на клінічних інтервенціях і психотерапії, потребують доповнення інноваційними підходами, серед яких особливо перспективним є екотуризм – форма туризму, що включає активну взаємодію з природою, збереження екології та сталий розвиток. Екотуризм здатен стати не лише засобом відпочинку, а й реальним ресурсом допомоги ветеранам у відновленні життєстійкості та адаптації [4, с. 260].

Наукові дослідження підтверджують, що перебування в природному середовищі має відчутний позитивний ефект на психічне здоров'я людей з посттравматичним стресовим розладом, який є одним із найпоширеніших наслідків участі у бойових діях. Пілотне дослідження, проведене з ветеранами США, показало, що структуровані заходи на природі, такі як терапія у лісі, сприяють підвищенню зв'язку з природою, зниженню тривожних і депресивних станів, а також підвищенню загальної задоволеності життям після участі в одноденних програмах на відкритому повітрі [5, с. 99–108].

Інше дослідження порівнювало ефект пішохідних походів у природному середовищі з міськими маршрутами для ветеранів із ПТСР. Результати продемонстрували позитивну динаміку симптомів у групі, яка здійснювала походи серед природи, що вказує на потенціал природних рекреаційних програм як допоміжної терапії [6]. Не менш важливо, що експозиція природним середовищем

сприяє зменшенню негативних емоційних станів та стресу, покращенню сну й загального психологічного самопочуття учасників програм на природі [7, с. 259].

Екотуризм як вид активного відпочинку може поєднувати фізичну діяльність, задоволення від спільної взаємодії з природою та соціальну підтримку однодумців. У сучасній літературі ці види інтервенцій часто описуються як «nature-based interventions» або природоорієнтовані інтервенції, що включають різні формати – від «лісової терапії» до «зеленої рекреації» – і мають спільну мету: сприяти покращенню психосоціального стану учасників через активний контакт із природою [8, с. 15–16]. Екотуризм також є інструментом соціальної реінтеграції ветеранів, оскільки участь у групових турах створює підтримувальне середовище, сприяє формуванню соціальних зв'язків, розвитку комунікативних навичок та почуття спільності, що особливо важливо для подолання соціальної ізоляції, яка часто супроводжує реадaptaцію після служби [1, с. 134].

Україна має значний природний потенціал для розвитку екотуризму, що включає різноманітні природні ландшафти, парки та природоохоронні території. Наукові моделі розвитку екотуризму підкреслюють важливість організації інфраструктури, співпраці місцевих громад, бізнесу та держави для реалізації сталого природоохоронного туризму [2].

Попри це, застосування екотуризму у реабілітації ветеранів в Україні досі недостатньо вивчене, але міжнародний досвід та окремі практичні ініціативи свідчать про можливість його включення як частини комплексних реабілітаційних програм. Через активну участь громадських організацій і волонтерських ініціатив пробні програми походів і активних подорожей для ветеранів демонструють позитивні результати у зміцненні фізичного та психоемоційного стану [3, с. 160].

Інтеграція екотуризму в програми реабілітації ветеранів вимагає системного підходу, що включає врахування індивідуальних потреб ветеранів, адаптацію маршрутів та активностей відповідно до їх фізичних можливостей, а також міждисциплінарну співпрацю соціальних працівників, психологів, медичних працівників і організаторів туризму. Важливою складовою є оцінювання ефективності таких програм через стандартизовані наукові методи та подальші дослідження з елементами довготривалого спостереження.

Таким чином, екотуризм є перспективним інноваційним ресурсом реабілітації ветеранів війни, що поєднує фізичний, емоційний та соціальний потенціал природних середовищ для підтримки адаптації після участі у бойових діях. Наукові дослідження підтверджують позитивний вплив природоорієнтованої активності на психоемоційний стан ветеранів, що відкриває шлях до впровадження цих підходів у реабілітаційні практики. Подальше дослідження і розробка адаптованих екотуристичних програм можуть стати важливою складовою міждисциплінарної системи підтримки ветеранів.

Список використаних джерел

1. Бідучак А. С. Реабілітація військових у країнах світу та в Україні. *Буковинський медичний вісник*. 2025. Т. 29. № 4 (116). С. 130–136. <https://doi.org/10.24061/2413-0737.29.4.116.2025.21>
2. Іванюк П., Боруцька Ю. Анімаційно-екскурсійна діяльність і природотерапія як способи реабілітації для людей з інвалідністю та посттравматичним синдромом. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 66. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-63>
3. Коллегаєв М. Ю. Особливості та перспективи реабілітації ветеранів війни засобами спортивно-оздоровчого туризму в Україні. *Фізичне виховання та спорт*. Одеса : Гельветика, 2024. Вип. 1. С. 155–161. URL: <https://repository.khnnra.edu.ua/wp-content/uploads/tainacan-items/24805/46864/Коллегаєв-МЮ-Особливості-та-перспективи-реабілітації-ветеранів-війни-засобами-спортивно-оздоровчого-туризму-в-Україні-Michail-Kollegaev.pdf>
4. Нікітенко К. Розвиток екотуризму в Україні: потенціал та проблеми. *Таврійський науковий вісник*. Серія: Економіка. 2023. Вип. 15. С. 259–263. <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.15.32>
5. Gil N., Kim J., Kim J.G., Vogt C. et al. A Structured Forest Therapy Intervention Enhancing the Nature Connection, Mood States, and Satisfaction with Life of U.S. Veterans with PTSD: A Pilot Study. *Journal of Veterans Studies*. 2025. № 11 (2). S. 99–108. <https://doi.org/10.21061/jvs.v11i2.746>
6. Littman A. J, Bratman G.N, Lehavot K, et al. Nature versus urban hiking for Veterans with posttraumatic stress disorder: a pilot randomised trial conducted in the Pacific Northwest USA. *BMJ Open*. 2021. V. 11: e051885. I. 9. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2021-051885>
7. Vella E. J., Briana Milligan, Bennett Je. L. Participation in Outdoor Recreation Program Predicts Improved Psychosocial Well-Being Among Veterans With Post-Traumatic Stress Disorder: A Pilot Study. *Military Medicine*. 2013. V. 178, I. 3. S. 254–260. <https://doi.org/10.7205/MILMED-D-12-00308>
8. Wheeler M., Cable G., Andrews L., Orbell S., Sloane G., Philpot R., Cooper N. R. A Green and Pleasant Helping Hand – Examining the Phenomenological Effects of Outdoor Recreational Experiences on Military Veterans With Post-Traumatic Stress Disorder. *Journal of Veterans Studies*. 2026. V. 12. I. 1. S. 1–17. <https://doi.org/10.21061/jvs.v12i1.828>

Саранча І.Г.
кандидат педагогічних наук, доцент
ВДПУ імені Михайла Коцюбинського
Прядкіна Г.Р.
магістр з соціальної роботи
та консультування
ВДПУ імені Михайла Коцюбинського

КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦЯ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ, ЯКИЙ НАДАЄ ПОСЛУГИ З ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК НЕЗАЛЕЖНОГО ПРОЖИВАННЯ ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

У сучасних умовах реформування системи соціальної захисту особливого значення набуває діяльність фахівця із соціальної роботи, що забезпечує підтримку людей з інвалідністю у громаді та сприяє формуванню їх навичок незалежного проживання. Професійна компетентність такого фахівця визначається як інтегративне поєднання знань, умінь, цінностей та особистісних якостей, що дозволяють не лише надавати допомогу, а й створювати умови для максимальної самостійності, активності та участі людини з інвалідністю в житті суспільства. Від рівня розвиненості компетентностей соціального працівника залежить якість соціальних послуг, їх відповідність принципам прав людини, а також ефективність процесу формування реальних, а не декларативних можливостей незалежного проживання [1].

Першою важливою групою є загальнотеоретичні та правові компетентності. Особливе значення має знання законодавства України про соціальні послуги, соціальний захист, права людей з інвалідністю, зокрема Закону України «Про соціальні послуги», який визначає принципи, види та стандарти надання допомоги, включаючи індивідуальний підхід, орієнтацію на найкращі інтереси отримувача послуг та поваги до його гідності [4].

Соціальний працівник має орієнтуватися в нормах, що регулюють питання доступності середовища, реабілітації, підтриманого проживання, супроводження осіб з інвалідністю у громаді, а також у механізмах реалізації їх освітніх, трудових та житлових прав. Це формує ціннісний орієнтир для фахівця: бачити людину з інвалідністю як суб'єкта прав, а не як об'єкт опіки [1].

Соціальний працівник також має розуміти сутність концепції «незалежного проживання» [8]. Така теоретико-правова база дозволяє правильно визначати цілі втручання, обирати адекватні методи роботи та захищати права клієнтів.

Фахівець має вміти проводити комплексну оцінку потреб людини з інвалідністю у соціальних послугах, аналізувати її життєву ситуацію та визначати рівень сформованості навичок самообслуговування, комунікації, пересування, управління фінансами, користування громадськими сервісами [6].

Соціальний працівник повинен володіти методами збору інформації з різних джерел: бесіди з клієнтом, його батьками, іншими фахівцями; аналіз документів; спостереження за виконанням щоденних дій; обстеження матеріально-побутових умов проживання. Важливим є вміння виявляти бар'єри, які перешкоджають незалежному проживанню: архітектурні (сходи, відсутність пандусів), інформаційні (складність інформації), соціальні (стереотипи, ізоляція). Соціальний працівник повинен володіти технологіями соціального проектування: вміти планувати разом із клієнтом послідовні кроки навчання навичкам самообслуговування, ведення домашнього господарства, користування грошима, транспортом, соціальними послугами [7].

Організаційна компетентність передбачає здатність обрати адекватні форми роботи: індивідуальні заняття, групові тренінги соціальних та побутових навичок, заняття у «тренувальних» квартирах, супровід клієнта в реальних життєвих ситуаціях (магазин, поліклініка, громадські установи) [2].

Важливим елементом є ведення документації: складання індивідуальних планів, фіксація динаміки розвитку навичок, участь у внутрішньому та зовнішньому оцінюванні якості соціальних послуг. Організаційні компетентності виявляються у здатності гнучко змінювати програму навчання залежно від прогресу клієнта, його мотивації, змін у стані здоров'я та життєвих обставинах, зберігаючи при цьому стратегічну мету – розширення можливостей самостійної життя [3].

Фахівець має вміти налагоджувати довірливий контакт з людиною з інвалідністю, її батьками, будувати рівноправне партнерське спілкування, поважно слухати, ставити уточнювальні запитання, виявляти емпатію. У роботі з клієнтами з порушеннями інтелектуального розвитку, слуху, мовлення, аутистичного спектру

особливо важливо вміти адаптувати комунікацію – використовувати просту і зрозумілу мову, візуальні матеріали, жести, альтернативні засоби спілкування.

Соціальний працівник має бути здатним працювати у мультидисциплінарній команді, вирішувати конфлікти, відстоювати інтереси клієнта перед установами, органами влади, роботодавцями чи громадою – тобто виконувати адвокаційну та посередницьку функції. Соціальний працівник повинен знати особливості навчання дорослих, методи роботи з людьми, які мають різний рівень інтелектуального розвитку. Він має вміти будувати індивідуалізований навчальний процес, враховуючи сильні сторони та інтереси клієнта, його темп засвоєння інформації, спосіб сприйняття.

Фахівець має вміти аналізувати власні дії, ставлення, цінності, усвідомлювати, як його встановлення щодо інвалідності впливають на роботу. Він повинен практикувати саморегуляцію, попереджати професійне вигорання, підтримувати баланс між емпатією та професійною дистанцією. Важливою є готовність до постійного навчання: участь у тренінгах, супервізіях, вивчення нових методик формування навичок незалежного проживання, обмін досвідом із колегами, освоєння сучасних стандартів якості соціальних послуг.

В результаті саме поєднання професійних знань, практичних умінь, етичної позиції та здатності до саморозвитку забезпечує високий рівень компетентності фахівця із соціальної роботи, який надає послуги з формування навичок незалежного проживання для людей з інвалідністю, та сприяє реалізації їхнього права на достойну, самостійну та максимально незалежну життя в громаді.

Список використаних джерел

1. Професійний стандарт. Фахівець із соціальної роботи. Київ : Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, 2020. 42 с. URL: <https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/88-1179.pdf>
2. Mykhailyshyn , H. and Dovha, .M. Formation of social and legal competencies of future social workers. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 8. 1 (Apr. 2021). P. 7–16. DOI: <https://doi.org/10.15330/jpnu.8.1.7-16>.
3. Kotlomanitova G. Соціальна компетентність як умова професійної ідентичності фахівця у галузі соціальної роботи. *Витоки педагогічної майстерності*. 2018. № 21. С. 104–108. URL: <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2018.21.206097>
4. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 21. Ст. 164.

5. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю від 13 грудня 2006 року. Ратифікована Законом України від 16 грудня 2009 року № 1767-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
6. Оцінка потреб клієнта : посібник. Київ : Мережа ЛЖВ, 2013. 52 с. URL: <https://network.org.ua/wp-content/uploads/2017/03/8a8a673b307a5f3ca63190b6408a253e.pdf>
7. Совик Т.О., Федорова Н.В., Косарева Г.М., Борисова О.О. Особливості використання альтернативної комунікації для адаптації в соціумі дітей з тяжкими порушеннями мовлення. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. (№3) 43. С. 1432-1443
8. Психолого-педагогічний супровід навчання дітей з інтелектуальними порушеннями/навчально-методичний посібник / авт.: О.В. Чеботарьова, Г.О. Блеч, І.В. Гладченко, С.В. Трикоз, І.В. Сухіна, Н.А. Ярмола.: За наук. ред. О.В. Чеботарьової. К., ІСПП імені Миколи Ярмченка НАПН України, 2018. 123 с.

Скрипник В.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти I курсу,
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв,
група м110П-з
Бердянський державний педагогічний університет*

РОЛЬ ФАХІВЦЯ ІЗ СУПРОВОДУ ВЕТЕРАНІВ У СИСТЕМІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ РОДИН

Війна в Україні спричинила масштабну гуманітарну кризу, одним із найгостріших аспектів якої є безпрецедентне збільшення кількості учасників бойових дій. Досвід чотирирічної військової агресії засвідчує, що участь у бойових діях супроводжується значним психологічним навантаженням, яке може призводити до серйозних наслідків для ментального здоров'я.

Необхідно відмітити, що війна в Україні підняла актуальність проблеми збереження психологічного здоров'я військовослужбовців на принципово новий рівень. Участь у бойових діях практично завжди супроводжується стресовою реакцією організму, яка без відповідної своєчасної кваліфікованої допомоги може призвести до несприятливих наслідків, як для самого військовослужбовця, так і для суспільства в цілому, а особливо для членів його родини.

Повернення ветеранів до цивільного життя є складним і тривалим процесом. Тому одне з головних завдань суспільства полягає у реінтеграції ветеранів через їх адаптацію до психологічних та соціальних змін.

Належний рівень психічного здоров'я громадян має стратегічне значення для держави. Психічне здоров'я усіх громадян важливе, втім на період війни – у часи постійного опору зовнішній загрози – особливо важливим є стан добробуту тих, хто захищає зараз нашу країну, і тих, хто її захищав. Йдеться передусім про ветеранів і ветеранок війни й, звісно, про членів їхніх сімей, а також членів сімей тих, хто загинув, захищаючи країну.

Система психологічної підтримки ветеранів в Україні перебуває в критичному стані через нестачу кваліфікованих спеціалістів та відсутність комплексної роботи з військовослужбовцями, ветеранами, членам їхніх сімей.

Особливо гострою є проблема психологічної допомоги, що безпосередньо впливає на психічне здоров'я ветеранів. Брак кваліфікованих спеціалістів з військової психології призводить до критичних наслідків, включаючи зростання кількості суїцидальних випадків.

На даний час суспільству необхідно формувати глибше розуміння психологічного стану ветеранів, а тому важливо створити середовище, де військові можуть вільно говорити про свої психологічні проблеми без страху бути осудженими, оскільки бойовий досвід залишається з людиною назавжди.

Досить успішним досвідом стало залучення ветеранів до відновлення громад та створення Ветеранських просторів. Ветеранські групи демонструють вищу продуктивність, коли працюють разом, оскільки краще розуміють один одного.

Цей підхід не лише вирішує питання відбудови, але й стає важливим елементом психологічного відновлення захисників. Необхідно наголосити на важливості психологічної підтримки та програм «рівний-рівному», де ветерани спілкуються між собою зрозумілою їм мовою.

У зв'язку з цим важливе значення у процесі реінтеграції ветеранів війни відіграє фахівець із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб, як персональний консультант у громаді, що забезпечує реінтеграцію ветеранів, допомагаючи їм адаптуватися до цивільного життя. Його діяльність спрямована на надання

інформаційної, соціальної та психологічної підтримки. У разі виявлення ознак стресу, емоційного виснаження або інших психологічних труднощів фахівець надає первинну психологічну допомогу та, за потреби, спрямовує ветерана до відповідних спеціалістів для отримання професійної психологічної чи психотерапевтичної підтримки.

Метою цієї статті є висвітлити особливості роботи фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб з надання соціально-психологічної допомоги для учасників бойових дій, ветеранів та їх сімей.

Питання ролі психологічної складової у процесі реінтеграції ветеранів війни висвітлено у наукових працях українських учених, серед них: І. Жданова, В. Мозговий, В. Стасюк, О. Шахова.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що адаптація військовослужбовців після повернення із зони бойових дій є складним процесом, що потребує комплексного психологічного підходу. Сучасні дослідження засвідчують, що тривале перебування в умовах загрози життю призводить до формування специфічних стресових реакцій. Також вкрай важливо враховувати специфічні стресові фактори, ризики професійного вигорання та можливі вияви посттравматичних реакцій.

Більшість військовослужбовців психологічно нездатні самостійно повернутися в систему соціальних зав'язків і норм мирного життя, тому постає потреба в спеціалізованому наданні соціальної та психологічної допомоги.

Психологічна травматизація особового складу стає причиною зниження ефективності виконання бойових завдань та значне збільшення небойових втрат. Також вона зумовлює виникнення труднощів із соціалізацією та погіршує якість життя військовослужбовців, створює тривалі соціальні, економічні та політичні проблеми для країни. У зв'язку з цим гострою є потреба в консультаційній і психотерапевтичній допомозі різним категоріям травмованих осіб – військовослужбовцям, ветеранам, членам їхніх сімей, які переживають руйнацію звичного життя.

Досить ефективним психопрофілактичним засобом є психологічне консультування, яке є значно доступнішим порівняно з іншими видами психологічної допомоги, що потребують значних часових витрат, певної підготовки, обладнання

тощо. У випадку звернення військовослужбовців невідкладно після переживання травматичних подій, психологічне консультування часто набуває характеру кризового консультування.

У процесі консультаційної роботи з військовослужбовцями, ветеранами та членами їхніх сімей цивільні психологи можуть зіткнутися з низкою проблем, багато з яких аналогічні тим, із якими звертаються цивільні особи. Паула Доменічі, психолог, директор програм навчання цивільних центру психології розвитку наголошує, що очікування військових від психолога можуть відрізнятися від очікувань цивільних. Психологам слід чітко визначити межі свого цивільного статусу, межі конфіденційності, обговорити можливі стигми й проблеми в стосунках «психолог – клієнт» при наданні психологічної допомоги.

У США ця проблема вирішується через наявність фахівців, які афілійовані міністерством оборони чи департаментом у справах ветеранів. В зв'язку з цим в Україні було запроваджено професію «фахівець із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб». Варто наголосити на тому, що на відміну від соціального працівника – фахівець із супроводу володіє глибшими знаннями про психологічні травми, потреби в реабілітації та фокусні правові питання, які стосуються ветеранів та в кризовій ситуації зможе надати першу психологічну допомогу. На сьогоднішній день Міністерство у справах ветеранів України запроваджує реалізацію експериментального проекту з медико-психологічного супроводу ветеранів і ветеранок, які мають психічні та поведінкові розлади, пов'язані з уживанням психоактивних речовин.

В умовах сьогодення через брак спеціалізованих психологів, непідготовленість ТЦК та СП, відсутність належних навчальних програм та нерозуміння родичами психологічних травм призводить до критичних наслідків. Ветерани все більше стикаються з величезними труднощами – від нестачі кваліфікованої психологічної допомоги до повної соціальної ізоляції та зловживання алкоголем. А тому поглиблена підготовка допоможе фахівцям із супроводу ветеранів та демобілізованих осіб надавати ветеранам і їхнім родинам підтримку, яка справді працює: персоналізовану, скоординовану й вчасну. Це полегшить їхнє повернення до цивільного життя та сприятиме більшій залученості до розвитку громад.

Список використаних джерел

1. Балдинюк О.Д., Матрос О.О. Підготовка фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб на базі Центру ветеранського розвитку. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи.
2. Борисова О. О. Нариси з кабінету психореабілітації військових: методика «Карта бойового досвіду». Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Психологія». 2023. Т. 34 (73). № 3. С. 1–6. DOI: 10.32782/2709-3093/2023.3/01
3. Бойко-Бузиль Ю. Правові та психологічні основи поняття «реінтеграція учасників бойових дій», Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2021. Випуск 9. С. 28–34.
4. Domenici P. (2016) Military Patients: Recommendations for Treating Service Members // Thenational register report. URL: <https://www.nationalregister.org/pub/the-national-register-report-pub/the-register-report-fall-2016/military-patients-recommendations-for-treating-service-members/>

Стаканчук І. В.

*магістрант 1 року навчання ОНП «Соціальне консультування і лідерство»
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ*

Чуйко О. В.

*докторка психологічних наук, професор,
професорка кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ*

МЕТОД ФОРУМ-ТЕАТРУ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

У сучасних соціокультурних умовах України проблема реабілітації та соціалізації ветеранів і внутрішньо переміщених осіб (ВПО) набуває статусу пріоритетного завдання для фахівців соціальної сфери. Головним викликом залишається високий рівень стигматизації психологічної допомоги у вітчизняній ментальності, де звернення до психолога часто ототожнюється з проявом «хвороби» чи слабкості. Особливо гостро це відчувається серед чоловіків-ветеранів, чия гендерна та військова ідентичність диктує стриманість у вияві емоцій, створюючи внутрішні

бар'єри та затиски, які важко подолати традиційними вербальними методами консультування.

Інноваційним інструментом у цьому контексті виступає форум-театр — методика, розроблена Аугусто Боалем, яка базується на переконанні, що театр є формою знання та засобом трансформації суспільства [4, с. 39]. На відміну від класичного театру, де глядач залишається пасивним об'єктом впливу, форум-театр запроваджує концепцію «глядача-актора» (spect-actor). Це дозволяє учасникам не просто спостерігати за проблемою, а фізично «програвати» варіанти її вирішення, що Боаль називає «репетицією реальності» [4, с. 21].

Порівняльний аналіз із закордонними практиками свідчить про глибоку терапевтичну цінність методу. Зокрема, Г. Белліво та колеги описують процес реабілітації ветеранів через термін «розморожування» (unfreezing) [1, с. 46]. Якщо в канадському досвіді акцент робиться на розблокуванні емоційного потенціалу військових через мистецтво, то в українських реаліях метод додатково виконує функцію медіації між ветераном та громадою. Це стає «містком» до індивідуальної терапії: через позитивний досвід групової підтримки ветеран усвідомлює власну самоєфективність і поступово втрачає страх перед фаховою психологічною допомогою [2].

Ключовим фактором ефективності методу є створення фасилітативного безпечного середовища, за яке відповідає Джокер (модератор). Його роль як соціального лідера полягає у дотриманні етичних «запобіжників». По-перше, це використання «естетичної дистанції», яка дозволяє учаснику працювати з травматичним досвідом як із художнім об'єктом, уникаючи ретравматизації. По-друге, інструмент «стоп-кадру» надає учаснику право зупинити дію в будь-яку мить, повертаючи йому відчуття контролю над ситуацією [4, с. 194]. Нарешті, процедура деролінгу (виходу з ролі) забезпечує емоційну безпеку, допомагаючи відокремити переживання персонажа від власного «Я».

Досвід впровадження форум-театру в Україні (зокрема проекти ГО «Театр для діалогу») демонструє його спроможність вирішувати гострі конфлікти в громадах. Метод дозволяє змодельовати діалог між ветеранами, ВПО та представниками органів місцевого самоврядування (ОМС), де кожна сторона має можливість «приміряти» роль іншої. Це руйнує «стіну» нерозуміння між тими, хто має бойовий досвід, і тими, хто залишався в тилу, сприяючи побудові спільного майбутнього [3].

Процес соціалізації ветерана через театр відбувається шляхом відновлення його суб'єктності. Коли учасник бачить, що його ідея, запропонована з місця або реалізована на сцені, знаходить відгук у групі, він отримує соціальну валідацію власної думки. Це повертає впевненість у собі та мотивацію до активного цивільного життя. Психологічне зцілення тут відбувається не через директивне лікування, а через м'яку ігрову адаптацію та відчуття приналежності до спільноти однодумців.

Отже, метод форум-театру в системі соціально-психологічного консультування є високоефективним інструментом роботи з вразливими групами населення. Він дозволяє обійти ментальні бар'єри, забезпечити емоційну безпеку та створити умови для успішної соціальної інклюзії ветеранів у громаду, перетворюючи травматичний досвід на ресурс для особистісного зростання та лідерства.

Список використаних джерел

1. Белліво Г., Кук К., Маклін Б., Лі Г. В. Розморожування: Терапія через театр з канадськими військовими ветеранами. *Мистецтво в психотерапії*. 2019. Т. 62. С. 45–51. doi: 10.1016/j.aip.2018.11.001.
2. Терапія через культуру та мистецтво: як театр ветеранів допомагає пережити досвід війни. *Шпальта*. 2026. URL: <https://shpalta.media/2026/03/05/terapiya-cherez-kulturu-ta-mistectvo-yak-teatr-veteraniv-dopomagaye-perezhati-dosvid-vijni/> (дата звернення: 11.03.2026).
3. Форум-театр допомагає лідерам з ОМС та громадського сектору з різним досвідом війни будувати спільне майбутнє. *Громадський простір*. 2024. URL: <https://www.prostir.ua/?news=forum-teatr-dopomohaje-lideram-z-oms-ta-hromsektoru-z-riznym-dosvidom-vijny-buduvaty-spilne-majbutnje> (дата звернення: 11.03.2026).
4. Боаль А. Ігри для акторів та неакторів / пер. з англ. Київ : ГО «Театр для діалогу», 2016. 252 с.

Ткаченко О.А.
доктор психологічних наук, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології, провідний фахівець Центру ветеранського розвитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7586-0027>

ОСОБИСТІСНА ГОТОВНІСТЬ ЯК ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ ІЗ СУПРОВОДУ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

Російсько-українська війна, яка розпочалася у 2014 р., у 2022р. увійшла у активну повномасштабну фазу, зараз переходить до затяжної фази і не передбачає швидкого завершення. Разом з цим, під впливом постійних обстрілів, блекаутів, «заморожок» цивільного населення тощо радикально змінюється і суспільство всередині країни. Ймовірно, що у подальшому його розвитку ключову роль будуть вигравати «люди війни» - передусім ветерани війни і члени їх родин, а також волонтери і всі небайдужі, які стали дотичними до цих процесів. Їх свідомість суттєво змінюється стосовно пріоритетів життєстійкості та життєздатності на основі етичних цінностей справедливості, особистої гідності тощо. Формується нова особистість, здатна змінювати не лише саму себе, а і спонукати до цього оточуючий світ. Водночас, загострюється проблема повернення ветеранів війни у мирне життя, в якому війна виноситься «за дужки» і ці зміни проходять значно повільніше. Це часто призводить до конфліктів, здебільшого між ветеранами і представниками владних структур, установами ВЛК, бюрократичною системою взагалі, яка ще здебільшого функціонує по старому.

Автори роботи [6] в контексті нейтралізації наслідків посттравматичного синдрому (ПТСР) у військовослужбовців та ветеранів війни, підтримуючи позицію військового капелана, вбачають вирішення проблеми у формулі - «вбити війну у собі». Вони вважають, що найголовніше завдання соціального працівника у роботі з ветеранами війни – допомогти перемогти в собі «людину війни», психологічно «вбити в своїй душі війну», щоб почати повноцінне життя і по справжньому повернутися додому. Для цього пропонується доповнити існуючу програму підготовки фахівців із

супроводу ветеранів [1] модулем, спрямованим на духовно-моральне, соціальне, психологічне оздоровлення особистості.

Але насправді все набагато складніше. Наш практичний досвід і наукові польові дослідження військового психолога в бойових і мирних умовах свідчать про те, що психологія російсько-української війни (з боку саме українців) – це передусім про ефект посттравматичного зростання (ПТЗ). Тому, «війну у собі» треба не «вбивати», а трансформувати у нові життєві сенси і відповідні смисли. Тобто, допомогти ветерану знайти відповідь на питання – «для чого я воював?» і «як жити далі?» - без чого його інтеграція в мирне життя втрачає як сенс та і смисл. Фактично, після повернення у мирне життя у ветерана *збройна війна* трансформується у *смыслову війну* за власні етичні цінності. Відповідно, основним чинником ефективності *фахівця із супроводу ветеранів* (далі ФСВ), стає його *особистісна готовність*. Це виходить за рамки традиційного навчального процесу, передбаченого «Рекомендаціями щодо розроблення освітніх програм підвищення кваліфікації фахівця із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб» [1].

Ми вважаємо, що найбільш продуктивним шляхом вирішення цієї проблеми є актуалізація ефекту *посттравматичного зростання* особистості зокрема і українського суспільства загалом. На це спрямована авторська концепція акмеологічного розвитку особистості, побудована на основі психологічного смислового механізму [5]. Її емпіричне підтвердження особливо яскраво проявлялось серед українських військових-захисників як в ході бойових дій, так і у мирних умовах після демобілізації.

Методологічні орієнтири такої психологічної підготовки ФСВ обумовлені післякризовим травматичним досвідом, осмислення якого має відбуватись на основі вищих цінностей і потребує суб'єкт - суб'єктних стосунків з ветераном на основі акмеологічного розвитку особистості [2; 3; 4; 5]. Це передбачає наступне:

1) домінування постнекласичної методології, ґрунтованій на суб'єкт - суб'єктних стосунках ФСВ і ветерана за принципом «свій до свого» [3];

2) особистість ФСВ має бути «рівновеликою» за своєю життєздатністю (здатністю до розвитку) [4] з особистістю ветерана;

3) органічне поєднання розуміння реабілітаційного (орієнтованого на опрацювання фізичних і психічних наслідків травматичних подій війни) і розвивального (орієнтованого на посттравматичне зростання і розвиток) напрямів смисложиттєвої динаміки особистості ветерана з домінуванням останнього [2].

Практична реалізація такої методології нами здійснюється в рамках проекту «Ветеранська хата», спрямованого на підготовку ветеранських психологів [2]. У адаптованому варіанті на реабілітаційно - розвивальному етапі вона може застосовуватись і в ході навчання ФСВ як автономний **практичний тренінговий модуль** вже існуючої програми. Тут ФСВ має змогу формувати свою професійну особистість у стосунках як з ветеранами та членами їх родин (потенційними клієнтами), так і майбутніми ветеранськими психологами (своїми найбільш ефективними колегами щодо психологічної допомоги) завдяки таким практикам:

- формування цільової ціннісно-сміслової установки на вищі цінності;
- прагнення до досягнення ціннісно-сміслової установки на основі вищих цінностей шляхом творення нових життєвих смислів і розвитку особистості;
- вчинення (динамічна система вчинкових актів акмеологічного розвитку особистості) як інтеграція попередніх установок;
- акмесоціалізація, яка спрямована на особливості організації життєвого шляху особистості, коли вчинення стає її постійною практикою наповнення смисловими новоутвореннями розвитку як на індивідуально-особистісному, так і соціально-культурному рівнях.

Список використаних джерел

1. НАКАЗ від 22.08.2024 № 269 " Про затвердження Рекомендацій щодо розроблення освітніх програм підвищення кваліфікації фахівця із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб". <https://mva.gov.ua/pro-zatverdzhennya-rekomendatsiy-schodo-rozroblennya-osvitnih-program-pidvischennya-kvalifikatsii-fahivtsya-iz-suprovodu-veteraniv-viyuni-ta-demobilizovanih-osib-vid-22082024--269>
2. Ткаченко О. Доказові психологічні практики посттравматичного розвитку в роботі з ветеранами та членами їх сімей. *Ментальне здоров'я особистості в парадигмі воєнного стану : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* / [редкол.: С. А. Мозоль, Н. С. Полудьонна, О. А. Прокопенко та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 294 – 299. <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/efbefe80-dafe-4e70-8e06-43cf1810ecc2/content>
3. Ткаченко О., Ковалевський О., Сотсков С. Психологічний феномен «свій до свого» як принцип роботи з ветеранами та членами їх родин. *Ментальне здоров'я особистості в*

- парадигмі воєнного стану: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. / [редкол.: С. А. Мозоль, Н. С. Полудьонна, О. А. Прокопенко та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 299 - 302.*
4. Ткаченко О. А. Життєздатність як психосоціальна детермінанта оновлення і розвитку системи освіти в ході повоєнної розбудови України. *Україна на шляху відновлення: завдання науки і освіти в європеїзації держави : матеріали Всеукраїнської міжгалузевої науково-практичної онлайн-конференції / Уклад.: Л. І. Ткаченко, В. М. Шульга. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. С.127-136*
 5. Ткаченко О. А. Психологія акмеологічного розвитку особистості: дис. ... д - ра психол. наук: 19.00.01 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ, 2021. 467
 6. Тюріна Т. Г. Клос Л. Є. Дячок І. С. Роль соціального працівника у процесі нейтралізації наслідків посттравматичного синдрому у військовослужбовців та ветеранів війни. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, Том 1. Ном. 2 (109), 2024. Київ: вид-во СНУ ім. В. Даля. С. 197-204. https://journals.snu.edu.ua/index.php/DOMTP_SNU/article/view/904/861

Ткаченко О.А.

*доктор психологічних наук, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології, провідний фахівець Центру ветеранського розвитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7586-0027> ;*

Пономарь Т.І.

фахівець із супроводу ветеранів та демобілізованих осіб, магістрант факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

РОБОТА ФАХІВЦЯ ІЗ СУПРОВОДУ ВЕТЕРАНІВ ТА ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ ОСІБ У НАПРЯМУ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО РОЗВИТКУ

Сучасні соціальні процеси в Україні зазнали суттєвих трансформацій унаслідок російсько-української війни особливо її повномасштабної фази. Це призвело до значних змін у структурі суспільства та системі соціальної підтримки населення. Однією з ключових проблем сьогодення є реінтеграція ветеранів у цивільне життя та створення ефективної системи їх психосоціальної підтримки. За даними Міністерства у справах ветеранів України, станом на 2025 рік кількість ветеранів війни перевищує 1,5 млн. осіб. За прогнозами, з урахуванням членів їхніх сімей, після завершення

«гарячої» фази війни ця спільнота може зрости до 5–6 млн. осіб і утворити найбільш активну частину українського суспільства, що суттєво впливатиме на його повоєнний розвиток. Це значно актуалізує потребу у розвитку комплексної системи підтримки, реабілітації та соціальної адаптації цієї категорії населення.

У такому контексті особливого значення набуває професійна діяльність фахівця із супроводу ветеранів та демобілізованих осіб (далі ФСВ), рівень підготовки якого передбачений відповідним Професійним стандартом [2]. Такі фахівці виконують важливу посередницьку функцію між ветеранською спільнотою, державними інституціями, громадськими організаціями та системою соціальних послуг. Основними завданнями ФСВ є сприяння соціальній реадaptaції ветеранів, координація доступу до необхідних соціальних, медичних, психологічних та правових послуг, а також підтримка процесу реінтеграції ветеранів у цивільне середовище.

Разом із тим професійна діяльність ФСВ супроводжується низкою складних викликів, де одним із ключових є психологічна готовність особистості ФСВ. Це обумовлено значним психологічним навантаженням, яке виникає внаслідок постійної взаємодії з людьми, що пережили травматичний бойовий досвід, отримали тяжкі поранення, втратили побратимів і посестер. Така специфіка роботи підвищує ризик виникнення явищ вторинної травматизації, емоційного виснаження та професійного вигорання. Додатковим ускладненням є інституційні труднощі, пов'язані з процесом становлення ветеранської політики в Україні. На практиці ФСВ часто стикаються з недостатнім рівнем координації між різними державними та недержавними структурами, обмеженістю ресурсів, а також необхідністю опанування значного обсягу професійних знань у різних сферах. Важливою особливістю діяльності ФСВ є її міждисциплінарний характер. Ефективне виконання професійних обов'язків потребує від спеціаліста орієнтації у психологічних, соціальних, правових, медичних та реабілітаційних аспектах підтримки ветеранів. Великого значення набуває безперервний професійний розвиток та підвищення кваліфікації таких фахівців. Попри наявність значних викликів, професійна діяльність у сфері ветеранської підтримки має значний розвивальний потенціал. Робота з ветеранами сприяє формуванню високого рівня соціальної відповідальності, розвитку емпатії, комунікативної компетентності та здатності до ефективної міжособистісної взаємодії.

В ході практичної роботи ФСВ найбільше виділяються такі ключові компетентності: психологічна (розуміння механізмів переживання травматичного досвіду, процесів адаптації та відновлення; комунікативна (навички емпатійного слухання, консультативної взаємодії та ефективної комунікації з ветеранами та їхніми родинами; соціально-організаційна (координація взаємодії між різними інституціями та організаціями, що надають допомогу ветеранам). Особливе значення має етична компетентність, яка ґрунтується на принципах конфіденційності, поваги до гідності особистості та професійної відповідальності. Це інтегрується резильєнтністю як здатністю до психологічної гнучкості (зберігати нормальний функціональний психічний стан особистості в ненормальних умовах роботи).

Важливою теоретичною та практичною основою роботи з ветеранами є концепція посттравматичного зростання, яка передбачає можливість позитивних особистісних змін після пережитих травматичних подій, що проявляється у переосмисленні життєвих цінностей, посиленні відчуття власної життєстійкості, формуванні нових життєвих смислів та поглибленні значущості міжособистісних стосунків [1]. Адже у контексті роботи з ветеранами завдання ФСВ полягає не лише у подоланні негативних наслідків травматичного досвіду, але й у створенні умов для особистісного розвитку ветерана після завершення військової служби. Такий підхід передбачає підтримку процесу переосмислення життєвого досвіду, пошук нових соціальних ролей, а також інтеграцію військового досвіду у подальшу життєву перспективу. Тому діяльність ФСВ набуває не лише реабілітаційного, але й розвивального характеру. Необхідно сприяти формуванню ресурсного потенціалу ветерана та його успішній соціалізації з урахуванням набутого травматичного досвіду у пошуку відповіді на питання «як жити далі?» У цьому напрямку найбільш ефективною виявилась концепція акмеологічного розвитку особистості [5] та принцип «свій до свого», на яких базується проєкт «Ветеранська хата» [3; 4].

Власний професійний досвід ФСВ співавторки і учасниці цього проєкту дозволив на практиці переконатися у ефективності принципу «свій до свого» та міждисциплінарного підходу до підтримки ветеранів. У процесі проходження програми була створена можливість поглибити розуміння специфіки роботи з ветеранами та членами їхніх сімей, зокрема, щодо особливостей комунікації з людьми,

які мають досвід бойових дій, пережили втрати або проходять етап психологічної адаптації до цивільного життя. Важливою складовою програми стала робота з власними ресурсами фахівця, розвиток навичок саморегуляції, усвідомлення ризиків вторинної травматизації та формування професійної резильєнтності. Участь у проєкті сприяла також розвитку практичних компетентностей у сфері супроводу ветеранів, зокрема навичок емпатійного слухання, кризової комунікації, координації допомоги та побудови довірливих відносин із ветеранською спільнотою. Отриманий досвід підтверджує, що подібні освітньо-практичні ініціативи є важливим інструментом формування професійної готовності фахівців до роботи у сфері ветеранської політики.

Отже, ФСВ відіграють важливу роль у системі соціальної та психологічної підтримки ветеранів і членів їхніх сімей. Підвищення ефективності їхньої діяльності потребує розвитку системи професійної підготовки, розширення міжвідомчої співпраці, а також створення паралельних програм психологічної підтримки для спеціалістів, які працюють у сфері ветеранської політики.

Список використаних джерел

1. Кокун О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Олійник В.О. Теоретичні основи посттравматичного зростання військовослужбовців – учасників бойових дій : метод. посіб. К. : ТОВ «7БЦ», 2023. 148 с.
2. Професійний стандарт «Фахівець із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб», Наказ Міністерства у справах ветеранів України 10 жовтня 2025 р. № 835, <https://mva.gov.ua/nakaz-vid-20>
3. Ткаченко О. Доказові психологічні практики посттравматичного розвитку в роботі з ветеранами та членами їх сімей. *Ментальне здоров'я особистості в парадигмі воєнного стану : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* / [редкол.: С. А. Мозоль, Н. С. Полудьонна, О. А. Прокопенко та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 294 – 299.
4. Ткаченко О., Ковалевський О., Сотсков С. Психологічний феномен «свій до свого» як принцип роботи з ветеранами та членами їх родин. *Ментальне здоров'я особистості в парадигмі воєнного стану: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* / [редкол.: С. А. Мозоль, Н. С. Полудьонна, О. А. Прокопенко та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 299 - 302.
5. Ткаченко О. А. Психологія акмеологічного розвитку особистості: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.01 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ, 2021. 467 с.

Токарук Л.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
<https://orcid.org/0000-0002-7330-406X>

Дорошенко В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
<https://orcid.org/0009-0001-1620-7802>

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ СЕРЕД ДОШКІЛЬНИКІВ

Анотація. У науковому дослідженні розглядається соціально-педагогічна профілактика агресивної поведінки серед дітей дошкільного віку. Проаналізовано основні причини та форми прояву агресії в ранньому дитинстві, визначено ключові компетентності соціальних педагогів, необхідні для ефективної профілактичної роботи у дошкільному середовищі.

Ключові слова: агресивна поведінка, дошкільники, соціально-педагогічна профілактика, соціальний педагог, ранній вік.

Агресивна поведінка дошкільників є однією з найбільш актуальних проблем сучасної педагогічної та психологічної практики. Зростання кількості дітей із проявами агресії у дошкільних навчальних закладах зумовлює необхідність розробки ефективних соціально-педагогічних механізмів її профілактики. Саме тому соціально-педагогічна профілактика агресивної поведінки серед дошкільників набуває особливого значення як з практичної, так і з наукової точки зору (Закон, 2001).

Соціально-педагогічна профілактика агресивної поведінки у дошкільників виконує основну функцію у системі раннього виявлення та корекції деструктивних форм поведінки. Відповідно до чинного законодавства України, дошкільні навчальні заклади зобов'язані забезпечувати психологічно безпечне середовище та сприяти гармонійному розвитку особистості дитини (Закон, 2001).

Психологічний, правовий та соціально-педагогічний супровід фахівців є надзвичайно важливим, оскільки ефективна профілактика агресивної поведінки неможлива без глибокого розуміння вікових особливостей дошкільників та причин виникнення агресії як форми захисної реакції дитини на несприятливі зовнішні умови (Кравченко, Зверєва, 2023).

Метою наукового дослідження є аналіз змісту та форм соціально-педагогічної профілактики агресивної поведінки серед дошкільників та визначення ключових соціально-педагогічних і психологічних компетентностей, необхідних для ефективного виконання профілактичних функцій.

Теоретичний аналіз наукової літератури засвідчує, що соціально-педагогічна профілактика агресивної поведінки серед дошкільників охоплює групу ключових складових.

По-перше, це здатність до емпатійної взаємодії з дітьми дошкільного віку, які демонструють агресивні форми поведінки внаслідок пережитого стресу або несприятливих умов виховання.

По-друге, вміння проводити соціально-педагогічну діагностику для виявлення причин агресивної поведінки як самих дошкільників, так і особливостей їхнього сімейного середовища.

По-третє, готовність до психологічної комунікації як з самою дитиною-дошкільником, так і з представниками педагогічного колективу та батьками, задіяними у системі профілактичної роботи (Безпалько, 2006).

Діти дошкільного віку з агресивною поведінкою, як правило, демонструють специфічні психологічні особливості: підвищений рівень тривожності, труднощі у встановленні довірливих стосунків з однолітками та дорослими, нерозвиненість навичок саморегуляції. Зазначені особливості безпосередньо впливають на ефективність профілактичної роботи, оскільки дитина-дошкільник часто не усвідомлює соціальних наслідків власної агресивної поведінки. Відповідно, роль фахівця соціальної сфери діяльності як посередника і захисника інтересів дитини стає визначальною (Шульга, Оліфіренко, 2024).

Важливим аспектом профілактичної діяльності є міждисциплінарна взаємодія. Компетентний фахівець має ефективно співпрацювати з педагогами, психологами, медиками та батьками з метою формування індивідуальної програми профілактики агресивної поведінки дитини-дошкільника. Визначений комплексний підхід дозволяє враховувати не лише педагогічні норми, а й індивідуально-психологічний стан та потреби кожної дитини (Токарук, Дорошенко, 2025).

Окреме місце в організації профілактичної роботи займає соціально-педагогічна підтримка сімей дошкільників. Фахівці повинні дотримуватися принципів trauma-informed підходу — психологічно безпечної практики, яка мінімізує ризик повторної травматизації дитини в освітньому та сімейному просторі.

Отже, соціально-педагогічна профілактика агресивної поведінки серед дошкільників формується на основі розвинених емпатійних здібностей, навичок соціальної адвокації та дотримання trauma-informed підходу.

Перспективами подальших досліджень є розробка та апробація програм з підвищення кваліфікації фахівців дошкільних закладів з акцентом на формування навичок роботи у профілактично-корекційному полі та практиці соціально-педагогічного захисту дітей.

Список використаних джерел

1. Про дошкільну освіту : Закон України від 11 липня 2001 р. № 2628-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>.
2. Кравченко Т.В., Зверева І.Д. (2023). Агресивна поведінка дітей дошкільного віку: причини та шляхи подолання. Педагогічні науки: теорія та практика. № 1. (с. 45–52). <https://doi.org/10.26661/2786-5274-2023-1-06>.
3. Безпалько О.В. (2006). Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури. 134 с.
4. Шульга Т.І., Оліфіренко Л.А. (2024). Сімейна профілактика агресії у дошкільників засобами батьківських тренінгів. Вісник Київського університету. Педагогічні науки. Вип. 2. (с. 112–119).
5. Токарук Л.С., Дорошенко В.С. (2025). Соціально-педагогічна профілактика агресивної поведінки серед дошкільників. Чуйко О. (Ред.), Дитина у тривожному середовищі: розвивальні і відновлювальні практики. (с. 158–160). Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Турчак В. В.

*кандидат економічних наук, доцент кафедри бізнесу і права
Відокремлений структурний підрозділ закладу вищої освіти «Відкритий міжнародний
університет розвитку людини «Україна»»
Вінницький соціально-економічний інститут*

Коваль А. А.

*студентка 4 курсу, бакалавр, спеціальність 053 Психологія
Відокремлений структурний підрозділ закладу вищої освіти «Відкритий міжнародний
університет розвитку людини «Україна»»
Вінницький соціально-економічний інститут*

ВПЛИВ БАТЬКІВСЬКОГО СПІЛКУВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ ДИТЯЧИХ СТРАХІВ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Дитячі страхи в умовах повномасштабної війни набувають особливої гостроти через тривале перебування дітей у стані хронічної загрози. Межа між нормативними віковими страхами та патологічною тривогою суттєво звужується, а стиль батьківського спілкування стає одним із вирішальних факторів психологічної адаптації або дезадаптації дитини [1, с. 28].

Метою цієї публікації є аналіз впливу особливостей батьківського спілкування на формування, перебіг та подолання дитячих страхів. Страх розглядається як базова адаптаційна емоція, покликана захищати від небезпеки. У кризових умовах він перетворюється на складне переживання, що вимагає значних зусиль для інтеграції в досвід дитини [1, с. 45]. У молодшому шкільному віці (6–10 років) структура страхів трансформується: на перший план виходять соціальні та екзистенційні страхи, зокрема страх втрати близьких і смерті батьків [2, с. 14].

Формування страхів є багатофакторним і включає ендогенні (тип нервової системи), екзогенні (воєнні дії, медіатравматизація) та мікросоціальні чинники. Саме останні відіграють провідну роль. Зокрема, «інформаційний вакуум» або відсутність пояснень з боку дорослих провокує тривожні фантазії дитини. Стиль батьківського виховання в цій системі діє як психологічний фільтр сприйняття реальності [2, с. 4].

Найбільш несприятливі патерни виховання:

1. Авторитарний стиль: позбавляє дитину відчуття безпеки, формуючи «синдром очікування невдачі».

2. Гіперопіка: призводить до «завченої безпорадності», актуалізуючи страхи перед невідомим [2, с. 7].
3. Емоційна відчуженість: створює відчуття екзистенційної самотності перед обличчям смерті.
4. Подвійні послання: когнітивна дезорієнтація (невідповідність слів і невербальних сигналів батьків) провокує нав'язливі дії та ритуали.

Процес виховання часто базується на гендерних стереотипах. Дівчатка більш схильні до страху відторгнення, тоді як хлопчики через заборону на емоції витісняють страх, що згодом перетворюється на нічні жахи [4, р. 882]. На цьому фоні може виникати феномен «гіркої цукерки» (криза 6–7 років), коли дитина маскує внутрішню напругу через «клоунаду» [2, с. 10; 3, с.22].

Емоційна стійкість дитини прямо залежить від здатності батьків бути «контейнером» для її емоцій [4, р. 890]. Сучасні стратегії підтримки включають вербалізацію емоцій («Ти боїшся, і це нормально»), емоційну присутність, уникнення подвійних послань, стабільність щоденних ритуалів та жорстку інформаційну гігієну [2, с. 12; 3, с. 35].

Результати аналізу дають підстави стверджувати, що в умовах соціальної нестабільності батьківське спілкування виступає центральним медіатором адаптації.

- Детермінація тривожності: деструктивні патерни комунікації стають каталізаторами патологізації страхів [2, с. 9].
- Ресурсний потенціал: емпатійна присутність дорослого дозволяє дитині успішно інтегрувати травматичний досвід у власний життєвий шлях [1, с. 112].
- Гендерна специфіка: подолання страхів потребує врахування гендерних особливостей — захисту дівчаток від надмірного контролю та легалізації емоцій у хлопчиків [4, р. 898].

Психологічна стійкість дитини базується на стабільності батьків [1; 4]. Якщо симптоми (регрес, безсоння, ізоляція) тривають понад 4–6 тижнів, це свідчить про необхідність терміново звернутися до психолога.

Список використаних джерел

1. Титаренко Т. М. Практики здорового сьогодення у воєнних і повоєнних умовах : монографія. Київ : Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2024. 180 с.
2. Позитивне батьківство : про підхід у вихованні та як він впливає на розвиток дитини / ВГЦ «Волонтер», ЮНІСЕФ в Україні. Київ : [б. в.], 2024. 14 с.
3. Як будувати міцні та довірливі стосунки зі своєю дитиною / ЮНІСЕФ в Україні. Київ: ВПЦ «Волонтер», 2025. 88 с.
4. Ollendick T. H., Hirshfeld-Becker D. R. Fear in children: what is the importance of gender // *Frontiers in Psychology*. 2023. Vol. 14. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1260325>.

Царук І.В.

*Голова ГО «Всеукраїнська фундація психолого-соціальної допомоги, підтримки та розвитку особистості, спільнот та громад «Ідентичність»
<https://orcid.org/0009-0005-0631-5999>*

ЕКОЛОГІЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА СУБ'ЄКТНІСТЬ ВЕТЕРАНІВ ЯК ЧИННИКИ СОЦІАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ГРОМАДИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Соціальне благополуччя громади в умовах тривалого воєнного конфлікту значною мірою визначається здатністю соціальних інститутів та спільнот забезпечувати відновлення людського капіталу, зокрема через психологічну реінтеграцію ключових груп, насамперед ветеранів та членів їхніх сімей. Традиційні клінічні підходи до роботи з ветеранами часто обмежуються фокусом на посттравматичному стресовому розладі (ПТСР) та симптоматичній корекції, тоді як екологічна психологія пропонує ширшу перспективу — відновлення цілісної ідентичності особистості в контексті її взаємодії з життєвим середовищем (Швалб, 2021; Львовичкіна, 2003).

Війна спричиняє руйнування звичного «життєвого простору» особистості (за розумінням екологічної психології як суб'єктивно осмисленого простору існування). Основною психологічною особливістю ветеранської групи в сучасних українських реаліях є криза ідентичності, що проявляється в неспроможності перейти від ідентифікації «Я-військовий» (ефективний, структуровано включений в ієрархію,

орієнтований на виконання наказів) до ідентифікації «Я-цивільний» (суб'єктно невизначений, дезорієнтований у ситуації, де необхідно самостійно визначати цілі та управляти власним життям). Ця криза посилюється трансформацією ціннісної ієрархії (висока чутливість до справедливості, потреба в змістовній діяльності) та екологічною дезадаптацією — сприйняттям мирного середовища як ворожого або байдужого, що провокує самоізоляцію та маргіналізацію (Титаренко, Папуча, Лазько, 2018).

Екологічна психологія розглядає ідентичність не як внутрішній конструкт, відірваний від контексту, а як динамічну систему взаємодії «Я» та середовища, де суб'єктність виступає ключовим чинником адаптації та розвитку (Швалб, 2020; Швалб та ін., 2021). У ветеранів військова ідентичність забезпечувала високу суб'єктність у межах чітко структурованої системи «людина наказу», проте в цивільному контексті ця суб'єктність руйнується через відсутність зовнішніх цілепокладальних структур. Відновлення суб'єктності вимагає не лише симптоматичної допомоги, а й цілеспрямованого процесу перекатегоризації самовизначення — від позиції об'єкта опіки до позиції активного суб'єкта, здатного проєктувати власне майбутнє та впливати на соціальне середовище.

Практичним втіленням такого підходу є проєкт «Школа ідентичності», реалізується у Гошанській громаді Рівненської області (2026 р.). Проєкт передбачає системний перехід від військової монодіяльності до цивільної полідіяльності через відновлення екологічної ідентичності та суб'єктності. Центральним інструментом є авторська трансформаційна психологічна гра «Хто Я?», що базується на екопсихологічній метафорі та культурних кодах (зокрема, фольклорних прислів'ях Номіса, 1864). Гра дозволяє учасникам здійснити поетапну рефлексію власних ресурсів, конвертувати бойові якості (дисципліну, стійкість, здатність діяти в кризі) в цивільні компетенції та побудувати новий життєвий сценарій. Доповнюють гру індивідуальні психологічні консультації з самовизначення в цивільних умовах, а також тренінги з кризового менеджменту, бізнес-планування та грантрайтингу, що переводять суб'єктність у площину практичної дії та економічної самодостатності.

Результати попередніх наших проєктів («Родинний щит», «Простір Добра») та поточної реалізації свідчать про ефективність такого підходу: ветерани переходять від

статусу «отримувача допомоги» до статусу «активного суб'єкта розвитку громади», що знижує соціальну напругу та сприяє локальному економічному зростанню.

Важливим аспектом є готовність громади прийняти нову ідентичність ветерана. Психологічна робота має бути спрямована на формування інклюзивного середовища, де ветеран має право на «іншість» без виключення, а також на використання культурних кодів (традицій, фольклору, локальної історії) як стабілізуючого фактора психіки. Це відповідає принципам екологічної психології: відновленню суб'єктності, проектуванню майбутнього та гармонізації взаємодії з життєвим простором (Швалб, 2021; Львовичкіна, 2003).

Отже, психологічний супровід ветеранів у громаді в умовах війни має базуватися на екологічно-орієнтованій парадигмі, де відновлення екологічної ідентичності та суб'єктності виступає не лише засобом індивідуального благополуччя, а й стратегічним чинником соціальної стійкості та розвитку громади в цілому. Такий підхід перетворює соціальну роботу на інструмент капіталізації унікального досвіду ветеранів для загального відновлення суспільства.

Список використаних джерел

1. Швалб Ю. М. Екологічна психологія : підручник. Київ : Основа, 2017.
https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712889/1/hrestom_eco_2018a.pdf
2. Швалб Ю. М. Психологія суб'єктності особистості в умовах соціальних трансформацій // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2020. Т. 5. С. 12–25.
https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/721378/1/APP_T5_2020.pdf
3. Екологічна психологія: теорія і практика : монографія / за ред. Ю. М. Швалба. Київ : Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2021. 234 с.
https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/728490/1/Shvalb_2021.pdf
4. Психологічне відновлення особистості після травматичних подій: монографія / Т. М. Титаренко, М. В. Папуча, О. М. Лазько та ін.; за наук. ред. Т. М. Титаренко. – К. : ІСПП НАПН України, 2018. – 220 с. URL:
<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/711214/1/monTitar2018maket%20%281%29.pdf>
5. Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше : Збірники О. В. Марковича і других. Санкт-Петербург, 1864 (репринтне видання 1993 р., Київ.
<https://archive.org/details/nomis1993/mode/2up>

Чернуха Н. М.

*Доктор педагогічних наук, професор
Завідувач кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ*

Васильєва-Халатникова М. О.

*Кандидат педагогічних наук, доцент
Доцент кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ*

БЕЗБАР'ЄРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ДЛЯ ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ ВETERANІВ ТА ВETERANOK ЗСУ В КЛАСИЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ УКРАЇНИ

Сучасний етап розвитку української державності характеризується безпрецедентними викликами, зумовленими повномасштабною російсько-українською війною. Одним із найбільш критичних викликів сьогодення є реінтеграція демобілізованих ветеранів та ветеранок ЗСУ в цивільне життя. Освітнє середовище в цьому контексті виступає не лише як можливість здобуття нових професійних компетенцій, а й як потужний механізм соціальної реадaptaції та ресоціалізації, повернення суб'єктності та відновлення психологічного та соціального добробуту.

Повернення демобілізованих ветеранів та ветеранок ЗСУ до цивільного життя – це стратегічний виклик для України, де класичні університети є осередками інтелектуально-культурного життя та флагманами у створенні безбар'єрного середовища, що відповідає принципам інклюзивності, гідності та рівних можливостей для всіх [2]. «Безбар'єрність» у цьому контексті виходить далеко за межі пандусів, контрастних стрічок та надписів шрифтом Браєля; вона охоплює фізичну, психологічну, освітню та соціальну площини [4].

Питання безбар'єрності з закладах вищої освіти розглянуто у працях Васильєвої-Халатникової М. О. [7], Колупасової А. А [3], Таранченко О. М [5], Чернухи Н. М. [7] тощо. Важливе значення має «Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року», ініційована Першою леді України Оленою Зеленською [1], яка задає вектор розвитку для всіх державних інституцій, включаючи заклади вищої освіти. Проте, специфіка впровадження цих стандартів

саме у класичних університетах України, що мають консервативні академічні традиції та складний архітектурний ландшафт, потребує окремого наукового пошуку.

Класичний університет України – це складна екосистема, де традиція переплітається з інноваціями. Створення безбар'єрності тут вимагає переходу від медичної моделі інвалідності до соціальної моделі [7, С. 69 –74].

Для демобілізованих ветеранів та ветеранок ЗСУ класичні університет має стати «місцем сили». Це передбачає не лише технічне переоснащення аудиторій, а й зміну організаційної культури. Важливим аспектом є впровадження принципів універсального дизайну в навчання, що дозволяє створювати навчальний матеріал, доступним для сприйняття незалежно від фізичних чи когнітивних особливостей здобувача вищої освіти.

Особливої уваги потребує цифрова безбар'єрність. В умовах постійних загроз безпеці та необхідності поєднувати навчання з лікуванням, класичний університет повинен забезпечити безперервний доступ до асинхронного навчання [2].

Безбар'єрне середовище для демобілізованих ветеранів та ветеранок ЗСУ в класичному університеті України передбачає чотири важливі складові: архітектурну доступність, освітню реінтеграцію, психосоціальний супровід та культуру комунікації та етики взаємодії з демобілізованим ветераном або ветеранкою ЗСУ.

Архітектурна доступність передбачає:

➤ *інклюзивну логістику* (перенесення аудиторій, де навчаються ветерани та ветеранки ЗСУ з порушеннями опорно-рухового апарату, на перші поверхи або в корпуси з ліфтами);

➤ *сенсорну безпеку* (ветеранський досвід часто включає гіперчутливість до звуків чи світла, тому є необхідністю замінити мерехтливі люмінесцентні лампи на стабільне LED-освітлення та забезпечити звукоізоляцію в зонах відпочинку);

➤ *санітарні зони* (модернізація вбиралень відповідно до стандартів інклюзивності (поручні, кнопка виклику допомоги, достатній радіус розвороту крісла колісного)).

Освітня реінтеграція:

➤ *перезарахування результатів неформальної освіти* (механізм перезарахування результатів навчання, здобутих під час служби (лідерство, менеджмент, логістика, тактична медицина), як кредитів ECTS);

➤ *наставництво* (закріплення за ветераном або ветеранкою ЗСУ «провідника» з-поміж науково-педагогічних працівників або здобувачів вищої освіти, який допоможе адаптуватися до академічних вимог закладу вищої освіти);

➤ *гнучкість оцінювання* (впровадження асинхронного навчання (записані лекції, онлайн-тести), що дозволяє поєднувати навчання з реабілітацією чи лікуванням).

Психосоціальний супровід:

➤ *юридична допомога* (консультування щодо пільг, соціальних гарантій та оформлення документів);

➤ *психологічне розвантаження* (робота з ПТСР, «Синдромом вини вцілілого» та іншими станами у форматі груп підтримки);

➤ *кар'єрний супровід* (допомога в «перерахуванні» військових досягнень у можливості для кар'єрного зростання).

Культура комунікації та етики взаємодії з демобілізованим ветераном або ветеранкою ЗСУ:

➤ *навчання науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти* (науково-педагогічні працівники та здобувачі вищої освіти мають знати, як реагувати на тригери, як спілкуватися з людьми, що мають видимі та невидимі травми, та як уникати стигматизації);

➤ *студентське самоврядування* (залучення демобілізованих ветеранів та ветеранок ЗСУ до активного життя університету, щоб вони не відчували себе «окремою групою», а були частиною університетської спільноти).

Класичні університети України трансформують свій консерватизм у «гнучку стабільність». Академічні традиції стають фундаментом, на якому демобілізовані ветерани та ветеранки ЗСУ будують свою нову цивільну ідентичність, відчуваючи повагу до свого досвіду, а не лише до своїх знань. Безбар'єрність не є «привілеєм» для окремої групи. Впровадження принципів універсального дизайну покращує умови для всієї університетської спільноти, створюючи простір, зручний для кожного.

Ефективна реінтеграція неможлива без створення спеціалізованих структур, які є своєрідним «трампліном» між військовим минулим та професійним майбутнім, надаючи юридичний, психологічний та кар'єрний супровід. А, навчання науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти культурі спілкування з демобілізованими ветеранами та ветеранками ЗСУ – це запорука запобігання конфліктам та стигматизації.

Список використаних джерел

1. Довідник безбар'єрності : [електронний ресурс] / ініціатива Олени Зеленської ; за участю представників громадянського суспільства та експертів. URL: <https://bf.in.ua/>.
2. Звіт щодо реінтеграції ветеранів та ветеранок у систему вищої освіти за період 2025–2026 рр. : аналіт. доп. Міністерство освіти і науки України. Київ, 2026. URL: <https://mon.gov.ua/>.
3. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: досвід, перспективи та результати : навч.-метод. посіб. Київ : Вид. група «Атопол», 2009. 272 с. (Серія «Інклюзивна освіта»).
4. Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квіт. 2021 р. № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p#Text>.
5. Таранченко О. М. Актуальні проблеми інклюзивного навчання: теорія та практика : монографія. Київ : Вид. група «Атопол», 2012. 320 с.
6. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22 жовт. 1993 р. № 3551-ХІІ : станом на 1 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>.
7. Чернуха Н. М., Васильєва-Халатникова М. О. (2023) Проектна діяльність як тренд сучасного освітнього процесу. Том 1 № 17: Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Педагогіка» <https://doi.org/10.17721/2415-3699.2023.17.13>.

Юсупова К.В.

*Студентка 4 курсу ОП 231 «Соціальна робота»
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ*

*Науковий керівник:
Доктор філософії з галузі соціальної роботи,
асистент кафедри соціальної роботи*

Бутенко Н. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ЖІНОК В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сучасні реалії українського суспільства, зумовлені збройною агресією, спричиняють глибоку трансформацію гендерних ролей. Професійна самореалізація жінки в цих умовах виступає як інструмент адаптації та соціальної стійкості. Війна суттєво ускладнює цей процес, адже жінкам часто доводиться поєднувати різні ролі: піклуватися про родину, працювати, іноді виконувати обов'язки, які раніше вважалися «чоловічими». В умовах, коли значна частина чоловіків мобілізована до лав Збройних сил, відбувається вимушена, але стрімка трансформація багатьох сфер економіки та суспільного життя [1]. Практичне вирішення проблеми поєднання професійної реалізації та психологічного навантаження, яке лягло на жіночі плечі, потребує глибокого аналізу трансформації гендерних ролей та стереотипів.

Професійна самореалізація в сучасних умовах – це свідомий, цілеспрямований процес розкриття особистісного потенціалу жінки в різних сферах діяльності, який ускладнюється необхідністю поєднувати кілька гендерних моделей поведінки [1]. В умовах війни відбувається подальша трансформація гендерних стереотипів: все більше жінок відмовляються від традиційно закріплених за ними ролей, освоюючи нові соціальні ніші. Традиційно жіночими ролями в українському суспільстві вважалися догляд за дітьми та літніми родичами, ведення домашнього господарства, робота в сферах освіти, медицини, соціальної допомоги, торгівлі, бухгалтерії та адміністративної підтримки. Нові ніші, які активно освоюють жінки під час війни – це важка промисловість (верстатниці, слюсарки, машиністки насосних установок, кранівниці), транспорт (водійки вантажівок, самоскидів, мікроавтобусів), будівництво, сільське господарство (трактористки), шахтарська справа, а також безпосередня

участь у бойових діях (стрільці, артилеристки, розвідниці, операторки БПЛА). Війна не лише створює перешкоди, але й відкриває нові можливості для переосмислення жінками свого місця в суспільстві, де несподівані напрямки для особистісного зростання та фінансової незалежності стають реальністю [6]. Складність ситуації для жінки полягає у необхідності інтегрувати різні гендерні моделі поведінки: від традиційної турботи про родину до виконання суто «чоловічих» професійних обов'язків.

Однією з ключових змін можна назвати масовий перехід жінок у професії, що раніше вважалися виключно чоловічими. За даними Державної служби зайнятості, у 2025 році зросла кількість жінок-верстатниць, машиністів насосних установок, слюсарів, водійок, трактористок та навіть кранівниць [3]. Цьому сприяють як ринкові умови (дефіцит кадрів через мобілізацію), так і державні програми, зокрема експериментальний проєкт з професійного навчання жінок за 31 "чоловічою" професією [2]. Прикладом наслідування для багатьох стала 26-річна Анастасія Мазуркова – єдина в Україні жінка-машиністка метро. З цього прикладу можна зробити висновок, що війна не лише змушує жінок освоювати «чоловічі» професії через дефіцит кадрів, але й демонструє їхню високу адаптивність, здатність швидко опанувати складні технічні навички та ефективно виконувати роботу на рівні або навіть краще за чоловіків у тих самих умовах. Такі історії стають потужними символами руйнування гендерних бар'єрів і мотивують інших жінок не боятися нетрадиційних сфер.

Війна також активізувала підприємницьку діяльність жінок. З липня 2022 року в межах програми "єРобота" 12 тисяч українок отримали мікрогранти на власну справу, що складає 58% від усіх отримувачів [3]. Жінки керують майже кожним третім бізнесом в Україні [4]. Водночас значна частина жінок реалізує себе через волонтерство та громадську діяльність, стаючи «хребтом стійкості громад»: місцеві бібліотекарки перетворюються на організаторок громадських хабів, де підтримують ветеранів, ВПО та родини загиблих [6].

Поряд із цим відбувається активне залучення жінок до військової сфери (мілітаризація жіночої участі в обороні країни). Незважаючи на стійкі гендерні стереотипи та суспільні упередження щодо «жіночої слабкості», тисячі українок

добровільно чи за призовом беруть участь у війні – як у тиловому забезпеченні (медична допомога, логістика, зв'язок), так і безпосередньо на бойових посадах (стрільці, артилеристки, снайперки, операторки дронів, командирки підрозділів). Незважаючи на гендерні стереотипи та упередження, багато жінок в умовах воєнного стану взяли активну участь у військових діях, виконуючи завдання як надаючи медичну допомогу або забезпечуючи зв'язок, так і на бойових посадах [1]. За офіційними даними, зараз у Збройних силах України служать 68 000 жінок (близько 7% від загальної чисельності особового складу). Крім цього, близько 4000 жінок беруть безпосередню участь у бойових діях [4].

Однак шлях до професійної самореалізації супроводжується значними психологічними викликами, підсиленими гендерними уявленнями. Жінки, які працюють у «чоловічих» сферах, часто стикаються з дискримінацією: 57% опитаних жінок зазнають сексизму [5]. Найпоширенішими формами є сексистські стереотипи (43%), бар'єри в кар'єрному зростанні (27%), нижча заробітна плата (23%) [5]. Військовослужбовиці змушені докладати додаткових зусиль, щоб довести свою компетентність.

Новітнім викликом стає агресія та цькування жінок у публічному та цифровому просторі. Журналістки, активістки та інші представниці активного суспільства стикаються з доксингом, погрозами, поширенням фейків та дипфейків [8]. Інша проблема – подвійне навантаження: очікування суспільства щодо «належної жіночої поведінки» та материнства в умовах війни вступають у конфлікт із професійними обов'язками [6]. Як зазначає Тетяна Каленіченко, жінки змушені самотійно забезпечувати родину, доглядати за дітьми та підтримувати чоловіків на фронті, що призводить до хронічної тривоги та виснаження [6].

Попри системні бар'єри, зміни в українському суспільстві та ринку праці війна стає катализатором лідерства та внутрішньої трансформації. Жінки розвивають адаптивність, емоційний інтелект та здатність до співпраці – якості, які стають ключовими в управлінні кризами [7]. Вони створюють унікальні простори для взаємопідтримки та сестринства в важких умовах.

Отже, війна кардинально трансформує особливості професійної самореалізації жінок в Україні. Гендерні уявлення, які раніше обмежували їхні можливості, під

впливом екзистенційних викликів стрімко руйнуються. Жінки масово опановують «чоловічі» професії, створюють бізнеси, захищають країну зі зброєю в руках. Однак цей процес супроводжується значним психологічним тиском, подвійним навантаженням та гендерною дискримінацією. Подальший розвиток і підтримка цих процесів можливі через зміни в політичних та законодавчих процесах, подолання стереотипів та створення умов для психологічного відновлення. Розвиток такого шляху сприятиме не лише професійній реалізації жінок, а й загальній стійкості та пришвидшенню відновлення України під час та після війни.

Список використаних джерел

1. Особливості самореалізації української жінки в умовах воєнного стану // Almanac of Ukrainian Studies. 2024. № 34. Р. 51-58. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/534>
2. Помада, дзеркальце і ключі від трактора: як українки освоюють «стереотипно» чоловічі професії під час війни // URSA Media. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ursamedia.com.ua/history/pomada-dzercalcze-i-klyuchi-vid-traktora-yak-ukrayinky-osvoyuyut-steretypno-cholovichi-profesiyi-pid-chas-vijny/>
3. Рівні права та можливості на ринку праці: як українські жінки руйнують гендерні стереотипи // Українські Національні Новини. 2025. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://unn.ua/en/news/equal-rights-and-opportunities-in-the-labor-market-how-ukrainian-women-are-breaking-gender-stereotypes>
4. Burianova T., Adda-Rezig K. "War Has Forged a True Sisterhood": Our Report from Ukraine with Women on the Front Lines // IWFMF. 2025. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.iwfmf.org/reporting/war-has-forged-a-true-sisterhood-our-report-from-ukraine-with-women-on-the-front-lines/>
5. Diachenko Y. Every second woman in Ukraine faces gender discrimination at work in male-dominated fields // Гвара Медіа. 2025. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://gwaramedia.com/en/every-second-woman-in-ukraine-faces-gender-discrimination-at-work/>
6. How the War Is Changing the Role of Women in Ukraine // Robert Bosch Stiftung. 2025. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.bosch-stiftung.de:443/en/stories/how-war-changing-role-women-ukraine>
7. Shvindina H. Female Leadership in Times of Crisis: A Force for Resilience and Recovery // Zentrum für Osteuropa- und internationale Studien (ZOiS). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.zois-berlin.de/en/publications/zois-spotlight/female-leadership-in-times-of-crisis-a-force-for-resilience-and-recovery>
8. War, challenges and the path to resilience: ZMINA's forum brought together women researchers, journalists and activists // Центр прав людини ZMINA. 2025. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zmina.ua/en/event-en/war-challenges-and-the-path-to-resilience-the-zmina-forum-brought-together-women-researchers-journalists-and-activists/>

Яблонська Т.М.,
професорка кафедри психодіагностики та клінічної психології
факультету психології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Герасименко А.П.
студентка спеціальності “Психологія”
Інституту післядипломної освіти
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПСИХОЛОГІЧНА ГНУЧКІСТЬ БАТЬКІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Актуальність проблеми психологічної гнучкості батьків зумовлена сучасними умовами життя сім'ї та дитини. Дошкільний вік є критичним періодом формування емоційного, соціального та когнітивного розвитку дитини, а якість батьківського виховання значною мірою залежить від психологічних ресурсів батьків, серед яких особливо важливим є рівень психологічної гнучкості [2]. Психологічна гнучкість дозволяє батькам усвідомлено реагувати на власні емоції та переживання, не блокуючи їх, а також приймати відповідальні рішення у вихованні дітей, незважаючи на стресові або конфліктні ситуації [5].

Психологічна гнучкість визначається як здатність особистості усвідомлювати свої думки та почуття, приймати їх без надмірного контролю або уникання, і діяти відповідно до власних цінностей навіть у складних життєвих обставинах. Основні компоненти психологічної гнучкості включають усвідомлення власних емоцій, прийняття внутрішніх переживань та здатність до ціннісно-орієнтованої поведінки [1]. Дослідження в галузі психології, зокрема в рамках підходу Acceptance and Commitment Therapy (ACT) [2; 3], показують, що високий рівень гнучкості сприяє кращій адаптації до стресу, підвищенню емоційної стійкості та зниженню ризику виникнення психоемоційного вигорання у батьків.

Теоретичні підходи до психологічної гнучкості батьків акцентують увагу на взаємозв'язку гнучкості з емоційним регулюванням, стилями виховання та якістю взаємодії з дитиною [1]. Так, науковці відзначають, що гнучкі батьки краще підтримують емоційне благополуччя дитини, сприяють розвитку її саморегуляції та стійкості до стресових ситуацій. Психологічна гнучкість також пов'язана із

зниженням негативного впливу стресових факторів, підвищенням задоволеності життям та загального психічного здоров'я батьків [5].

Емпіричні дослідження зарубіжних науковців підтверджують ці закономірності. Дослідження показали, що високий рівень психологічної гнучкості батьків корелює зі зниженим рівнем стресу та тривожності дітей. [3]. Дослідження Кашдан і Ротенберг підкреслили, що гнучкі батьки частіше застосовують адаптивні стратегії виховання, спрямовані на розвиток емоційного інтелекту дітей [2]. В Україні останніми роками також проводилися дослідження психологічної гнучкості у контексті сімейної психології, які підтвердили, що батьки, котрі мають високий рівень гнучкості, здатні краще управляти своїм емоційним станом і підтримувати позитивний психологічний клімат у сім'ї [1].

Особлива увага приділяється вивченню взаємозв'язку психологічної гнучкості з рівнем стресу та задоволеністю життям. Теоретичні моделі свідчать, що батьки з високим рівнем гнучкості краще адаптуються до повсякденних стресорів виховання, рідше відчують емоційне вигорання і мають вищий рівень задоволеності життям. Водночас низька психологічна гнучкість часто супроводжується униканням внутрішніх переживань, імпульсивною поведінкою та труднощами у встановленні ціннісно-орієнтованих взаємодій з дитиною [3].

Практичне значення дослідження психологічної гнучкості батьків полягає в можливості розробки програм підтримки та тренінгів, спрямованих на розвиток гнучкості, підвищення стресостійкості та задоволеності життям [2]. Психологи можуть використовувати теоретичні знання про компоненти гнучкості для супроводу батьків, пропонувати вправи з усвідомлення емоцій, прийняття переживань та формування ціннісно-орієнтованої поведінки у сімейному житті [3; 5].

Отже, узагальнення теоретичних даних свідчить, що психологічна гнучкість батьків дітей дошкільного віку є ключовим фактором їх емоційного благополуччя та ефективності виховного процесу. Високий рівень гнучкості дозволяє батькам адаптуватися до стресових ситуацій, підвищує задоволеність життям та сприяє позитивному розвитку дітей. Перспективою подальших досліджень цього феномену в Україні є опрацювання конкретних методик розвитку психологічної гнучкості батьків та ефективності їх впливу на психологічний стан батьків і дітей.

Список використаних джерел

1. Feldman G, Martin S, Donovan E. Psychological flexibility as a predictor of mental health outcomes in parents of pre-school children during the COVID-19 pandemic: A two-year longitudinal study. *J Contextual Behav Sci.* 2023 Jan;27:116-119. doi: 10.1016/j.jcbs.2023.01.002. Epub 2023 Jan 21. PMID: 36711009; PMCID: PMC9859767.
2. Pan, B., Wang, Y., Xu, P. et al. The complex longitudinal influence of paternal and maternal parental psychological flexibility on child problem behavior: exploring the role of parenting styles. *BMC Psychol* 12, 793 (2024). <https://doi.org/10.1186/s40359-024-02291-7>
3. Li Q, Shen X, Tu Y, Zhou Z, Wang J. Longitudinal Relationship Between Parental Psychological Flexibility and Peer Victimization in Children: The Mediating Role of Executive Function and Social Anxiety. *J Youth Adolesc.* 2025 Jul;54(7):1693-1703. doi: 10.1007/s10964-025-02170-3. Epub 2025 Apr 2. PMID: 40175834.
4. Xie J, Yang L, Li S. The Roles of Parental Psychological Flexibility, Mindfulness, and Self-Compassion in Affecting Mental Health and Self-Efficacy in Parents of Children With or Without Hearing Loss: An Analysis of the Parallel Mediation Model. *Nurs Open.* 2025 Apr;12(4):e70180. doi: 10.1002/nop2.70180. PMID: 40186878; PMCID: PMC11972014.
5. Chong YY, Kwan JYM, Yau PT, Cheng HY, Chien WT. Roles of Parental Psychological Flexibility, Self-Compassion, and Self-Efficacy in Affecting Mental Health and Quality of Life in Parents of Children with Eczema. *Healthcare (Basel).* 2023 Oct 10;11(20):2708. doi: 10.3390/healthcare11202708. PMID: 37893783; PMCID: PMC10606052

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО ЗРОСТАННЯ ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ НЕВИДИМІ ВТРАТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабна війна в Україні спричинила масштабні соціальні та психологічні трансформації. Поряд із безпосередніми фізичними втратами значна частина населення переживає так звані невидимі втрати – втрату звичного способу життя, соціальних ролей, професійної ідентичності, відчуття безпеки та передбачуваності майбутнього. Такі переживання не завжди отримують суспільне визнання, однак істотно впливають на психологічне благополуччя та функціонування людини в громаді.

У сучасних дослідженнях кризового досвіду поряд із вивченням негативних наслідків дедалі більше уваги приділяється феномену посттравматичного зростання – позитивним особистісним змінам, що виникають у процесі переосмислення пережитого досвіду [5]. Водночас наголошується, що зростання не є автоматичним наслідком травми, а залежить від ресурсів особистості та соціального середовища [7].

Посттравматичне зростання розглядається як якісна трансформація системи переконань, життєвих пріоритетів і способів самосприйняття. На відміну від простої адаптації, що спрямована на відновлення попереднього рівня функціонування, посттравматичне зростання передбачає формування нових смислових орієнтирів та глибше усвідомлення власної суб'єктності [5]. У випадку невидимих втрат саме руйнування звичних смислових конструкцій може створювати простір для такого переосмислення.

Ключову роль у цьому процесі відіграє реконструкція значення втрати. Згідно з підходом смислової реконструкції, інтеграція кризового досвіду в особисту життєву історію дозволяє зменшити внутрішню дезорганізацію та відновити відчуття цілісності [4]. Переживання невидимих втрат ускладнюється тим, що вони часто позбавлені соціальних ритуалів визнання, що може посилювати переживання ізоляваності та невизначеності.

У таких умовах особливої ваги набуває ресурсний підхід, що передбачає підтримку та відновлення внутрішніх і зовнішніх ресурсів особистості [2]. Втрата стабільності, соціальних зв'язків чи професійної ролі означає не лише емоційне переживання, а й зменшення ресурсної бази. Саме відновлення доступу до ресурсів – матеріальних, соціальних, психологічних – створює підґрунтя для можливого зростання.

Сучасні дослідження стійкості підкреслюють, що адаптація до складних обставин є системним процесом, у якому важливу роль відіграє соціальне середовище [7]. Громада, мережі підтримки та професійні служби формують контекст, що може або обмежувати, або посилювати здатність людини до трансформації досвіду.

У цьому контексті соціальна робота виступає провідною умовою підтримки соціального благополуччя населення в громаді. Професійна діяльність соціальних працівників, орієнтована на розвиток стійкості, відновлення зв'язків та етичну підтримку осіб, які постраждали від війни, відповідає міжнародним стандартам професії [1; 3]. Визнання невидимих втрат як значущих переживань є важливим кроком у створенні безпечного простору для їх осмислення.

У міждисциплінарній взаємодії психолога та соціального працівника особлива увага може приділятися розвитку рефлексивних навичок, емоційної регуляції та відновленню суб'єктності. Практичні інтервенції можуть включати наративні підходи, групову підтримку, психоедукацію щодо адаптації до кризових подій та роботу з ресурсами громади. Важливо уникати нав'язування ідеї зростання як обов'язкового результату травми, адже позитивні зміни можуть співіснувати з болем і вразливістю [5]. Такий підхід дозволяє поєднати індивідуальну психологічну підтримку із ширшим соціальним контекстом допомоги.

Посттравматичне зростання осіб, які пережили невидимі втрати в умовах війни, формується внаслідок взаємодії процесів смислотворення та ресурсної підтримки з боку соціального середовища. Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи полягає у створенні умов для відновлення ресурсів, зміцнення зв'язків у громаді та підтримки особистісної трансформації без редукції досвіду втрати до патології.

Список використаних джерел

1. Gilligan R. Promoting resilience in child and family social work: Issues for social work

- practice, education and policy // *Social Work Education*. – 2004. – Vol. 23 (1). – P. 93-104.
2. Hobfoll S. E., Halbesleben J. R. B., Neveu J.-P., Westman M. Conservation of resources in the organizational context // *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*. – 2018. – Vol. 5 (1).
 3. International Federation of Social Workers. Global social work statement on ethical principles [Електронне джерело]. – 2018. – Режим доступу: <https://www.ifsw.org> (дата доступу: 03.03.2026).
 4. Neimeyer R. A. Meaning reconstruction in bereavement: Development of a research program // *Death Studies*. – 2016. – Vol. 43 (2). – P. 79-91.
 5. Tedeschi R. G., Calhoun L. G. Posttraumatic growth: Conceptual foundations and empirical evidence // *Psychological Inquiry*. – 2014. – Vol. 15 (1). – P. 1-18.
 6. Tol W. A., Barbui C., Galappatti A. et al. Mental health and psychosocial support in humanitarian settings: linking practice and research // *Lancet*. – 2011. – Vol. 378.
 7. Ungar M. Systemic resilience: Principles and processes for a science of change in contexts of adversity // *Ecology and Society*. – 2018. – Vol. 23 (4). – Art. 34.

Yanovska S. G

Candidate of Psychological Sciences (PhD)

Associate Professor of the Applied Psychology Department

V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv

Turenko R.L.

Senior Lecturer the Department of English Language

V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF VETERAN IMAGE PERCEPTION BY STUDENTS

The problem of understanding and forming the image of a veteran is relatively new for modern Ukrainian psychology, although the general interest of scientists in the processes of creating images in collective and individual consciousness has a long history. Researchers of both domestic and foreign scientific space have been paying considerable attention to the analysis of such phenomena as «image of the world», «social stereotype», «social-psychological attitude», «image», «cognitive distortions», etc. for many years [2; 3; 5]. These concepts form a conceptual field within which modern research is conducted, aimed at studying the psychological mechanisms of forming ideas about socially significant groups, among which combat operations veterans occupy a special place.

The category of «image» belongs to the key concepts of general and social psychology, since it is through it that the way in which a person reflects objective reality in his own consciousness is described. Within the framework of the activity approach, it was emphasized that the study of perception should be carried out as an analysis of the psychology problem of the world image [1], because the image appears not simply as a passive reflection of reality, but as the result of complex cognitive processes that find their manifestation in sensory or generalized-idealized structures. That is why the phenomenon of the image is a multi-level construct that combines cognitive, emotional and behavioral dimensions.

Turning to the question of how the idea of veterans is formed in modern Ukrainian society, it is necessary to take into account that this process has a complex socio-psychological nature. The available empirical data indicate that a significant part of the military personnel who participated in combat operations experience difficulties in establishing communication in the family circle, in work groups, in social contacts in general. Many of them note that they do not find understanding from their environment. The psychological consequences of being in a combat zone are often so significant that even close people find it difficult to perceive a former serviceman as the same person they knew before. The process of returning to civilian life after being in conditions of constant risk and tension is accompanied by numerous adaptation difficulties: alienation, increased anxiety, aggressiveness, suspicion, internal conflict between combat experience and peaceful values. The difference in the life experience of veterans from the experience of civilians creates a certain gap in the system of perception and evaluation of behavior, which often leads to misunderstandings, social distance or even stigmatization.

Scientists emphasize the dual nature of public perceptions of veterans. On the one hand, there is a tendency towards their «heroization» [6], when society creates an idealized image of a warrior-protector with whom real veterans cannot always identify. Such an approach can cause them to feel inadequate, inferior, or even guilty for not fully meeting this ideal. On the other hand, stereotypes about the mandatory presence of psychological disorders, aggressiveness, and emotional instability in veterans remain widespread, which leads to their perception as «problematic» or «dangerous» individuals. In public and interpersonal communications, such perceptions often take the form of prejudice or

alienation, especially when others demonstrate misunderstanding or even condemnation of participation in the war.

According to research conducted since 2014, almost half of Ukrainian veterans (49%) face prejudiced or discriminatory attitudes in everyday life – in public transport, government institutions, medical facilities, etc. A third of those surveyed (32%) admit to feeling isolated from society, while almost three-quarters (73%) are convinced that only those who have their own combat experience can truly understand them [4]. Such data confirm the existence of a serious gap between veterans and civilian population, which, in turn, exacerbates the problem of socio-psychological adaptation after returning from war.

In order to determine how the image of a veteran is perceived, we conducted an empirical study of the perception of the image of veterans and civilians by Ukrainian high school students. The study involved 87 high school students from secondary schools in Kharkiv aged 15 to 17. Among them there were 46 girls and 41 boys. The survey was conducted using a Google form based on Questionnaire methods, Incomplete sentences, Semantic differential and Mathematical statistics methods.

As a result, it was found that the attitude of high school students towards veterans is balanced. Continuation of incomplete sentences regarding veterans and civilians and comparison of positive and negative statements frequency using the Chi-square method did not reveal significant differences in veterans' perceptions. However, the frequency of positive statements about civilians is significantly higher ($\chi^2=7.681$; $p = 0.006$)

In the perceptions of high school students, the evaluative image of a veteran is experienced primarily as quite indifferent, with low vitality and activity in social interactions, while the perception of the veteran's power and influence on events in the lives of schoolchildren tends to be overstated. It was determined that the image of a veteran has high scores on the «power» factor and low scores on «activity» and «evaluation». Such a configuration can be interpreted as «respected, but detached» or «hero as a symbol, but not as a communication partner». Therefore, schoolchildren's perceptions of veterans are stereotyped and become similar to collective labels: strong (patriotic) - therefore, respect/respect at the role level, but emotional closeness and a sense of availability for interaction are low.

If we compare the perception of the image of veterans with the perception of the image of civilians by schoolchildren, then veterans are perceived as more influential and strong individuals, but less positively evaluated and less active. Thus, the phenomenon of a veteran image perception by high school students is an extremely complex and multifaceted formation, its formation is largely determined by the context of mass consciousness, the influence of the media, personal experience of communication with veterans and dominant social attitudes.

Список використаних джерел

1. Алієва З. Образ "Я"/ Іншого як проблема імагології. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2010. Вип. 8. С. 697-700.
2. Блинова О. Є. Роль соціальних стереотипів у регуляції поведінки особистості. *Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В.О. Сухомлинського. Сер.: Психологічні науки*. 2013. Т. 2, Вип. 10. С. 37-41.
3. Блинова О. Є. Роль соціальних стереотипів у становленні світоглядних орієнтацій особистості. *Психологія і особистість*. 2015. № 2 (8), Ч.1. С. 58-70.
4. Марценюк Т., Квіт А. Соціологічне дослідження «Залучення ветеранів до громадського і політичного життя: шлях від військових перемог до особистих». ГО «Студена» в рамках проекту «Без броні», 2019. 71 с.
5. Самкова О. М. Соціальні стереотипи і стереотипізація: аналіз сучасних теоретичних підходів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Психологічні науки*. 2013. Вип. 1. С. 68-71.
6. Чуйко О., Воробйова Д. Культура поваги до ветеранів російсько-української війни у соціально-педагогічному дискурсі. Conference: XI International scientific and practical conference «*Innovative Solutions to Modern Scientific Challenges*» (February 21-23, 2024) Zagreb, Croatia, International Scientific Unity. 2024. P. 222-225.